

THE CAUCASUS

ECONOMICAL AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL OF SOUTHERN CAUCASUS

REFERRED JOURNAL

APRIL-JUNE 2015 VOLUME 08 ISSUE 02

ISSN: 1987 - 6521; E - ISSN: 2346 - 7541; DOI: 10.15357

**AZERBAIJAN
BELARUS
GEORGIA
RUSSIA
TURKEY
UKRAINE**

History of tourism
Economic, Management and Marketing Sciences
Historical Sciences and Humanities
Historiography and Special Historical Disciplines
Management and Marketing
Economic of Agriculture, Agronomy & Forestry
History of Science and Technics
Innovative Technologies
Innovations in Medicine
Social Science
Economic Science
Pedagogy Science
Politology

THE CAUCASUS

ECONOMICAL AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL OF SOUTHERN CAUCASUS

REFERRED JOURNAL

APRIL-JUNE 2015 VOLUME 08 ISSUE 02

ISSN: 1987 - 6521; E - ISSN: 2346 - 7541; DOI: 10.15357

JOURNAL INDEXING

TBILISI, GEORGIA 2015

Honorary Editors

Agaheydar Seyfulla Isayev

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Anzor G. Abralava

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Archil Prangishvili

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

Avtandil Silagadze

Tbilisi University of International Relationships. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

David Narmania

Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Elshan Mahmud Hajizade

Doctor of Economical Sciences. Professor

Evgeni Baratashvili

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

George Malashkhia

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Jacob Meskhia

Tbilisi State University. Doctor of Economic Sciences. Full Professor.

Lamara Qoqiauri

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Loid Karchava

Doctor of Business Administration. Association Professor. Caucasus International University.

Liana Ptaschenko

Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuk. Doctor of Economical Sciences. Professor

Nikolay N. Sentyabrev

Volgograd State Academy of Physical Culture. Doctor of Biological Sciences. Professor.

Paata Koguashvili

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Rusudan G. Kutateladze

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Tarbiz Nasrulla Aliyev

Doctor of Economical Sciences. Professor

Vaqif Arzumanli

Doctor of Philological Sciences. Professor.

Victor F. Stukach

Omsk State Agrarian University. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Zurab A. Gasitashvili

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

Editor: Lienara Adzhyieva. Crimean Federal University named V.I. Vernadsky.

Evpatoria Institute of Social Sciences (filial branch). PhD of History. Associate Professor

Finance manager: Maia Kapanadze. Georgian State University named Javaxashvili. Doctor of Economic Sciences.

Associate Professor. Member of Editorial Board.

ISSN: 1987-6521; E-ISSN: 2346 – 7541; DOI: 10. 15357; UDC: 3/K-144

©**Publisher:** Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia. Gulustan - bssjar

Executive and founder of organization: Namig Isayev. Academician Doctor in Business Administration.

Finance manager: Maia Kapanadze. Doctor of Economic Sciences. Associate Professor.

©**Editorial office:** Marneuli municipality. Village Takalo. Georgia.

Tel: +994 50 226 70 12

+994 55 241 70 12

+995 59 312 89 96

Website: www.azdiasporaingorgia.org

E-mail: engineer_namik@mail.ru , gulustan_bssjar@mail.ru

©**Typography:** AZCONCO LTD. Industrial, Construction & Consulting

Registered address: Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Representation of Azerbaijan International Diaspora Centre in Georgia was registered by Public register of Georgia, on 28/05/2013, R/C 434161097. <http://public.reestri.gov.ge>

Reproduction of any publishing of The Caucasus permitted only with the agreement of the publisher. The editorial board does not bear any responsibility for the contents of advertisements and papers. The editorial board's views can differ from the author's opinion. The journal published and issued by Gulustan-bssjar.

TABLE OF CONTENTS

Vasyl Namoniuk, Oksana Sbytnieva

REGULATION OF INTERNATIONAL CAPITAL FLOWS: THE ROLE OF MEGA-REGIONAL AGREEMENTS.....	4
--	---

Олена Слюсаренко

ЦІННОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СВІТОВОГО КЛАСУ.....	10
---	----

Ольга Олексюк, Елена Реброва

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ В КООРДИНАТАХ ДУХОВНОСТИ.....	17
--	----

Ірина Преловська

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО СКЛАДУ ДІЯЧІВ УАПЦ (1921–1930) – УПЦ (1930–1939).....	22
---	----

Любов Ліпич, Лілія Громко

ВИБІР ОПТИМАЛЬНОЇ КОМБІНАЦІЇ СТИМУЛІВ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ.....	27
--	----

Ігор Гайдаєнко

СОНЯЧНА ЕНЕРГЕТИКА В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	34
--	----

Iasha Meskhia

PECULIARITIES OF ECONOMICAL REFORM IN POST-SOVIET GEORGIA: CHALLENGES AND PROGNOSIS.....	38
--	----

Антоніна Палецька-Юкало

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ОВОЛОДІННЯ ЛЕКСИКОЮ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	49
--	----

REGULATION OF INTERNATIONAL CAPITAL FLOWS: THE ROLE OF MEGA-REGIONAL AGREEMENTS

Vasyl Namoniuk¹, Oksana Sbytnieva²

Kyiv Taras Shevchenko National University, PhD, Associate Professor (Kyiv, Ukraine)¹

Kyiv Taras Shevchenko National University, bachelor (Kyiv, Ukraine)²

e-mail: vnamonyuk@gmail.com, sbitneva.oksana@gmail.com

ABSTRACT

Negotiations on mega-regional agreements occupy an increasingly prominent place in the public debate, causing both criticism and support of various parties concerned. The main concern is related to their possible consequences for the contracting parties in terms of opportunities in the regulation and sustainable development. Mega-regional agreements are broad economic agreements between countries that collectively have a significant economic weight, while the issue of investment is one of the key aspects of such agreements. The review of main mega-regional agreements and possible advantages and backwards of their conclusion are considered in the paper.

Keywords: foreign direct investments, mega-regional agreements, investment policy.

РЕЗЮМЕ

Переговори по мега-регіональних угодах займають все більш помітне місце в публічних дискусіях, викликаючи як критику, так і підтримку різних зацікавлених сторін. Основна стурбованість пов'язана з їх можливими наслідками для договірних сторін з точки зору можливостей у сфері регулювання та сталого розвитку. Мега-регіональні угоди є широкими економічними угодами між країнами, що володіють в сукупності істотною економічною вагою, при цьому питання інвестицій є одним з ключових аспектів таких угод. У роботі розглядаються основні мега-регіональні угоди та переваги і недоліки їх укладення.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, мега-регіональні угоди, інвестиційна політика.

РЕЗЮМЕ

Переговоры по мега-региональным соглашениям занимают все более заметное место в публичных дискуссиях, вызывая как критику, так и поддержку различных заинтересованных сторон. Основная обеспокоенность связана с их возможными последствиями для договаривающихся сторон с точки зрения возможностей в области регулирования и устойчивого развития. Мега-региональные соглашения являются широкими экономическими соглашениями между странами, обладающими в совокупности существенным экономическим весом, при этом вопрос инвестиций является одним из ключевых аспектов таких соглашений. В работе рассматриваются основные мега-региональные соглашения и преимущества и недостатки их заключения.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, мега-региональные соглашения, инвестиционная политика.

STATEMENT OF PROBLEM

The new phenomenon in the investment policy is the conclusion of mega-regional agreement where investments are one of the major items. Mega-regional agreements could have systemic implications for the international investment agreements regime: they could either contribute to a consolidation of the existing treaty landscape or they could create further inconsistencies through overlap with existing agreements. Negotiators should carefully examine these systemic effects.

The issue of mega-regional agreements is point in studies of such organizations as UNCTAD, The World Economic Forum, OECD and researchers: Peter Draper, Simon Lacey, Yash Ramkolowan etc. The materials of these surveys require more thorough analysis and systematization.

The objective of the paper is to detect the peculiarities of mega-regional agreements functioning and examine advantages and disadvantages of their conclusion.

THE MAIN MATERIAL OF THE RESEARCH

Trends in investment policies. Nowadays internationalization and globalization are the main trends of the world economy, with foreign direct investment (FDI) rising rapidly and playing an important role in increasing the volume of world production. But experience shows the importance of international regulatory mechanisms so as to strengthen bilateral liberalization and harmonization of investment processes. Since for a large number of countries attracting FDI is essential for the successful development of their economies, the study of mechanisms of regulation of international capital flows makes this work relevant.

As for the trends in FDI flows, after the 2012 slump, global FDI returned to growth, with inflows rising 9 per cent in 2013, to \$1.45 trillion. According to UNCTAD, FDI flows could rise to \$1.7 trillion in 2015 and \$1.8 trillion in 2016, with relatively larger increases in developed countries. However, fragility in some emerging markets and risks related to policy uncertainty and regional instability may negatively affect the expected upturn in FDI.

Most investment policy measures remain geared towards investment promotion and liberalization. At the same time, the share of regulatory or restrictive investment policies increased, reaching 27 per cent in 2013. Some host countries have sought to prevent divestments by established foreign investors. Some home countries promote reshoring of their TNCs' overseas investments.

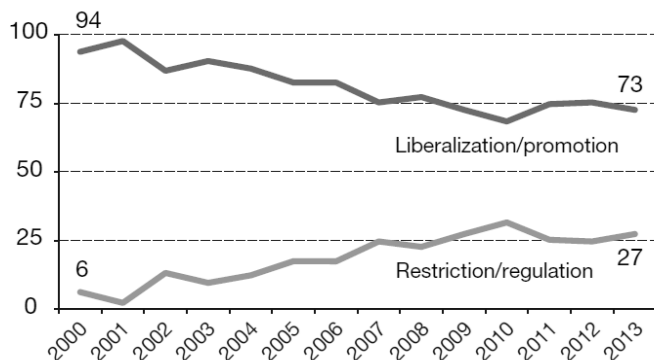

Fig.1. Changes in national investment policies, 2000–2013 (Per cent)

Source: [1]

UNCTAD monitoring shows that, in 2013, 59 countries and economies adopted 87 policy measures affecting foreign investment. National investment policymaking remained geared towards investment promotion and liberalization. At the same time, the overall share of regulatory or restrictive investment policies further increased from 25 to 27 per cent.

Investment liberalization measures included a number of privatizations in transition economies. The majority of foreign-investment-specific liberalization measures were reported in Asia; most related to the telecommunications industry and the energy sector. Newly introduced FDI restrictions and regulations included a number of non-approvals of foreign investment projects.

A recent phenomenon is the effort by governments to prevent divestments by foreign investors. Affected by economic crises and persistently high domestic unemployment, some countries have introduced new approval requirements for relocations and lay-offs. In addition, some home countries have started to promote reshoring of overseas investment by their TNCs. Incentives are widely used by governments as a policy instrument for attracting investment, despite persistent criticism that they are economically inefficient and lead to misallocations of public funds. In 2013, more than half of new liberalization, promotion or facilitation measures related to the provision of investment incentives.

According to UNCTAD's most recent survey of investment promotion agencies (IPAs), the main objective of investment incentives is job creation, followed by technology transfer and export promotion, while the most important target industry is IT and business services, followed by agriculture and tourism. Despite their growing importance in national and global policy agendas, environmental protection and development of disadvantaged regions do not rank high in current promotion strategies of IPAs.

Widespread concerns about the functioning and the impact of the IIA regime are resulting in calls for reform. Four paths are becoming apparent:

1. maintaining the status quo;
2. disengaging from the system;
3. introducing selective adjustments;
4. undertaking systematic reform. A multilateral approach could effectively contribute to this endeavor [1].

Mega-regional agreements as a new trend in investment policy of countries. This kind of agreements is a new phenomenon for world economy, hence it is used somewhat loosely. For the purposes of this paper we adopt a restrictive definition. We consider a mega regional to be a trade agreement that:

1. Is negotiated by three or more countries or regional groupings;
2. Whose members collectively account for twenty five percent or more of world trade;
3. The substance of which goes well beyond current WTO disciplines.

In other words we consider multi-country, globally significant in terms of trade impact, and regulation-intensive agreements. Since the EU comprises 28 countries we consider any 'bilateral' involving it and one other party as meeting the first criterion. Regarding the proportion of world trade covered, we specifically exclude intra-EU trade since the EU constitutes a common market [2].

As for the history of mega-regionals, since the adoption of the World Trade Organization in 1995, many of the WTO's members have entered in selective associations with other members, aimed at more deeply integrating their economies. These schemes vary in nature, scope and effectiveness and range from free trade agreements to custom unions to common markets.

The General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) defines free trade areas as those in which two or more custom territories agree to eliminate duties and other restrictions "on substantially all the trade" between them on products originating in their territories [3].

Chart 1

Overview of selected mega-regional agreements under negotiation

Mega-regional agreement	Negotiating parties	Number of countries	Items	Value (\$ billion)	Share in global total (%)	IIA impact	No
CETA	EU (28), Canada	29	GDP	18565	26.1	Overlap with current BITS	7
			Exports	2 588	17.5	Overlap with current "other IIAs"	0
			Intraregional exports	81			
			FD inward stock	2 691	17.6	New bilateral relationships created	21
Intraregional FDI inflows	28						
Tripartite Agreement	COMESA, EAC and SADC	26	GDP	1 166	1.6	Overlap with current BITS	43
			Exports	355	2.4	Overlap with current "other IIAs"	8
			Intraregional exports	68			
			FDI inward stock	372	2.4	New bilateral relationships created	67
Intraregional FDI inflows	1.3						
EU-Japan FTA	EU (28), Japan	29	GDP	22 729	32.0	Overlap with current BITS	0
			Exports	2 933	19.9	Overlap with current "other IIAs"	0
			Intraregional exports	154			
			FD inward stock	2 266	14.8	New bilateral relationships created	28
Intraregional FDI inflows	3.6						
PACER Plus	Australia, New Zealand, Pacific Islands Forum developing countries	15	GDP	1 756	2.5	Overlap with current BITS	1
			Exports	299	2.0	Overlap with current "other IIAs"	2
			Intraregional exports	24			
			FD inward stock	744	4.9	New bilateral relationships created	103
Intraregional FDI inflows	1						
RCEP	ASEAN countries and Australia, China, Japan, India, Republic of Korea and New Zealand	16	GDP	21 113	29.7	Overlap with current BITS	68
			Exports	5226	35.4	Overlap with current "other IIAs"	28
			Intraregional exports	2195			
			FD inward stock	3 618	23.7	New bilateral relationships created	5
Intraregional FDI inflows	93						
TPP	Australia, Brunei Darussalam, Canada, Chile, Japan, Malaysia, Mexico, New Zealand, Peru, Singapore, United States and Viet Nam	12	GDP	26811	37.7	Overlap with current BITS	14
			Exports	4 345	29.4	Overlap with current "other IIAs"	26
			Intraregional exports	2012			
			FD inward stock	7 140	46.7	New bilateral relationships created	22
Intraregional FDI inflows	136.1						
TTIP	EU (28), United States	29	GDP	31 784	44.7	Overlap with current BITS	9
			Exports	3680	24.9	Overlap with current "other IIAs"	0
			Intraregional exports	649			
			FD inward stock	5985	39.2	New bilateral relationships created	19
Intraregional FDI inflows	152						

Source: [1]

Such agreements are referred to as regional trade agreements (RTAs) to differentiate them from unilateral preferential schemes. By the end of 2013, 432 RTAs had been notified to the WTO, of which 238 were in force [4].

Also countries have been establishing bilateral investment treaties on rules and commitments that significantly affect trade in goods, services and technologies, as well as other terms of further integration of national economies into global markets.

Some of these innovative agreements take place between two or more countries in different regions, or between countries with RTAs among them and individual countries or groups of countries in other RTAs. This type of composition is not unprecedented, but the trend is now affecting more parties and happens at a time when the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) estimates that RTAs and IIAs already “cover among their member countries 90% and 60% of cross-border trade in goods and services, respectively” [5].

The economic significance of RTAs has also been increasing. RTAs of the past may have been defined more by geopolitics, but the new trend is for a greater emphasis on commercially meaningful associations that address several emerging policy concerns. Also, new RTAs are organized around a set of deeper integration issues that fosters transnational collaborative production and global value chains.

They could be termed production-sharing RTAs or regulatory integration RTAs given their emphasis on an increasingly common and extensive package that in addition to market access includes services, competition policy, investment (including capital movement provisions), technical barriers and regulatory compatibility, intellectual property protection and customs cooperation. By their nature, at this time, trends in integration reflect three types of dominant RTAs:

FTAs of substantive current or potential trade and FDI value. Examples under negotiation or recently concluded include US-South Korea; EU-Singapore; EU-Canada; EU-Japan; EU-India; EU-Mercosur; Australia-China; Canada-Korea; Canada-India; the embryonic CJK; and BITs between the US and China and the EU and China.

Consolidation RTAs where existing RTAs are expanded through new membership or by merging with other RTAs. An example of a recent effort is the novel Pacific Alliance which practically fuses and further integrates six pre-existing FTAs among Mexico, Colombia, Peru and Chile, with possible extension to Costa Rica and Panama. The emphasis is on tariffs, services and cumulation of imports for rules of origin. Another example is the Tripartite Free Trade Area in Africa, aimed at consolidating three sub-regional agreements, i.e. the East African Community (EAC), the Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA) and the Southern Africa Development Community (SADC).

Mega-regional RTAs, deep integration partnerships in the form of RTAs between countries or regions with a major share of world trade and FDI and in which two or more of the parties are in a paramount driver position, or serve as hubs, in global value chains (i.e. the US, the EU, Japan, China). This category includes ongoing negotiations in the TPP; the emerging TTIP between the EU and the US; and potentially the RCEP, between the 10 ASEAN countries and six of its RTA partners: China, India, Japan, South Korea, Australia and New Zealand. Beyond market access, emphasis in this integration is on the quest for regulatory compatibility and a rules basket aimed at ironing out differences in investment and business climates [6].

Mega-regional agreements merit attention because of their sheer size, among other reasons. Together, the seven negotiations involve 88 countries. In terms of population, the biggest is the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP), accounting for close to half of the global population. In terms of GDP, the biggest is TTIP, representing 45 per cent of global GDP. In terms of global FDI inward stock, TPP tops the list.

Mega-regional agreements are also significant in terms of the new bilateral IIA relationships they can create. For example, when it is concluded, the Pacific Agreement on Closer Economic Relations (PACER) Plus may create 103 such new relationships.

Mega-regional negotiations cover several of the issues typically addressed in negotiations for BITs or “other IIAs”. For the investment chapter, negotiators need to devise key IIA provisions, including the clause setting out the treaty’s coverage of investments and investors, the treaty’s substantive standards of protection (e.g. national treatment most-favored-nation (MFN) treatment, FET, expropriation, transfer of funds, performance requirements), its liberalization dimension and its procedural protections.

Similar to what occurs in negotiations for “other IIAs”, mega-regional negotiators are also tasked with addressing treaty elements beyond the investment chapter that have important investment implications. The protection of intellectual property rights (IPRs), the liberalization of trade in services and the facilitation of employee work visas are examples in this regard.

In addition to issues that have been considered in numerous past agreements, some mega-regional negotiators also face the challenge of dealing with new issues that have emerged only recently. How to address issues related to State-owned enterprises or sovereign wealth funds and how to pursue regulatory cooperation are cases in point.

In all of this, negotiators have to carefully consider the possible interactions between mega-regional agreements and other investment treaties; between the different chapters of the agreement; and between the clauses in the investment chapter of the agreement in question.

Negotiations of mega-regional agreements may present opportunities for the formulation of a new generation of investment treaties that respond to the sustainable development imperative. Negotiators have to determine where on a spectrum between utmost investor protection and maximum policy flexibility a particular agreement should be located. This also offers space to apply lessons learned about how IIAs have been implemented and how they have been interpreted by arbitral tribunals [1].

Mega-regionalism is good news and bad news for the world trade system. Trade liberalization has progressed with historically unprecedented speed in the 21st century.

The bad news is mega-regionals may undermine world trade governance – WTO centrality in particular. Trade liberalization in the past decades has had three parts: deep RTAs, BITs, and unilateralism. Unilateralism is not a systemic threat to the WTO and BITs have long co-existed with the WTO. But deep RTAs – and even more so mega-regionals – are very likely to erode the WTO’s central place in world trade governance. The threat is not on the tariff-cutting front; it is on the rules-writing front.

The danger is that mega-regionals may enfeeble the WTO as a forum for agreeing on new trade rules – specifically, the rules necessary to foster the trade-investment-services nexus that is the core of today’s international commerce. There are three main reasons to worry about the WTO being side-lined on the rule-writing front [7].

First, the basic WTO trade norms are almost universally accepted and respected, but this universality stems in large part from the way they were created – in multilateral negotiations where the WTO consensus principle held sway. The new trade rules were promulgated in settings of massive power asymmetries between larger countries and small to medium-sized developing nations. The mega-regionals are slightly less asymmetric since more than one giant is involved in each, but the small member and third nations still find themselves at a huge disadvantage. Lacking the legitimacy that comes from multilateralism and consensus, it is not at all clear that the new norms will be universally respected.

Second, a world where the WTO is irrelevant to trade’s most dynamic developments is not a world that fosters multilateral cooperation on other issues. Without a single forum for all trade and investment issues, it will be difficult to arrange the trade-offs necessary to make progress on trade-related policies that help with climate mitigation and adaptation, food shortages linked to drought or floods, etc. If the mega-regionals conclude, they will have been firmly embedded in international commerce; the members of TPP and TTIP account for over half of world trade. More precisely, they will be embedded in the domestic laws and regulations of all the host nations that the Chinese, Indian and Brazilian companies will be looking at. Like it or not, Chinese, Indian and Brazilian companies will have to play by the rules that are now being written by the mega-regionals.

Third, the WTO’s adjudication function is still working well, but any dispute settlement system must “walk on two legs”. The judges can connect the dots for particular cases, but the basic rules must be updated occasionally to match evolving realities. If the rules are being written in the mega-regionals, the only way to update the WTO rules is to multilateralize TPP and TTIP rules. That may be very difficult politically [8].

Although, once concluded, mega-regional agreements may have important systemic implications for the IIA regime. They offer opportunities for consolidating today’s multifaceted and multilayered treaty network. This is not automatic however. They could also create new inconsistencies resulting from overlaps with existing agreements.

Mega-regional agreements present an opportunity to consolidate today’s network of close to 3,240 IIAs. Overlapping with 140 agreements (45 bilateral and regional “other IIAs” and 95 BITs), the six mega-regional agreements in which BITs-type provisions are on the agenda have the potential of transforming the fragmented IIA network into a more consolidated and manageable one of fewer, but more inclusive and more significant, IIAs. At the same time, the six agreements would create close to 200 new bilateral IIA relationships.

The extent of consolidation of the IIA regime that mega-regional agreements may bring about depends crucially on whether the negotiating parties opt to replace existing bilateral IIAs with the pertinent mega-regional agreement. The currently prevailing approach to regionalism has resulted in a degree of parallelism that adds complexities and inconsistencies to the system. The coexistence of mega-regional agreements and other investment treaties concluded between members of these agreements raises questions about which treaty should prevail. This may change, however, with the increasing number of agreements involving the EU, where prior BITs between individual EU member States and mega-regional partners will be replaced by the new EU-wide treaties.

In addition, mega-regional agreements may create new investment standards on top of those that exist in the IIAs of the members of the mega-regional agreement with third countries – be they bilateral or multilateral. Insofar as these standards will differ, they increase the chance for “treaty shopping” by investors for the best clauses from different treaties by using the MFN clause. This can work both ways, in terms of importing higher standards into mega-regional agreements from other agreements (“cherry-picking”) or benefiting from mega-regionals’ higher standards in other investment relationships (“free-riding”) [1].

CONCLUSION

Thus, mega-regional agreements are likely to have a great impact on global investment rulemaking in the coming years. The conclusion of these treaties may entail either consolidation of rulemaking investment policy or further discrepancies in them and undermining the part of WTO as a forum for agreeing on new trade rules. It is similarly important that the interests of non-parties are adequately considered. A multilateral platform for dialogue among regional groupings on key emerging issues would be helpful in this regard. Therefore this type of international agreements is to be a point to research in coming years.

REFERENCES

1. World Investment Report 2014: INVESTING IN THE SDGs: AN ACTION PLAN [Electronic resource]/ Mode of access: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_en.pdf

2. Mega-regional trade agreements: implications for the african, caribbean, and pacific countries [Electronic resource] / Peter Draper, Simon Lacey, Yash Ramkolowan. // ECIPE OCCASIONAL PAPER. – 2014. – Mode of access: http://www.ecipe.org/app/uploads/2014/12/OCC22014_.pdf.
3. GATT Article XXIV.
4. WTO (2014). “Overview of Developments in the International Trading Environment – Annual Report by the Director-General – WT/TPR/OV/16”, 31 January.
5. UNCTAD (2013). “World Investment Report”.
6. OECD (2003), Regionalism and the Multilateral Trading System, OECD Publishing
7. Mega-regional Trade Agreements [Electronic resource] – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/GAC/2014/WEF_GAC_TradeFDI_Mega-regionalTradeAgreements_Report_2014.pdf.
8. Richard Baldwin. Three reasons to worry about mega-regional trade deals [Electronic resource] / Richard Baldwin // World Economic Forum Blog. – 2014. – Mode of access: <http://www.tralac.org/news/article/6004-three-reasons-to-worry-about-mega-regional-trade-deals.html>.

ЦІННОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СВІТОВОГО КЛАСУ

Слюсаренко Олена Миколаївна

Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, кандидат наук з державного управління, вчений секретар, старший науковий співробітник (Україна)

e-mail: slyusarenko_o@ukr.net

РЕЗЮМЕ

Досліджено цінності 27 закладів вищої освіти та здійснено їх параметричне порівняння з місіями і візіями топ-закладів, які на 1-30 місцях за рейтингом «Шанхайський».

Ключові слова: цінності, візії, місії, ключові слова, головні ключові слова, принципи поведінки, предметні пріоритети, топ-заклади вищої освіти, рейтинг «Шанхайський».

РЕЗЮМЕ

Исследованы ценности 27 заведений высшего образования и осуществлено их параметрическое сравнение с миссиями и визиями топ-заведений, которые на 1-30 местах по рейтингу «Шанхайский».

Ключевые слова: ценности, визии, миссии, ключевые слова, главные ключевые слова, принципы поведения, предметные приоритеты, топ-заведения высшего образования, рейтинг «Шанхайский».

ABSTRACT

The values of the top 27 world-class universities of the first 30 rated institutions in the Shanghai ranking list are investigated and compared with the top universities' missions and visions.

Keywords: values, visions, missions, key words, main keywords, principles of conduct, subject priorities, the top higher education institutions, Shanghai ranking.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останніми роками розвиток міжнародних рейтингових систем, що ранжують заклади вищої освіти (далі – заклади, університети), створив основу для ідентифікації регіонів, країн, інституцій з передовим університетським потенціалом. Це, у свою чергу, спонукало до з'ясування характеристик провідних університетів – стійких лідерів і локомотивів суспільного прогресу, що потрібно для проектування привабливої і конкурентоспроможної вищої школи. Такими взірцевими є топ-заклади за основним міжнародним рейтингом «Шанхайський» [1; 2; 4]. З огляду на зазначене важливо знати керівні ідеї і родові покликання, орієнтири і стратегії, принципи і пріоритети, девізи і місії, візії і цінності закладів екстра класу.

Раніше автором виконані оригінальні дослідження щодо девізів, місій і візій переважної більшості закладів вищої освіти, що обіймають 1-30 місця за згаданим рейтингом. Отримані результати направлені в наукові фахові журнали для опублікування. Системних досліджень цінностей закладів світового класу не проводилося.

Метою статті є з'ясування ціннісних характеристик 27 топ-закладів у переліку перших 30-ти за рейтингом «Шанхайський» [4] та порівняння з раніше виявленими параметрами місій і візій таких закладів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети здійснено змістовий аналіз та відповідні узагальнення щодо цінностей 27-ми закладів світового класу, насамперед, на предмет виявлення ключових слів, що відображують сутність цінностей. Визначення ключових слів відбувалося на основі частотного методу (підходу), згідно з яким вважається, що чим частіше вживається певне слово у формулюваннях різних цінностей, тим вагомішим воно є. При цьому в підрахунок словесного складу цінностей одне й те саме (або спільного з ним кореня) слово, що неодноразово згадується у формулюванні цінностей окремого закладу, ураховувалося один раз. Також не бралися до уваги слова, що мають загальне (не специфічне) допоміжне значення, на кшталт, «університет», «інститут», «коледж», або відображують назву чи місце знаходження закладу і т. ін.

У цій статті цінності (англ. values) трактуються як головні принципи і пріоритети щодо реалізації інституційної місії (свого призначення, родового покликання) та візії (стратегічного бачення власної досконалості).

Цінності безпосередньо взяті з веб-сайтів закладів [3; 5-51]. Усього виявилися доступними цінності 27-ми (90 %) з перших 30-ти топ-закладів за рейтингом «Шанхайський» [4]. У 20-ти (74 % від 27 досліджених) закладах цінності сформульовані на інституційному рівні як «цінності» та/або «основа», «принципи» і «пріоритети» діяльності [5; 6; 10-12; 14; 16; 17; 20; 21; 24; 29; 31-33; 36; 38; 40-44; 46; 48; 49; 51]. У разі 5-ти (19 %) інших університетів (Колумбійського, Чикаго, Каліфорнії у Сан-Франциско, Мічигана в Енн Арборі, Північно-західного) із-за відсутності декларації єдиного переліку університетських цінностей та через суттєву самостійність основних інституційних підрозділів досліджено сукупні неповторювані цінності кількох провідних шкіл, інших підрозділів закладу [3; 7-9; 15; 18; 19; 22; 23; 25-28; 30; 34; 35; 37; 39; 45; 47]. Ще два (7 %) Йельський і Джонса Хопкінса університети представлено цінностями окремого підрозділу [13; 50] (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Характер визначення цінностей 27 топ-закладів вищої освіти за рейтингом «Шанхайський» 2014 р. і групування закладів за ранговою стійкістю

№*	Заклад	Кількість слів цінностей, що сформульовані як цінності та/або основа, принципи і пріоритети діяльності	Рангова група (підгрупа)
1	2	3	4
1	Гарвардський ун.	17	I стійка, вироджена
2	Стенфордський ун.	60	II стійка (1-ша стійка підгрупа)
3	Массачусетський ін. технології	46	
4	Ун. Каліфорнії, Берклі	61	
5	Ун. Кембриджа	80	
6	Прінстонський ун.	7	
7	Каліфорнійський ін. технології	32	II стійка (2-га стійка підгрупа)
8	Колумбійський ун.	81**	
9-10	Ун. Чикаго	32**	
9-10	Ун. Оксфорда	22	
11	Йельський ун.	6***	II стійка (3-тя стійка підгрупа, вироджена)
12	Ун. Каліфорнії, Лос-Анджелес	25	III квазістійка
13	Корнелський ун.	29	
14	Ун. Каліфорнії, Сан-Дієго	53	
15	Ун. Вашингтона	6	
16	Ун. Пенсільванії	150	
17	Ун. Джонса Хопкінса	8***	
18	Ун. Каліфорнії, Сан-Франциско	75**	
19	Швейцарський федеральний ін. технології, Цюрих	80	
20	Університетський кол. Лондона	22	
21	Ун. Токіо	-	
22-23	Імперський кол. Лондона	-	
22-23	Ун. Мічигана, Енн Арбор	153**	
24-25	Ун. Торонто	19	
24-25	Ун. Вісконсіна – Медісона,	97	
26	Київський ун.	64	
27	Нью-Йоркський ун.	-	IV нестійка
28-29	Північно-західний ун.	101**	
28-29	Ун. Іллінойса в Урбані-Чампейні	22	
30	Ун. Міннесоти, Твін Сітіс	73	
Усього		1421	
У середньому по 27 закладах		53	

Примітка: * Заклади подані за порядком рейтингу «Шанхайський» 2014 р.

** Композиція цінностей кількох підрозділів закладу.

*** Цінності одного з підрозділів закладу.

З таблиці 1 видно, що цінностями представлені заклади усіх стійких, квазістійкого і нестійкого угруповань у межах перших 30-ти топ-закладів [1; 2; 4]. Крім того, неважко бачити, що найкоротше формулювання цінностей закладу складається з 6-ти слів (Університет Вашингтона) [49], найдовше як композиція – із 153-х слів (Університет Мічигана, Енн Арбор) [3; 22; 23; 27; 35], у середньому по 27-ми закладах – з 53 слів. Усі цінності разом містять 1421 слово.

Із загального переліку ціннісних слів різними (не однокорінними та не близькими синонімічними) виявилися 510 (36 %), тобто середня частота повторювання слів склала 2,8 разу. Частотний розподіл сутнісно різних слів наведено в таблиці 2.

З таблиці 2 можна бачити, що із загальної кількості ціннісних слів 471 слово вживається з частотою 7 і більше разів. Серед них 47 різних слів, які доцільно назвати ключовими, а складений з них умовний перелік цінностей – типовим. Крім того, чотири слова («різноманітність», «повага», «чесність» і «досконалість») вживаються у більшості закладів, відтак зазначені слова є головними ключовими словами.

Раніше для місії (20-ти топ-закладів у переліку перших 30-ти за рейтингом «Шанхайський») було виявлено 15 ключових слів за фактичної середньої «довжини» місії у 18 слів, для візії (26-ти топ-закладів)

– відповідно 48 і 51 слово. Специфіку зазначених кількісних розбіжностей можна пояснити об'єктивним (родовим) характером місій, суб'єктно-об'єктною (проектною) сутністю візій і об'єктно-суб'єктною (орієнтаційною) природою цінностей. Наявність суб'єктної складової в разі візій і цінностей приблизно однаково (порівняно з місіями) розширює словесний діапазон їхнього формулювання та зближує інші параметричні характеристики. Це видно з *таблиці 3*.

Таблиця 2

Розподіл 510 різних слів цінностей 27 топ-закладів вищої освіти за частотою вживання

№	Частота вживання слова (унормована на 27)	Кількість слів (частка від загальної кількості різних слів)	Слова (їхні англійські оригінали)	Кількість закладів з цінностями без відповідних слів*
1	2	3	4	5
1	21 (0,78)	1 (0,2 %)	різноманітність (diversity)	6а
2	20 (0,74)	-	-	-
3	19 (0,70)	1 (0,2 %)	повага (respect)	2б
4	18 (0,67)	-	-	-
5	17 (0,63)	-	-	-
6	16 (0,59)	-	-	-
7	15 (0,56)	1 (0,2 %)	чесність (integrity)	2в
8	14 (0,52)	1 (0,2 %)	досконалість (excellence)	2г
9	13 (0,48)	2 (0,4 %)	діяльність (action), зобов'язання (commitment)	0
10	12 (0,44)	5 (1,0 %)	усі (all), відкритість (openness), громада (community), інновація (innovation), служба (service)	0
11	11 (0,41)	6 (1,2 %)	інші (others), провідний (leading), підтримка (support), індивідуальний (individual), забезпечувати (provide), креативність (creativity)	0
12	10 (0,37)	6 (1,2 %)	знання (knowledge), свобода (freedom), ученість (learning), дослідження (research), освіта (education), сприяти (promote)	0
13	9 (0,33)	7 (1,4 %)	розвиток (development), виклики (challenges), студенти (students), академічний (academic), співробітництво (collaboration), посилювати (strengthen), суспільство (society)	0
14	8 (0,30)	8 (1,6 %)	робота (work), підзвітність (accountability), можливість (opportunity), члени (members), дух (spirit), інституційний (institutional), відповідальність (responsibility), включення (inclusion)	0
15	7 (0,26)	9 (1,8 %)	місце (place), інтелектуальний (intellectual), відносини (relationship), рішення (decisions), навчання (teaching), старатися (strive), заохочувати (encourage), міждисциплінарний (multidisciplinary), професійний (professional)	0
16	6 (0,22)	18 (3,5 %)	18 інших слів	0
17	5 (0,19)	25 (4,9 %)	25 інших слів	0
18	4 (0,15)	27 (5,3 %)	27 інших слів	0
19	3 (0,11)	64 (12,5 %)	64 інших слова	0
20	2 (0,07)	88 (17,3 %)	88 інших слів	0
21	1 (0,04)	241 (47,3 %)	241 інше слово	0
	Усього	510 (100 %)		0

Примітка: * Без слів даної і більш високих частот.

^а Ун. Кембриджа; Ун. Оксфорда; Йельський ун.; Ун. Віконсіна – Медісона; Ун. Іллінойса в Урбані-Чампейні; Ун. Міннесоти, Твін Сітіс.

^{б, в, г} Ун. Кембриджа; Ун. Оксфорда.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика цінностей і візій топ-закладів вищої освіти з перших 30-ти за рейтингом «Шанхайський» 2014 р.

№	Характеристичний параметр	Цінності	Візії	Співвідношення параметрів цінностей і візій, рази
1	2	3	4	5
1	Кількість закладів	27	26	1,04
2	Кількість слів	1421	1315	1,1
3	Кількість різних слів	510	438	1,2
4	Середня частота вживання слів	2,8	3,0	0,9
5	Діапазон частот вживання слів	1-21	1-20	1,1
6	Середня кількість слів	53	51	1,04
7	Найменша кількість слів	6	5	1,2
8	Найбільша кількість слів	153	191	0,8
9	Діапазон частот ключових слів	7-21	7-20	1,1
10	Діапазон унормованих (на 27 і 26) частот ключових слів	0,26-0,78	0,27-0,77	1,04
11	Кількість різних ключових слів (типових переліку цінностей, візій)	47	48	0,98
12	Кількість ключових слів	471	448	1,1
13	Середня частота вживання ключових слів	10	9	1,1
14	Частка ключових слів серед усіх слів	33 %	34 %	0,97
15	Частка слів типового переліку цінностей, типової візії від слів середнього переліку цінностей, середньої візії	89 %	94 %	0,95
16	Частка ключових слів серед різних слів	9 %	11 %	0,8
17	Середня кількість ключових слів в одному переліку цінностей, одній візії	17	17	1,0
18	Частка ключових слів в одному переліку цінностей, одній візії від кількості різних ключових слів	36 %	36 %	1,0
19	Частка ключових слів в одному переліку цінностей, одній візії	32 %	34 %	0,94
20	Кількість (частка) ключових слів візії, що співпадають з ключовими словами цінностей		44 %	
21	Кількість головних ключових слів (містяться в половині і більше переліків цінностей, візій)	4	5	0,8

У таблиці 3 (строчка 20) також зазначено, що лише 44% з 48 ключових слів типової візії співпадають з ключовими словами типового переліку цінностей. Це закономірно, адже сутність візій і цінностей різна.

За змістом ключових слів цінності можна розділити на дві групи – «принципи поведінки» (цінності першого роду) і «предметні пріоритети» (цінності другого роду), як це показано в таблиці 4.

З таблиці 4 видно, що і за частотою, і за кількістю ключові цінності першого роду («принципи поведінки») домінують над цінностями другого роду («предметні пріоритети»). Частина досліджених закладів (наприклад, Гарвардський [12], Принстонський [48] університети на 1-му і 6-му місцях, Університет Вашингтона [49] на 15-му місці рейтингу) у ціннісних деклараціях використовують майже виключно цінності першої групи, водночас більшість – визначає цінності, що належать до обох змістових груп.

Нарешті, в таблиці 5 порівнюються головні ключові слова місій, візій та цінностей.

З таблиці 5 випливає, що три головних ключових слова місій і візій («освіта», «дослідження» і «знання») однакові, водночас таких спільних слів у разі цінностей немає. З огляду на перші головні слова місія насамперед полягає в освіті, візія наголошує на світовій ролі, цінності – на різноманітті.

Таблиця 4

Розподіл 47 ключових слів цінностей за їхнім родом для 27 топ-закладів вищої освіти

№	Частота вживання слова (унормована на 27)	Ключові слова за родом цінностей	
		принципи поведінки (цінності першого роду)	предметні пріоритети (цінності другого роду)
1	2	3	4
1	21 (0,78)	різноманітність	-
2	20 (0,74)	-	-
3	19 (0,70)	повага	-
4	18 (0,67)	-	-
5	17 (0,63)	-	-
6	16 (0,59)	-	-
7	15 (0,56)	чесність	-
8	14 (0,52)	досконалість	-
9	13 (0,48)	діяльність, зобов'язання	-
10	12 (0,44)	усі, відкритість, громада	інновація, служба
11	11 (0,41)	інші, провідний, підтримка, індивідуальний, забезпечувати, креативність	-
12	10 (0,37)	свобода, сприяти	знання, ученість, дослідження, освіта
13	9 (0,33)	розвиток, академічний, співробітництво, посилювати	виклики, студенти, суспільство
14	8 (0,30)	робота, підзвітність, можливість, дух, інституційний, відповідальність, включення	члени,
15	7 (0,26)	місце, інтелектуальний, відносини, старатися, заохочувати, міждисциплінарний, професійний	рішення, навчання
	Усього (47)	35 (74 %)	12 (26 %)

Таблиця 5

Головні ключові слова для місій, візій і цінностей топ-закладів вищої освіти, що посідають 1-30 місця за рейтингом «Шанхайський»

№	Головні ключові слова для місій, візій, цінностей (кількість слів)		
	Місії (4)	Візії (5)	Цінності (4)
1	2	3	4
1	освіта (education)	світ (world)	різноманітність (diversity)
2	дослідження (research)	дослідження (research)	повага (respect)
3	знання (knowledge), створювати (create)	студенти (students)	чесність (integrity)
4		освіта (education)	досконалість (excellence)
5		знання (knowledge)	

Примітка: Перелік головних ключових слів подано в порядку зменшення їхніх частот.

ВИСНОВКИ

Дослідження цінностей 27-ми закладів вищої освіти та здійснення їх параметричного порівняння з місіями і візіями топ-закладів, які на 1-30 місцях за рейтингом «Шанхайський», дають підстави для наступних висновків.

1. Частотний контент-аналіз виявляє групу з 47 ключових слів, що сутнісно описують цінності 27 топ-закладів. При цьому пересічно фактичний опис цінностей одного закладу складається з 53 слів. Візії (для 26 закладів) за цими характеристиками (відповідно 48 і 51 слово) подібні до цінностей, а місії (для 20 закладів) утричі лаконічніші (15 і 18 слів). Специфіку зазначених кількісних розбіжностей можна пояснити об'єктивним (родовим) характером місій, суб'єктивно-об'єктивною (проектною) сутністю візій і об'єктивно-суб'єктивною (орієнтаційною) природою цінностей.

2. У переліках ключових слів місій, візій і цінностей виявлено головні ключові слова, які використовують від половини до понад трьох чвертей досліджених закладів. Для місій це є «освіта», «дослідження», «знання» і «створювати», для візій – «світ», «дослідження», «студенти», «освіта» і «знання». У разі цінностей такими словами є «різноманітність», «повага», «чесність», «досконалість». Якщо для місій і візій три головних ключових слова є однаковими, то для цінностей таких спільних слів

немає. За першими головними словами місія насамперед полягає в освіті, візія наголошує на світовій ролі, цінності – на різноманітті.

3. З'ясовано, що ключові слова, які характеризують цінності, (тобто і самі цінності) можна розділити на дві групи. Одна група (до неї входять і головні ключові слова) визначає «принципи поведінки» (цінності першого роду), натомість інша – «предметні пріоритети» (цінності другого роду). Перша група цінностей є домінуючою як за частотою вживання ключових слів, так і за їхньою кількістю (74 % ключових слів). Частина досліджених закладів (наприклад, Гарвардський, Принстонський університети на 1-му і 6-му місцях, Університет Вашингтона на 15-му місці рейтингу) у ціннісних деклараціях використовують майже виключно цінності першої групи, водночас більшість – визначає цінності, що належать до обох змістових груп.

Автор висловлює подяку докторам педагогічних наук В. І. Луговому та Ж. В. Талановій за обговорення результатів викладеного в цій статті дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Слюсаренко О. Гарвард іде у відрив: динаміка і стратегії розвитку топ-закладів вищої освіти у світі / О. Слюсаренко // Вища школа. – 2014. – № 10. – С. 40–52.
2. Слюсаренко О. Стейки групи, зразкові моделі, ефективні стратегії закладів вищої освіти світового класу / О. Слюсаренко // Освітологія : українсько-польський науково-методичний щорічник. – 2014. – С. 75–81.
3. About SOE. Diversity is Valued at the School of Education. <http://www.soe.umich.edu/about/> (15.01.2015).
4. Academic Ranking of World Universities – 2014. <http://www.shanghairanking.com/ARWU2014.html> (25.08.2014).
5. Cares of the University. Stanford's mission. – Access mode : <http://web.stanford.edu/dept/pres-provost/president/speeches/cares/noframes/mission.html> (11.05.2015).
6. Chris Vasquez. Favorite college: Stanford. – Access mode : <http://ivyclimbing.com/staff-profiles/chris-vasquez> (12.05.2015).
7. Columbia University. An overview. Faculty and Research. – Access mode : <http://www.columbia.edu/files/columbia/content/university-brochure-2012.pdf> (16.01.2015).
8. Columbia University. Department of Public Safety. – Access mode : <http://www.columbia.edu/cu/publicsafety/> (16.01.2015).
9. Diversity Value Statement : Counseling and Psychological Services – Northwestern University. – Access mode : <http://www.northwestern.edu/counseling/about-us/diversity-value-statement/index.html> (13.01.2015).
10. ETH Zurich. Strategic orientation 2012-2016. Short version. Values. – Access mode : <http://www.ethz.ch/en/the-eth-zurich/portrait/Strategy.html> (6.05.2015).
11. Guiding Values. About the University. University of Illinois. – Access mode : <https://www.uillinois.edu/about/mission> (16.07.2014).
12. Harvard University Statement of Values. August, 2002. – Access mode : http://www.harvard.edu/president/speeches/summers_2002/values.php (15.07.2014).
13. JHM Vision, Mission and Core Values. – Access mode : http://www.hopkinsmedicine.org/strategic_plan/vision/mission_values.html (6.05.2015).
14. KU Key Words. Kyoto University: A Global Perspective. Introduction. – Access mode : http://www.kyoto-u.ac.jp/ja/about/public/issue/research_activities/documents/2014/vol4-no2/RA42-04.pdf (12.05.2015).
15. Library Mission, Vision and Values. – Access mode : <http://www.lib.uchicago.edu/e/about/mvv.html> (5.09.2014).
16. Mission. – Access mode : <http://web.mit.edu/facts/mission.html> (14.01.2015).
17. Mission & Purpose | University of Toronto. – Access mode : <http://www.utoronto.ca/about-uoft/mission-and-purpose> (16.07.2014).
18. Mission and Core Values | Finance & Administration | The University of Chicago. – Access mode : <http://finadmin.uchicago.edu/page/mission> (15.07.2014).
19. Mission and Values | Science in Society, Northwestern University. – Access mode : <http://www.research.northwestern.edu/sis/mission.html> (13.01.2015).
20. Mission Statement. University of Minnesota. – Access mode : http://regents.umn.edu/sites/regents.umn.edu/files/policies/Mission_Statement.pdf (12.05.2015).
21. Mission Statement: University of Wisconsin – Madison. – Access mode : <http://www.wisc.edu/about/leadership/mission.php> (11.01.2014).
22. Mission, Values and Vision | UM Anesthesiology. Mission & Strategy. <http://anes.med.umich.edu/main/us/mission.html> (15.01.2015).
23. Mission & Values | Michigan Creative. – Access mode : <http://creative.umich.edu/about/mission> (15.01.2015).
24. Mission & Values | UCLA. – Access mode : <http://www.ucla.edu/about/mission-and-values> (15.07.2014).
25. Mission & Values: Facilities Management – Northwestern University. – Access mode : <http://www.northwestern.edu/fm/about/mission-and-values/> (13.01.2015).
26. Mission, Vision & Values. UCSF Department of Medicine. – Access mode : <https://medicine.ucsf.edu/about/dom/mission.html> (17.01.2015).
27. Mission, Vision & Values. University of Michigan School of Nursing. – Access mode : <http://nursing.umich.edu/about-our-school/mission-vision-values> (15.01.2015).

28. Mission, Vision and Values. The UCSF School of Dentistry Strategic Plan (2010-2014). – Access mode : http://dentistry.ucsf.edu/sites/dentistry.ucsf.edu/files/content/PDF/ucsf.dentistry.strategic.plan_.pdf (17.01.2015).
29. Mission & Vision – University of Illinois. – Access mode : <http://www.uillinois.edu/about/mission> (16.07.2014).
30. Mission, Vision, and Values | The University of Chicago Medicine and Biological Sciences. – Access mode : <http://bsddiversity.uchicago.edu/page/mission-vision-and-values> (5.09.2014).
31. Mission, vision, values and guiding principles. – Access mode : <http://www.ucl.ac.uk/white-paper/mission> (16.07.2014).
32. MIT Values and Culture. – Access mode : <http://web.mit.edu/fnl/volume/245/allen.html> (14.01.2015).
33. MIT's Values | Massachusetts Institute of Technology. – Access mode : <https://jobs-dev.mit.edu/why-work.../mit-values> (14.01.2015).
34. Our Core Values and Beliefs – Medill – Northwestern University. – Access mode : <http://www.medill.northwestern.edu/about/who-we-are/values/> (13.01.2015).
35. Our Values. School of Public Health. University of Michigan. – Access mode : <https://www.sph.umich.edu/about/mission.html> (15.01.2015).
36. Principles of Community | Berkeley Diversity. – Access mode : <http://diversity.berkeley.edu/principles-community> (01.09.2014).
37. Principles We Value: Education: Feinberg School of Medicine: Northwestern University. – Access mode : <http://www.feinberg.northwestern.edu/education/curriculum/principles/> (13.01.2015).
38. Stanford Leadership Attributes. – Access mode : http://web.stanford.edu/dept/ld/leadership/Stanford_Leadership_Attributes.pdf (11.05.2015).
39. Statement of Community Principles and values: Northwestern University Student Handbook 2012-2013. – Access mode : <http://www.qatar.northwestern.edu/life/docs/Statement-of-Community-Principles-and-Values.pdf> (13.01.2015).
40. Strategic Framework for Penn's Global Initiatives 2012-2017. – Access mode : <http://www.upenn.edu/almanac/volumes/v59/n14/for-comment.html> (13.01.2015).
41. Strategic Plan 2013-18 – Priorities – University of Oxford. – Access mode : <http://www.ox.ac.uk/about/organisation/strategic-plan> (6.05.2015).
42. Strategic Plan 2014. Executive summary. UC San Diego | Values, Goals, Strategies. – Access mode : <http://plan.sdsc.edu/documents/Exec-Summary-Strategic-Plan.pdf> (12.05.2015).
43. Strategic Planning. Foundational Commitments and Principles. Strategic Planning Report | University of Minnesota Twin Cities. – Access mode : http://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/166929/StrategicPlan_Final_October2014pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y (13.01.2015).
44. The University's mission and core values | University of Cambridge. – Access mode : <https://www.cam.ac.uk/about-the-university/how-the-university-and-colleges-work/the-universitys-mission-and-core-values> (15.07.2014).
45. UCSF Medical Center. – Access mode : http://www.ucsfhealth.org/about/our_mission/index.html (17.01.2015).
46. University Mission | Cornell University. – Access mode : <http://www.cornell.edu/about/mission.cfm> (15.07.2014).
47. University of California. Statement of Ethical Values. – Access mode : http://www.ucop.edu/ethics-compliance-audit-services/_files/stmt-stds-ethics.pdf (15.07.2014).
48. Values and Principles – The Princeton University Ombuds Office – Values and Principles. – Access mode : <http://www.princeton.edu/ombuds/values/> (1.09.2014).
49. Vision and Values | Discover the UW. – Access mode : <http://www.washington.edu/about/visionvalues/> (15.07.2014).
50. Vision, Mission, Values, and Principles | Yale ITS. – Access mode : <http://its.yale.edu/about/organization-within-its/vision-mission-values-and-principles> (5.09.2014).
51. We are Caltech. The Caltech Community's Statement on Ethical Conduct. – Access mode : <https://codeofconduct.caltech.edu/> (15.07.2014).

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ В КООРДИНАТАХ ДУХОВНОСТИ

Олексюк Ольга Николаевна¹, Реброва Елена Евгеньевна²
доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой теории и методики музыкального искусства

Киевского университета имени Бориса Гринченка (Украина)¹;
доктор педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой музыкального искусства и хореографии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского» (Украина)²

e-mail: olga4148@gmail.com¹ helen-music56@mail.ru²

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена актуальной проблеме формирования межкультурной компетентности студентов художественных специальностей в классическом университете; представлены некоторые аспекты практического использования поликультурной ситуативной среды в педагогических университетах Украины. В статье раскрываются теоретико-методологические положения современных зарубежных и отечественных ученых о сущности и содержании феномена межкультурной компетентности. Теоретические выкладки аргументируются примерами из образовательной практики. Обоснована стратегия дальнейших исследований духовного потенциала поликультурной среды обучения студентов.

Ключевые слова: межкультурная компетентность, духовность, студенты художественных специальностей, художественная идентификация, междисциплинарная интеграция.

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена актуальній проблемі формування міжкультурної компетентності студентів мистецьких спеціальностей у класичному університеті; представлено деякі аспекти практичного використання полікультурного ситуативного середовища у педагогічних університетах України. У статті розкриваються теоретико-методологічні положення сучасних зарубіжних і вітчизняних вчених про сутність і зміст феномена міжкультурної компетентності. Теоретичні викладки аргументуються прикладами з освітньої практики. Обґрунтовано стратегію подальших досліджень духовного потенціалу полікультурного середовища навчання студентів.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, духовність, студенти мистецьких спеціальностей, художня ідентифікація, міждисциплінарна інтеграція.

ABSTRACT

The article is devoted to the actual problem of forming intercultural competence of students of art specialties in the classical university, as well as some aspects of the practical use of situational multicultural environment at pedagogical universities of Ukraine. The article describes the theoretical and methodological principles of modern foreign and domestic scientists about the nature and content of the phenomenon of intercultural competence. Theoretical computations are argued by examples of educational practice. The strategy of further research of the spiritual potential of students' multicultural learning environment is grounded.

Keywords: intercultural competence, spirituality, students of art specialties, art identification, interdisciplinary integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Объективные процессы глобализации открывают широкие возможности межличностного общения, миграций, способствуют созданию поликультурных сообществ. Одной из наиболее сложных проблем, возникающих в процессе глобализации, является турбулентность реальных тенденций культурного самоопределения и культурного самоуничтожения личности как представителя определенной нации, носителя культуры. Усиливают эти тенденции условия жесткой конкуренции на рынке труда. Вытеснение глобальной культурой культурного разнообразия – одна из серьезных проблем, требующая изучения и осмысления. Межкультурность при этом является принципом функционирования и сосуществования в определенном социуме разнообразных культурных сообществ, с присущим им осознанием собственной идентичности, которая способна обеспечивать их равноправие, толерантность и органичность связей с широкой кросс-культурной средой.

В этом контексте духовность личности, как целостная, завершенная и символическая система культурных значений, позволяет правильно ориентировать и адаптировать ее в конкурентной межкультурной среде, при этом, не утратив своих национально-культурных особенностей. Кардинальное значение имеет сохранение духовных ценностей. При этом ценностное бытие направлено на духовное совершенствование человека.

Существуют различные подходы к понятию межкультурной компетентности. Вместе с тем, следует отметить, что сама теория межкультурных компетентностей (в иной транскрипции – «компетенций»), в целом еще недостаточно оформлена и является объектом пристального изучения исследователей.

Современные научные исследования свидетельствуют о том, что на сегодняшний день сложились значимые теоретические и практические предпосылки исследуемой проблемы. Так, например, в качестве траектории теоретического осмысления межкультурной компетентности стали исследования и стратегии обучения на основе мультикультурного подхода (J. Banks, G. Gay, M. Craft, C. Sleeter); парадигма поликультуры: «поликультурное образование (О.Гуренко, А.Джуринский, Е.Ковальчук); «многокультурное образование (Г.Дмитриева); «воспитание межнационального общения (З.Гасанова); «мультикультурное образование» (И.Алексахенкова, А. Абсалямова, С.Дрожжина, Н. Крылова, Т. Поштарёва К. Терещенко). Интерес вызывают работы, экстраполирующие поликультурную парадигму образования на музыкальную педагогику и музыкальное обучение. В европейских странах проблема мультикультурности музыкальной сферы представлена в работах В.Брайнина, М.Чартериса, Уолкера. В частности В.Брайнин обосновывает идеи мультикультурности и междисциплинарности в сольфеджио. Характерно, что такие исследования всё чаще встречаются на Украине и в Китае. В этих странах, представляющих полярные культуры в системе «Восток-Запад» реально существующее многонациональное сообщество диктует поиск общих духовных ценностей на основе национальной идентичности и традиционной ментальности (Ван Дандан, Ван Си, В. Гаснюк, Го Сяо Чень, Л. Гусейнова, А. Лендьё-Сяркевич, Сай До Чи, Тан Ян Тинг Цао Ян).

Однако вопросы, связанные с формированием и развитием межкультурной компетентности студентов художественных специальностей в условиях информационной образовательной среды классических и педагогических университетов, все еще не приведены в соответствие с потребностями системы педагогического образования.

Цель предложенной статьи заключена в уточнении понятия «межкультурная компетентность» и определении исследовательских стратегий её формирования будущих учителей дисциплин искусства на основе анализа теоретических концепций и обобщения педагогического опыта.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Уточняя сущность понятия «межкультурная компетентность», мы обратили внимание на ряд концепций учёных разных стран. В частности, большой интерес в этом плане вызывают фундаментальные труды ректора Белостокского университета Республики Польша, заведующего кафедрой межкультурного образования Ежи Никиторовича. Ученый внес существенный вклад в понятийный аппарат в области межкультурного образования. Им используются относительно новые понятия, такие как амальгамация (*amalgamacja*), «компетенция в области культуры» (*kompetencja kulturowa*), «межкультурная компетенция личности» (*kompetencja medzykulturowa*), «культурная ментальность» (*mentalnosce kulturowa*). Одним из ключевых понятий у Е. Никиторовича является «инность» (*innosc*), т.е. непохожесть друг на друга людей как представителей разных культур. Центральной идеей межкультурного образования у автора выступает способность образованных людей давать право другому человеку на «инность» как главная основа мира, спокойствия, интеркультурного диалога. Следующей идеей выступает толерантность как активная позиция и основа жизни, которая предполагает сознательные интеллектуальные, эмоциональные и (или) деятельностные усилия, связанные с выходом на допустимую «инность» с целью понимания и познания другого человека.

Развивая понятийный аппарат межкультурного образования, ученый трактует тождественность как неизменную одинаковость, *идентичность*, основой для которой служит генетический код, характеристические черты (ментальность). Определяя уровень своей идентичности в межкультурных отношениях, человек должен найти ответы на вопросы: кто есть человек в личностной сфере; как он осуществляет свою жизнедеятельность в этнической и полиэтнической среде; как существует конкретный человек в условиях соотношения личной культуры с европейской и мировой культурой? Исследователь подробно описывает механизмы и закономерности становления общественной и личностной идентичности.

В своих работах Е. Никиторович называет ряд путей и форм совершенствования систем образования в разных странах с точки зрения межкультурной педагогики и межкультурного образования. Ученый приходит к выводу, что образовательная система в современных условиях должна полностью трансформироваться из монокультурной в мультикультурную и интеркультурную, что приводит к изменениям в целях и содержании обучения и воспитания.

Восхождение к человеческой культуре всегда проходит через уровни осмысления и осознания культуры семьи, этнических особенностей региона. В этом смысле происходит обогащение содержания таких предметов, как история, литература, музыка и пение и др., сведениями из истории национальных культур.

В качестве направлений исследования в межкультурной педагогике называются: 1) формирование ценностного отношения к равнозначности всех существующих культур; 2) активизация потребности в выходе за границы собственной культуры; 3) ознакомление с правовой базой сосуществования различных культур в обществе; 4) обучение и воспитание в духе открытости и толерантности.

Вслед за Н. Поперсом, Е. Никиторович предлагает ввести понятие эмпатии в отношениях между народами – «транснародной эмпатии»: для понимания внутреннего мира представителя другой культуры необходимо «войти» в его эмоциональные состояния, переживания и понять его в соотношении с собственной культурой (найти существенные различия или, наоборот, общие черты, признаки).

Феномен межкультурной компетентности «вызывает» как способность человека и этнической группы увидеть общие элементы «своего» и «чужого», а так же понять и принять различия между «чужим» и «нашим» в качестве неизбежных и поэтому заслуживающих внимания. Американский психолог Д. Мацумото сформулировал определение межкультурной компетентности: «общая способность жить, работать и отдыхать в условиях межкультурных и кросскультурных различий, существующих в повседневной жизни» [4].

Ценность для отечественной школы представляют идеи американских педагогов о значимости создания мультикультурной образовательной среды для развития личности, т.к. в такой среде культурные особенности учащихся рассматриваются как позитивные элементы социальной жизни. Основоположник мультикультурного образования в США Дж. Бэнкс [7] в структуре межкультурной компетенции выделяет когнитивный, ценностно-смысловой и поведенческий компоненты. Этнические, лингвистические, расовые и другие культурные отличия, правомерно отмечает Дж. Бэнкс, обогащают не только общество, но и каждого конкретного человека, т.к. дают ему возможность использовать достоинства других культур для более полной реализации своих способностей, а, следовательно, внести свой вклад в развитие общества [7, с. 41].

Украинские ученые (в частности, М. Галицкая) считают, что целью межкультурной компетентности являются достижения личности, которые дают возможность ей выйти за пределы собственной культуры и приобрести качество медиатора культур, не теряя собственной культурной идентичности [1, с. 81-92].

Современные европейские стандарты образования ориентированы на возможность студентов, обучающихся в одной стране, без особых трудностей прийти к овладению соответствующей программой учебных заведений другой страны. Данное обстоятельство создаёт некоторым образом поликультурную среду.

Большинство украинских ученых (М. Галицкая, И. Гудзык, О. Музыка, и др.) рассматривают в качестве субъектов поликультурной среды этнические группы и их носителей, проживающих в Украине и за рубежом. В то же время в субъекты поликультурной среды следует включать не только этнические группы (народности, национальности, диаспоры), но участников педагогического процесса: учащихся, их родителей, учителей, социальных партнеров школы. Поликультурная образовательная среда понимается как *совокупность культурных, духовных и материальных факторов существования и деятельности субъектов педагогического процесса, в которых находят отражение культурное многообразие общества и характер отношений между субъектами, представляющими различные этнические и другие социальные группы: языковые, конфессиональные, гендерные и т.п.*

Музыкальное образование Украины является конкурентоспособным на мировом рынке образовательных услуг. Совместное обучение украинских студентов и студентов из других стран создаёт *ситуативную поликультурность*, которая так или иначе стохастично влияет на транскультурные интенции будущих специалистов. Им становится просто интересно постигать сущность художественного в другой культуре, а подверженность модным тенденциям иногда делает такой интерес для молодого человека на определённом этапе взросления – культурной доминантой личности. В случае обучения иностранных студентов в высших учебных заведениях

С учётом вышесказанного формирование межкультурной компетентности в учебном процессе высшей школы может осуществляться по двум направлениям. *Первое направление* концентрируется на межкультурной компетентности студентов в профессиональных дисциплинах (модульный вариант модели диалога культур). *Второе* – на развитии умений межкультурного взаимодействия в процессе изучения специальных дисциплин (монопредметный вариант модели диалога культур).

В зависимости от конкретной образовательной ситуации диалог культур в содержании образования может конструироваться при помощи различных способов. Опыт реализации идей межкультурного образования в разных странах позволяет выделить пять основных моделей конструирования его содержания на основе диалога культур: парциальную, модульную, монопредметную, комплексную и дополняющую.

Парциальная модель характеризуется тем, что материал, отражающий идеи межкультурного образования, включается во все темы учебного курса в виде определенных фактов, идей, понятий. Модульный вариант отличается тем, что положения, характеризующие культурные особенности личности и культурное многообразие общества, раскрываются в содержании образования посредством отдельных тем (модулей), интегрированных в определенный учебный курс. В монопредметной модели задачи межкультурного образования решаются в рамках самостоятельного курса (обязательного или факультативного). Комплексная модель представляет собой интегрированный учебный курс, объединяющий материал по межкультурному образованию из различных образовательных областей. В рамках дополняющей модели диалог культур реализуется в ходе внеклассной работы: научно-практических конференций, вечеров, тематических экскурсий, походов, электронной переписки со сверстниками из зарубежных стран, различного рода выставок, акций и других мероприятий, направленных на решение задач межкультурного образования.

Однако, какой бы способ конструирования содержания образования на основе диалога культур ни использовал педагог, важно, чтобы предлагаемый учащимся материал был нацелен, во-первых, на обеспечение взрослому человеку возможности для наиболее полной реализации природных задатков и способностей, во-вторых, на формирование у него гуманистических духовных ценностей и национальной идентичности как основы продуктивного развития, гражданского общества.

Проведенный анализ теоретических и прикладных аспектов межкультурного образования позволяет считать, что главными духовными координатами готовности субъекта к продуктивной жизни и деятельности в мире являются: опора на гуманистические ценности и традиции нравственного воспитания; использование позитивного зарубежного опыта по развитию межкультурных компетенций; конструирование содержания образования и педагогического процесса на основе диалога культур; учет в обучении и воспитании социокультурного опыта взрослеющего человека; обеспечение условий для осознанного выбора учащимися посредством их активного включения в культуротворческую и социально-преобразующую деятельность, создания в образовательных учреждениях межкультурной образовательной среды.

В сфере художественного образования безусловным координатором национально-культурной идентичности является художественная компетентность. Особенностью такой компетентности, в отличие от других профессиональных сфер, является наличие результатов художественной идентификации, сформированность умений и навыков художественной идентичности. Сущность её заключается в способности и подготовленности к идентификации образов искусства, стилей жанров, а также идентификации своих эмоционально-образных ощущений с чувствами и переживаниями героев произведений искусства как носителей определённого этнического, социального, профессионального сообщества.

Интерес представляет классификация художественной идентификации в концепции А. Личковаха [3]. Ученый утверждает, что в любых моделях искусства, исторических парадигмах изобразительности везде в структуре образа присутствует момент самоидентификации и переживания, правда, в разных статусах и ипостасях: мимезис, экспрессия, теургия (мироздание), инставрация (текстообразование). Именно в искусстве, особенно народного происхождения или портретирующего народные корни, или основанного на энохудожественной семантике, отражена ментальность народа. Идентичность нации, этноса в большой степени проявляется через искусство и язык. Поскольку язык искусства некоторым образом, опосредованно связан с вербальным языком, степень идентичности через художественность как высшее проявление духовности народа, становится более сфокусированной.

Теоретические и практические аспекты межкультурной компетентности студентов изучались посредством эмпирического исследования в Южноукраинском национальном педагогическом университете имени К. Д. Ушинского (Одесса). В исследовании, проведенном Е. Ребровой [5], использовался тест «Типы этнической идентичности» (модифицированный этнокультурный вариант по Г. У. Солдатовой и С. В. Рыжовой). Предложенный тест [6] ориентирован на шесть вариантов этнической разновидности и разработанный для диагностирования их проявления в случаях межэтнической напряженности. В опросе приняло участие около 300 украинских и китайских студентов художественных специальностей. Результаты показали, что большинство студентов принадлежат к типу художественно-культурной этноиндифферентности – неопределенности этнической принадлежности в области художественной культуры, что свидетельствует об отсутствии заинтересованности в этой проблематике. Вместе с тем, некоторые китайские студенты и небольшое количество украинских студентов определили свое соответствие к оптимальному типу – положительной художественно-культурной этноидентичности. Она выражается в положительном отношении к художественно-культурным ценностям своего народа и других народов и этносов, что обуславливает художественную толерантность, межкультурную компетентность [5].

С целью решения задачи формирования межкультурной компетентности студентов художественной специальности Киевского университета имени Бориса Гринченка был проведен констатирующий срез (2007-2013 гг.), в котором приняли участие более 600 человек. Задачами исследования являлись следующие: выявить оценку состояния межнациональных отношений, их динамику и деятельность образовательных учреждений в этом направлении; выяснить, в какой мере учащиеся знакомы с особенностями и традициями других народов; определить, какие факторы влияют на характер межкультурных отношений; рассмотреть возможности образовательных учреждений по воздействию на формирование межкультурной компетентности. Опрос показал, что студенты интересуются проблемой межнациональных отношений (74,5%), по некоторым показателям (межкультурная толерантность «транснациональная эмпатия», знание художественных традиций разных народов), будущие учителя развивают свою межкультурную компетентность. Однако этот процесс носит нестабильный характер, не достигая высоких результатов (21,5%).

В итоге проведенного среза были обоснованы педагогические условия развития межкультурной компетентности у будущих учителей музыки. Среди них: 1) научно-обоснованная организация процесса формирования межкультурной компетентности студентов художественных специальностей; 2) обогащение содержания теоретических дисциплин музыкальными произведениями, транслирующими духовный потенциал разных народов, общекультурными знаниями и ситуациями межкультурного диалога (комплексная модель конструирования содержания межкультурного образования); 3) освоение духовного потенциала музыки в межкультурном взаимодействии, культурном диалоге между преподавателем, студентами и музыкальным произведением.

ВЫВОДЫ

Межкультурная компетентность – качество социокультурного направления, которое обеспечивает социальную и культурную адаптацию, мобильность, ориентацию личности в условиях поликультурной среды на основе знаний, толерантного отношения, уважения и разделения культурных ценностей

представителей различных этносов и народов, проживающих на общей территории. Межкультурная компетентность как социокультурный феномен может охватывать и профессиональную сферу, в частности, для специалистов в области педагогики искусства она основывается на художественной идентификации и культурном плюрализме.

В процессе профессионального обучения студентов художественных специальностей формируется система знаний, приобретаются компетентности интеллектуального постижения их смысла, осознания искусства в его взаимодействии с другими средствами познания действительности. Таким образом, межкультурная компетентность для специалистов художественно-педагогического профиля – профессиональное качество, позволяющее будущему учителю музыки, хореографии, художественной культуры быть конкурентоспособным, востребованным специалистом в условиях поликультурной образовательной среды. Это обеспечивается благодаря глубоким знаниям искусства, опыту художественной идентификации, сформированных позитивных интенций к духовной сфере различных этносов, наций и народов, представляющих определённые слои региона, а также и полярные культуры глобализационного мира.

Стратегия педагогической деятельности по формированию межкультурной компетентности оформлена в проектную технологию, охватывающую несколько главных сфер решения проблемы. *Первая сфера* предполагает следующее: на основе философско-теоретического анализа совместно с философами, историками, социологами обосновать главные характеристики и параметры конкурентной поликультурной среды в контексте изменений современного общества как этапа исторического развития. Для этого предстоит определить направленность целей, потребностей, возможностей образования человека XXI в. при реальной значимости межкультурных компетенций в соответствующих сферах деятельности. *Вторая сфера* связана с глубинным познанием субъекта, его новых возможностей, особенностей восприятия им мира, характера развития его мыследеятельности в конкурентной поликультурной среде, его самоидентичности в ней. *Третья сфера* полагает концентрирование усилий на глубинной оценке структурно-содержательных особенностей функционирующей системы образования, выявлении действенных ее структур, форм, тенденций ориентации на развитие общества, его будущее. Механизмами качественной подготовки студенческой молодежи к жизни в конкурентном, культурно разнородном мире выступают: обеспечение преемственности отечественных образовательных традиций и инноваций, творческое использование зарубежного педагогического опыта, конструирование содержания образования и педагогического процесса на основе диалога культур, создание в школах поликультурной образовательной среды, подготовка учителя к работе с культурно разнородным составом учащихся и т.п. *Четвертая сфера* направлена на то, чтобы выстроить научно обоснованную программу разработки организационно-методического обеспечения поликультурной образовательной среды с целью формирования у молодежи готовности к проявлению духовности в конкурентном мире.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Галицька М.М. Молодіжні зустрічі у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх фахівців / М.М. Галицька // Освітологічний дискурс, 2014, № 4 (8). – С. 81–92.
2. Коврикова Е.В. Междисциплинарные основания проблемы развития личности, компетентной в вопросах межкультурного взаимодействия / Е.В. Коврикова // Модернизация российского образования: тренды и перспективы: монография, колл. авт.: В.В. Ананикова, Т.Д. Барышева, Е.В. Коврикова и др; отв. ред. А.А. Кисилёв. Книга 2, Глава 13. – Краснодар: АНО Центр социально-политических исследований "Премьер", 2012. – С.218–241.
3. Личковах В.А. Мистецька самоідентифікація в художній творчості [Електронний ресурс] / Володимир Анатолійович Личковах. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2011_1/1.pdf
4. Мацумото Д. Психология и культура Д.Мацумото. – СПб., 2002. – С. 310.
5. Реброва Е. Художественная идентификация как фактор підготовки учителів музики и хореографии в условиях поликультурной образовательной среды / Елена Реброва // Ars inter culturas–. Słupsk: Akademia Pomorska w Słupsku, № 3.– 2014. – s.137–153.
6. Солдатова Г.У. Типи етнічної ідентичності. Тест-методика [Електронний курс] / Г.У. Солдатова. С.В. Рижова. Режим доступу: <http://psytolerance.info/diagnostics/index.php?m=1295274378&s=1295454770>
7. Banks J. Cultural Diversity and Education: Foundation, Curriculum and Teaching. Boston, 2006, p. 53
8. Nikitorowicz J. Edukacja międzykulturowa / Jerzy Nikitorowicz // Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku – Tom I. – Warszawa: Wyd. Akad. Żak, 2003. – P. 934–941.
9. Nikitorowicz J. Edukacja regionalna i międzykulturowa. Warszawa, 2009. – 523 s.
10. Nikitorowicz J. Grupy etniczne w wielokulturowym świecie. Sopot, 2010. – 440 s.

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО СКЛАДУ ДІЯЧІВ УАПЦ (1921–1930) – УПЦ (1930–1939)

Преловська Ірина Миколаївна

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Національної академії наук України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу джерелознавства новітньої історії України (Україна)
 e-mail: clio21@rambler.ru

РЕЗЮМЕ

Статтю присвячено огляду віднайдених у архівах та опублікованих у документальних збірниках джерел, які містять інформацію про діячів Української автокефальної православної церкви (1921–1930) – Української православної церкви (1930–1939). Головну увагу звернуто на проблеми джерелознавчої класифікації джерел, виявлення їхнього інформаційного потенціалу, визначення цінності для подальших історичних досліджень.

Ключові слова: документальні джерела, церковні діячі, джерелознавство, інформаційний потенціал, Українська автокефальна православна церква (1921–1930), Українська православна церква (1930–1939), персональний склад.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена обзору найденных в архивах и опубликованных в документальных сборниках источников, которые содержат информацию о деятелях Украинской автокефальной православной церкви (1921–1930) – Украинской православной церкви (1930–1939). Главное внимание обращено на проблемы источниковедческой классификации источников, выявлению их информационного потенциала, определению ценности для дальнейших исторических исследований.

Ключевые слова: документальные источники, церковные деятели, источниковедение, информационный потенциал, Украинская автокефальная православная церковь (1921–1930), Украинская православная церковь (1930–1939), персональный состав.

ABSTRACT

This article is an overview of discovered and published collections of documentary sources, found in archives and contain information about the figures of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1921–1930) – Ukrainian Orthodox Church (1930–1939). The main attention is paid to the problem of sources classification and identifying their informational potential, determination of value for the future historical research.

Keywords: documentary sources, religious figures, source, information potential, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1921–1930), the Ukrainian Orthodox Church (1930–1939), membership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема дослідження кількісного складу та біографічних відомостей представників УАПЦ (1921–1930) та її наступниці УПЦ (1930–1934) залишається невирішеною попри великий доробок вчених в Україні та в українській діаспорі у тій частині, яка стосується виявлення точних біографічних даних, застосованих репресивних заходів, обставин, місця і часу смерті митрополитів, єпископів, священників та мирян цієї церкви. На сьогодні вже з'явилися дослідження та публікації, які дозволяють наблизитись до більш точного розуміння цієї проблеми завдяки оприлюдненим архівним документам, біографіям, спогадам, щоденникам та іншим документальним публікаціям.

Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України було здійснено цілу низку видань як збірників документів і матеріалів, так і окремих публікацій. Вийшли друком документи і матеріали Першого Всеукраїнського православного церковного Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. [11] та Другого Всеукраїнського православного церковного Собору УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р. [4], де були опубліковані списки делегатів і гостей, окремі документи та дослідження, які присвячено вивченню джерел з історії УАПЦ міжвоєнного періоду, що збереглись у вітчизняних архівах [14; 15; 17; 20; 28 тощо].

Окремою проблемою для джерелознавчих студій стало вивчення соборних документів УАПЦ 1921–1930 рр. [16-21; 24; 34], зокрема документів «надзвичайних» Соборів 1930 р. Поки що віднайдено навколособорні документи, але досі не з'ясовано, персональний склад тих, хто підписали документ про «самоліквідацію» церкви 28 січня 1930 р.

Епістолярні документи діячів УАПЦ міжвоєнного періоду не збереглися, але було віднайдено і оприлюднено епістолярну спадщину деяких тогочасних політичних, громадських та церковних діячів, які мали відношення до розвитку автокефальних змагань в Україні [5; 7].

Після розширення доступу для дослідників працювати в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ) з'явилися нові напрями джерелознавчих студій, які пов'язані з вивченням різних аспектів розвитку політичних репресій в Україні 1920–1930-их рр., випрацюванням методології та методики роботи з архівно-кримінальними справами діячів УАПЦ з метою уточнення персонального складу цієї церкви [22-25].

Окремим напрямом стали біографічні студії та публікації життєписів репресованих діячів УАПЦ зазначеного періоду, зокрема митрополита УАПЦ Василя Липківського [26], братів Володимира та Миколи Чехівських [27-29], інших репресованих церковних діячів [2; 25; 30-37].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз документальних джерел з історії УАПЦ (УПЦ) у 1921–1939 рр. є актуальною проблемою, оскільки існує велика потреба в об'єктивній інформації про персональний склад діячів УАПЦ, який і досі неможливо повністю виявити через режим надзвичайної секретності. Це також стало стимулом для археографічних студій та просопографічних публікацій.

Дослідження оригінальних джерел надає змогу ввести в науковий обіг нові біографічні дані церковних діячів, які свідомо замовчувались з ідеологічних та політичних причин. Запровадження інформації щодо персонального складу УАПЦ (УПЦ) суттєво змінює уявлення про хід тогочасних подій, дозволяє переглянути ustaleni zasady i oцінки, необхідне для створення цілісної історичної картини шляхом реконструкції життєписів на базі дослідження архівних документів, взагалі всієї сукупності віднайдених джерел. Джерела з історії Православної церкви поділяються за видами, конфесійним походженням (церковні або нецерковні), за змістом (рівнем інформативності та репрезентативності). Схеми класифікації джерел були запропоновані сучасними українськими дослідниками О. М. Ігнатушею [6], Л. Б. Пилявцем [12] тощо.

За рівнем інформативності й об'єктивності відбиття історичних реалій, світоглядних настанов, соціальних і майнових відносин актові джерела вважаються найбільш цінними і становлять основний пласт віднайдених документів. Соборні діяння УАПЦ (УПЦ), як різновид актових джерел, містять матеріали церковних Соборів УАПЦ – всі наявні варіанти стенограм засідань, протоколи засідань соборних комісій, тексти доповідей делегатів, в т. ч. списки учасників та ін. В цих джерелах міститься інформація щодо їх складу, часу і місця провадження, основні проблеми, хід дискусій, ухвалені рішення. Соборні діяння фіксують співвідношення духовного і світського елементів у церковній організації [17, с. 174-245].

Епістолярні документи досить широко представлені серед документів канцелярії УАПЦ, оскільки керівництво ВПЦР в особі М. Н. Мороза, митрополита УАПЦ Василя Липківського, архієпископа Нестора Шараївського та інших діячів вело інтенсивне листування з різними організаціями, установами, церковними осередками, приватними особами, урядовими колами. Цей вид документів включає в себе офіційне, напівофіційне та приватне листування церковних діячів та установ і є одним з найбільш інформативних джерел стосовно тіншової політики, боротьби різних течій всередині УАПЦ, слугує підставою для характеристики авторів листів та їх адресатів, дозволяє уточнити склад учасників подій, мотиви тих чи інших діянь тощо [17, с. 392-416].

Абсолютна більшість епістолярних документів УАПЦ не опублікована, окрім супровідного епістолярію до видання соборних матеріалів УАПЦ. В ході розгортання політичних репресій проти діячів УАПЦ (УПЦ) було знищено, або досі не розсекречено, цілий масив епістолярію. У протоколах обшуку під час арешту дуже часто зазначалось, що при обшуці було вилучено «переписку разную», або просто вказувалось, що серед вилучених матеріалів було листування (без опису).

При дослідженні архівно-кримінальних справ засуджених діячів УАПЦ, які стали доступними для огляду і ознайомлення з початком 1990-их рр. і нині зберігаються у ГДА СБУ та Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО), практично ніякого листування виявлено не було. Тільки в деяких архівно-кримінальних справах збереглась невелика кількість листів церковних діячів, які, очевидно, були вилучено під час обшуків в якості «вещдоков». Епістолярні документи були частково оприлюднені за кордоном з тих матеріалів, які були вивезені з України наприкінці Другої світової війни і стали доступними для дослідження в Україні тільки з надходженням цих видань з діаспори у 1990-х рр. [8, с. 503-528; 9].

Масив нарративних джерел УАПЦ 1921 р. дуже бідний на інформацію щодо персонального складу цієї церкви. Наприклад, історична записка протодіякона УАПЦ, голови ВПЦР у 1924–1927 рр. Василя Потієнка [13], або «Історія...» митрополита УАПЦ Василя Липківського містять описи подій, факти з власних біографії тощо [10]. Важливе значення для з'ясування персонального складу українізованих парафій на Чернігівщині, Ніжинщині, Переяславщині, Кременчуччині, Борзенщині та ін. мають рукописні нариси історії парафій УАПЦ 1921–1926 рр. [3].

Матеріали з архівного фонду № 3984 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО) під назвою «Українська Автокефальна Православна Церква. Відділ керівничий» є найбільшим і найповнішим зібранням оригінальних матеріалів канцелярії ВПЦР, де зібрані документи за 1918–1929 рр. Фонд № 3984 ЦДАВО України на сьогодні складається з 2903 одиниць зберігання. Його матеріали документально відтворюють хід змагань за автокефалію Української церкви 1918–1921 рр. та майже весь період діяльності цієї церкви до т. зв. її «саморозпуску». У справах описів №№ 1, 3 і 4 також є інформація щодо персонального складу УАПЦ, але у описі № 2 зосереджено особові справи діячів УАПЦ.

Опис № 2 фонду № 3984 ЦДАВО України має заголовок «Украинская автокефальная православная церковь г. Киев» і підзаголовок «Личные дела духовенства. 1922–1929 гг.». Опис складається з переліку особових справ священослужителів УАПЦ. В анотації вказано, що хронологічно

матеріали опису охоплюють період за 1922–1929 рр., але після додаткового внесення там опинились особові справи духовенства УАПЦ, які датуються 1921 роком.

З поки що нез'ясованих причин відсутні особові справи членів ВПЦР та єпископів УАПЦ. Вірогідною причиною відсутності цих справ може бути підготовка і проведення процесу «Спілки визволення України» у 1929–1930 рр. і подальші політичні репресії. Причини і сам процес вилучення справ можуть стати предметом окремого дослідження, за умови продовження процесу розсекречення відповідних архівних фондів.

За існуючим на сьогодні розподілом документальних джерел більше інформації про цих осіб містять оприлюднені матеріали з українських діаспорних видань. Свідчення про репресії 1920–1930-их рр. виходили друком у післявоєнний період, коли були живі свідки і учасники тих подій. Слід відзначити збірник документів і матеріалів християнського самвидаву України, що вийшов друком з благословення митрополита Мстислава (Скрипника) у Канаді завдяки Українському Видавництву «Смолоскип» ім. В. Симоненка та Видавничому Фонду Комітету побудови пам'ятника митрополиту Василеві Липківському [8].

Емігрантами з України після Другої світової війни було вивезено особові матеріали про репресованих діячів УАПЦ міжвоєнного періоду. Згодом вони поповнювалися повідомленнями з УРСР про утиски православних вірян, заслання та репресії, руйнування церковних святинь. Через труднощі отримання необхідної інформації у США і Канаді, а також високий рівень засекреченості документів у СРСР, відомості про частину ієрархів, священників та вірних УАПЦ є неповними [8, с. 895–990].

ЦДАГО України також містить документальні партійних органів щодо державно-церковної політики в УСРР, а також передані з ГДА СБУ архівні матеріали щодо репресованих. Серед цих матеріалів містяться архівно-кримінальні справи діячів УАПЦ (УПЦ) за різні роки. Складність в методичному плані представляє собою пошук цих матеріалів, оскільки довідкові картки розташовані за алфавітом і не містять ніяких відомостей крім прізвища, ім'я та по-батькові і дати народження.

У ГДА СБ України зберігаються архівно-кримінальні справи, свого часу відкриті на ієрархів, священно- і церковнодіячів УАПЦ та інших осіб, причетних до її діяльності в 1920–1930-ті рр. Архівно-кримінальні справи, навіть при тому обсязі документів, що збереглися, дозволяють зрозуміти механіку відкритого і таємного застосування норм радянського законодавства щодо церкви, а також є доволі об'єктивним джерелом інформації щодо персонального складу УАПЦ.

Частково біографічні відомості про діячів УАПЦ вміщено в якості додатку у виданні документів і матеріалів Другого Всеукраїнського Собору УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р., та у спецвипуску науково-документального видання «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ» [37, с. 311–328]. В обох виданнях було використано інформації з діаспорних документальних та періодичних видань, документів і матеріалів з інших архівів, а також доповнено біографічні відомості про діячів УАПЦ з матеріалів виявлених архівно-кримінальних справ ГДА СБ України.

Важливим джерелом для вивчення біографій митрополитів, архієреїв, священно- і церковнослужителів та активістів релігійних громад УАПЦ (УПЦ) є архівно-кримінальні справи, які зберігаються у фонді № 6 «Кримінальні справи на реабілітованих осіб» ГДА СБУ. Там збереглися архівно-кримінальні справи Миколи Борецького, Василя Липківського, братів Чехівських – Володимира і Миколая тощо.

Ці та інші справи були передані до ЦДАГО України згідно з Указом Президії Верховної Ради України від 9 вересня 1991 р. «Про передачу архівних документів Комітету державної безпеки України до державних архівів республіки». Впродовж 1990-их рр. з ГДА СБУ до ЦДАГО України було передано сотні архівно-кримінальних справ реабілітованих жертв сталінських репресій, але частина цих справ досі зберігається у фондах ГДА СБУ. Дослідження цих справ репресованих діячів УАПЦ дає змогу розширити коло досі маловідомих персоналій, з'ясувати обставини останніх років діяльності церковних діячів.

Короткий опис архіву Української православної церкви у США склав С. І. Білокінь [1]. Вивчення архівних фондів у Саут-Бавнд-Бруці (Н. Дж., США), зокрема матеріалів Архіву Православного УПЦ в США, дозволило б розширити дослідження джерел УАПЦ 1920–1930-их рр. і тому ця справа чекає на свого дослідника. Але в цілому абсолютна більшість документів, які зберігаються в закордонних архівах, стосується діяльності УАПЦ формації 1941 р. на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським).

ВИСНОВКИ

Таким чином джерельна база дослідження, яка сформувалась впродовж тривалого періоду як в Україні так і за її межами, дає можливість повно і всебічно дослідити виявлені документальні джерела щодо персонального складу УАПЦ 1921 р., здійснити їх класифікацію і систематизацію, визначити стан збереженості джерел з історії УАПЦ міжвоєнного періоду і утворити перелік персонального складу цієї церкви з об'єктивними даними.

Вивчення та публікація архівних документів ГДА СБ України, які є найбільшим і найповнішим зібранням оригінальних матеріалів щодо втілення карними органами влади реальних, а не декларованих засад радянського законодавства про церкву, покликана заповнити лагуну у справі дослідження людських втрат під час розгортання політичних репресій в УСРР у 1920–1930-их рр. Архівно-кримінальні справи на репресованих діячів УАПЦ дозволяють зрозуміти механіку дії застосування норм радянського законодавства щодо церкви. Завдяки джерелознавчим дослідженням можна твердити, що велась постійна

планомірна діяльність таємних відділів ДПУ у церковному середовищі, яка була спрямована на вербування секретних співробітників, інформаторів, взагалі виконавців інструкцій ДПУ УСРР.

Як результат політичних репресій, окрім величезних людських жертв і матеріальних збитків, у ХХ столітті виникло настільки спотворене інформаційне поле, що лише у незалежній Українській державі справа дійшла до офіційного вшанування пам'яті жертв політичних репресій, привернення уваги суспільства до трагічних подій в історії України, викликаних насильницьким впровадженням комуністичної ідеології.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білокінь С.І. Архів Православного осередку Української православної церкви (УПЦ) у США в Банд-Бруку // Українська архівна енциклопедія. А–Г. Робочий зошит. – К.: Держкомархів України, 2006. – С. 57-60.
2. Бухарєва І.В., Даниленко В.М., Окіпнюк В.М., Преловська І.М. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1939): біографічний довідник. – К.: Смолоскип, 2011. – 184 с., іл.
3. «В Українській церкві велика була духовна сила...» Становлення Української автокефальної православної церкви в описах самовидців та учасників церковно-визвольного руху на Сіверщині та в Середньому Подніпров'ї. 1917–1925 рр. / Упоряд., автор вступної статті А.Л. Зінченко; археографічна підготовка документів та археограф. передмова, покажчики І.М. Преловської. – Ніжин, 2012. – 352 стор., іл.
4. Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р. Документи і матеріали / Упорядники С. І. Білокінь, І. М. Преловська, І. М. Старовойтенко. – К.: Оранта, 2007. – 698 с. [Серія «Джерела з історії Церкви в Україні», кн. 2].
5. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907–1968) / Упоряд. Ляхоцький В., Московченко Н., Преловська І. – К.: УДНДІАСД, 2001. – Т. 2. – 477 с. [Серія «Пам'ятки»].
6. Ігнатуша О. Документи державних архівів України з історії Української Автокефальної Православної Церкви (1917–1930 рр.) // Архіви України. – 1994. – № 1-6. – С. 44-56.
7. Листи від громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910–1969) / Упор.: І. Преловська та ін. – К.: Вид. імені Олени Теліги, 2011. – 744 с.
8. Мартирологія Українських Церков: У 4-х т. – Т. І. Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Балтимор, Торонто: Укр. вид. «Смолоскип» ім.В.Симоненка, 1987.– 1207 с.
9. Митрополит Василь Липківський. Листи (1933–1937). – Торонто: Вид. Українського Православного Братства ім. Митрополита Василя Липківського, З.Д.А. – 1980. – 167 с.
10. Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження Української Церкви. – Вінніпег: Вид. накладом фундації Івана Грищука, 1961. – 181 с.
11. Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. Документи і матеріали / Упорядники Г. М. Михайличенко, Л. Б. Пилявець, І. М. Преловська. – К.; Львів, 1999. – 560 с.
12. Пилявець Л. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви // М-ли читань, присвячених митрополиту Василю Липківському. Січень-червень 1996 р. – К.: Воскресіння, 1997. – С. 45-67.
13. Потієнко В. Відновлення ієрархії Української Автокефальної Православної Церкви. – Новий Ульм, (Німеччина): Вид. Вищого Церковного Управління Української Автокефальної Православної церкви, 1971. – 68 с.
14. Преловська І. До питання про вивчення джерел з історії Української Церкви нової і новітньої доби // Актуальні проблеми сучасного джерелознавства. Матеріали українсько-російського наукового семінару. – Київ; Санкт-Петербург, 1999. – С. 87-90.
15. Преловська І. Дослідження джерел з історії Української автокефальної православної церкви 1920–1930-х рр.: досягнення і перспективи // Український Археографічний Щорічник. – К., 2006.– Вип. 10/11.– С. 51-72.
16. Преловська І. До проблеми дослідження архівних матеріалів з історії УАПЦ 1920-1930 рр. // Студії з архівної справи та документознавства. – К.: Вид. УДНДІАСД, 2002. – Т. 8. – С. 256-260.
17. Преловська І. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1930) – Української Православної Церкви (1930–1939). Монографія. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2013. – 696 с.
18. Преловська І. Джерела з історії Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору 14–30 жовтня 1921 р. // Студії з архівної справи та документознавства. – К.: Вид. УДНДІАСД, 2001. – Т. 7. – С. 71-77.
19. Преловська І. Нововиявлені архівні документи з історії I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року // Студії з архівної справи та документознавства. – К.: Вид. УДНДІАСД, 2004. – Т. 11. – С. 212-218.
20. Преловська І. Документальні матеріали з історії соборної діяльності Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) (1921–1930) – Української православної церкви (УПЦ) (1930–1937):

- спроба джерелознавчого аналізу // Український Археографічний Щорічник. – Український археографічний збірник. – Т. 16/17. Нова серія. Вип. 13/14. – К.: Український письменник, 2009. – С. 127-158.
21. Преловська І. Джерела з історії соборної діяльності Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) (1921–1930) – Української православної церкви (УПЦ) (1930–1937) // Богословський вісник. Зб. наук. праць. – Чернівці: Чернівецький нац. Університет, 2010. – С. 191-234.
 22. Преловська І. Огляд джерел з репресивної політики радянської влади проти Української автокефальної православної церкви 1920-1930-х рр. // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Праці XV міжн. наук. конф., м. Львів, 16–18 травня 2005 р. – Львів: Логос, 2005. – Т. 1. – С. 491-496.
 23. Преловська І. Комітети вшанування пам'яті Симона Петлюри в Україні та за кордоном // Творча спадщина Симона Петлюри в контексті сучасного державотворення. М-ли Всеукр. наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народження Голови Директорії та Головного Отамана військ УНР Симона Петлюри. Київ, 20 травня 2004 р. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – С. 208-224.
 24. Преловська І. Процес ліквідації Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) (1921–1930) – Української православної церкви (УПЦ) (1930–1937): спроба джерелознавчого аналізу // Держава і церква в Україні за радянської доби: Зб. наук. статей за матеріалами II-ої Всеукр. наук. конф., м. Полтава, 18-19 жовтня 2007 р. – Полтава: АСМІ, 2008. – С. 111-120.
 25. Преловська І. Архівно-слідчі справи як джерело для вивчення політики влади проти УАПЦ (УПЦ) у 1920–1930 рр. // Болховітіновський Щорічник 2009 / Відп. ред. К. Крайній; наук. ред. В. Ластовський. – К.: НКПІКЗ, 2010. – С. 145-161.
 26. Преловська І. Усунення митрополита Василя Липківського від церковного служіння: передумови і наслідки // Служіння і спадщина Митрополита Василя Липківського: м-ли Всеукр. наук. конф. К., 17 листопада 2007 р. – К., 2008. – С. 81-114.
 27. Преловська І. Доля Благовісника // Старожитності. – К., 1995. – Ч. 5-6 (72-73). – С. 24-25.
 28. Преловська І. Діяльність В.М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праць) // Наук. записки. Зб. праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 1996. – Т. 2. – С. 295-321.
 29. Преловська І. Слідчі справи братів Чехівських як нове джерело до вивчення біографій репресованих діячів УАПЦ (1921–1930 рр.) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науковий і документальний журнал. – К.: Сфера, 2003. – № 1(20). – С. 258-277.
 30. Преловська І. Методика досліджень біографій діячів УАПЦ 1920–1930-х рр. у контексті едиційної археографії // Наукові праці НБУ ім. В.І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 521–530.
 31. Преловська І. Юрій Красицький – дослідник сакрального мистецтва (20-ті роки ХХ століття) // Могилянські читання. Зб. наук. праць. М-ли XIII Міжнародних Могилянських читань «Музейники ХХ – дослідники української сакральної культури», Києво-Печерський держ. заповідник, м. Київ, 7-8 грудня 2007 р. – К., 2007. – Ч. 1. – С. 102-110.
 32. Преловська І. Матеріали архівно-слідчої справи митрополита УАПЦ Миколая Борецького про останні богослужіння в Києво-Михайлівському Золотоверхому соборі 1929–1930 рр. // Київ і Кияни. М-ли щорічної наук.-практ. конф. Зб-к тез та доповідей, м. Київ, 18 грудня 2008. – К., 2008. – Вип.8. – С. 115-120.
 33. Преловська І. П.О. Ємець (1876–1958-?) – беззмінний доглядач Софії Київської // Софійські читання. М-ли IV міжнар. наук.-практич.конф. «Пам'ятки Національного заповідника "Софія Київська": культурний діалог поколінь», присвячених 990-річчю першої літописної згадки про Софію Київську (1017–2007). Нац. заповідник «Софія Київська», м. Київ, 25-26 жовтня 2007 р. – К., 2009. – С.304-319.
 34. Преловська І. Переслідування та ліквідація УАПЦ (УПЦ) (1921–1938 рр.): огляд архівно-слідчих справ ГДА СБ України та ЦДАГО України // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науковий і документальний журнал. – К.; Х.: Права людини, 2009. – № 1 (32). – С. 26-48.
 35. Преловська І. Сталінські репресії проти діячів Української держави діячів Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) (1921–1930) – Української православної церкви (УПЦ) (1930–1937): на матеріалах архівно-кримінальних справ ГДА СБУ та ЦДАГО України // Розбудова держави. – 2011. – № 1(169) – С. 98-111.
 36. Репресована УАПЦ. Політичні репресії проти священників Української автокефальної православної церкви (1919-1938). За документами Галузевого Державного архіву Служби безпеки України // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ / Упорядники: І. Бухарева, С. Кокін, І. Преловська, Г. Смирнов. – К., 2005. – № 1 / 2 (24/25). – Ч. 1. – 344 с.
 37. Репресована УАПЦ. Політичні репресії проти священників Української автокефальної православної церкви (1919-1938). За документами Галузевого Державного архіву Служби безпеки України // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ / Упорядники: І. Бухарева, С. Кокін, І. Преловська, Г. Смирнов. – К., 2006. – № 1 / 2 (26/27). – Ч. 2. – 335 с.

ВИБІР ОПТИМАЛЬНОЇ КОМБІНАЦІЇ СТИМУЛІВ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Ліпич Любов Григорівна¹, Громко Лілія Сергіївна²

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, д.е.н., професор, декан інституту економіки та менеджменту (Україна)¹

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, аспірант III року навчання (Україна)²

e-mail: lily_ua@rambler.ru

РЕЗЮМЕ

В роботі запропоновано метод типологізації поведінки персоналу з метою покращення рівня його мотивації та метод вибору оптимальної комбінації стимулів для продавців-консультантів – представників певного поведінкового типу на основі математичної моделі «м'якої оптимізації» при заданих обмеженнях керівниками роздрібно-торговельних підприємств. Запропонований метод дозволяє керівникам підприємств обрати дієві стимули для працівників - представників різних поведінкових типів для досягнення власних цілей.

Ключові слова: цінності, поведінка персоналу, мотиви, стимули, фрактоїд, код Грея.

РЕЗЮМЕ

В работе предложен метод типологизации поведения персонала с целью улучшения уровня его мотивации и метод выбора оптимальной комбинации стимулов для продавцов-консультантов – представителей определенного поведенческого типа на основе математической модели «мягкой оптимизации» при заданных ограничениях руководителями предприятий розничной торговли. Предложенный метод позволяет руководителям предприятий избрать действенные стимулы для работников - представителей разных поведенческих типов для достижения собственных целей.

Ключевые слова: ценности, поведение персонала, мотивы, стимулы, фрактоид, код Грея.

ABSTRACT

The research presents a typology method of the personnel's behavior in order to improve its level of motivation and method for selecting the optimum combination of stimuli for sales consultants - members of certain behavioral type based on a mathematical model of "soft optimization" under the given by managers of retail enterprises constraints. The proposed method allows for the managers of companies to choose the effective stimuli for employees - of different types of behavior for their own purposes.

Keywords: values, behavior of staff, motives, stimuli, fraktoid, Gray code.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Посилення конкуренції на споживчому ринку змушує керівників підприємств роздрібної торгівлі впроваджувати нові підходи до їх організації. Ефективність роботи торговельних підприємств, його товарообіг залежить від якості роботи персоналу.

Однією з найгостріших проблем в управлінні персоналом підприємств даної галузі стає його мотивування та стимулювання. Переважна більшість підприємств використовують лише стандартні схеми матеріального стимулювання. Однак без урахування поведінкових особливостей працівників, а також без використання нематеріального стимулювання, керівники підприємств не зможуть досягти високого рівня мотивації персоналу до ефективної діяльності.

Крім того, управління будь-яким економічним явищем неможливе без розуміння його сутності і наявності його математичної моделі. Аналіз наукової літератури з питань мотивування персоналу свідчить про наявність багатьох теорій, які описують цей процес: С. Адамс, В. Герчикова, А. Маслоу, Ф. Герцберга, Д. Макгрегора, Д. Маклелланда, Л. Портера і Е. Лоулера та інших. Математичній інтерпретації мотивації присвячені роботи А.О. Азарової, В. Н. Бугорського, В. Врума, І. Д. Котлярова, О. А. Ковальчук, О. Д. Ситніка та інших. Однак, вищезгадані математичні моделі описують, в основному, матеріальне стимулювання, і не стосуються його нематеріальних аспектів.

Метою даного дослідження є розробка методу вибору оптимальної комбінації стимулів для продавців-консультантів роздрібно-торговельних підприємств на основі математичної моделі «м'якої оптимізації».

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мотивування – це процес формування функціональних внутрішніх спонук, що визначають поведінку персоналу, а цінності є регулятором його поведінки, і саме вони диктують нам, яка поведінка або результат є бажаним або неприйнятним

Знання цінностей працівника допомагає зрозуміти, чому він діє так або інакше. Оцінка поведінки допомагає зрозуміти, як працівник поводить себе в робочому середовищі.

Спеціально розроблена анкета оцінки поведінки продавців-консультантів дозволяє розподілити працівників на поведінкові типи, які мають спільні характеристики. В ході дослідження виділено два напрями поділу працівників на поведінкові типи:

- через реакцію працівника на проблеми /зміни, що виникають;
 - через сприйняття працівником колег/правила.
- Розподіл продавців-консультантів на типи представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Типологія поведінки продавців-консультантів, які взаємодіють на підприємстві

Як працівник сприймає колег/правила	Як працівник реагує на проблеми і зміни	
	Вирішення/ Прийняття	Уникнення
Вплив/ Протидія	«Натхненник»	«Політик»
Підкорення	«Експерт»	«Помічник»

Джерело: сформовано автором

У результаті дослідження виділено 4 поведінкових типа: «натхненник», «політик», «помічник» та «експерт». Кожен поведінковий тип характеризується двома з чотирьох розглянутих характеристик (реакцій). У рамках поведінкових типів, виокремлено поведінкові підтипи, які підкреслюють, яка з двох характеристик (реакцій) поведінкового типу виражена більше. Поведінкові типи і підтипи зображені на рис.1.

В основі кола – дві осі, що перетинаються під прямим кутом. Горизонтальна вісь показує як працівник реагує на проблеми/зміни, вертикальна – як працівник сприймає колег по роботі/правила. По периметру кола розміщені основні поведінкові типи, для яких однаковою мірою характерні дві з чотирьох поведінкових реакцій. У внутрішньому колі кожен з чотирьох квадрантів поділений на дві частини. Кожна з цих частин показує один з восьми поведінкових підтипів, для яких характерна одна з поведінкових реакцій більшою мірою, ніж інша. Виділено такі поведінкові підтипи: «борець», «організатор», «координатор», «спеціаліст», «учень», «виконавець», «послідовник», «оратор».

При поділі на поведінкові типи (підтипи), обґрунтовано доцільність використання ознак продавців-консультантів: цінності, особисті та професійні якості, мотиви поведінки. Проаналізувавши вищезгадані ознаки продавців-консультантів, складені портрети поведінкових типів. Портрет поведінкового типу «натхненник» представлено на рис. 2.

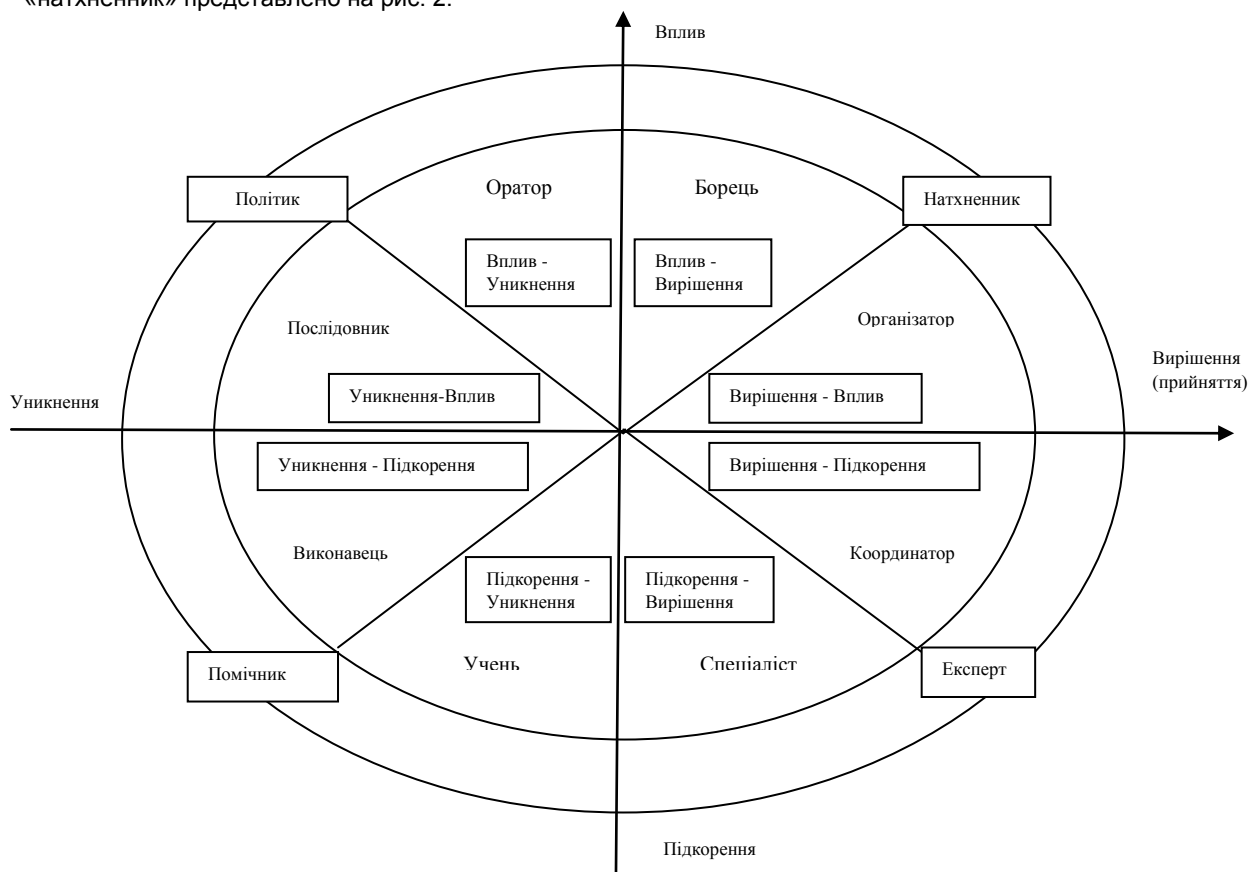

Рис. 1. Поведінкові типи та підтипи

Джерело: сформовано автором

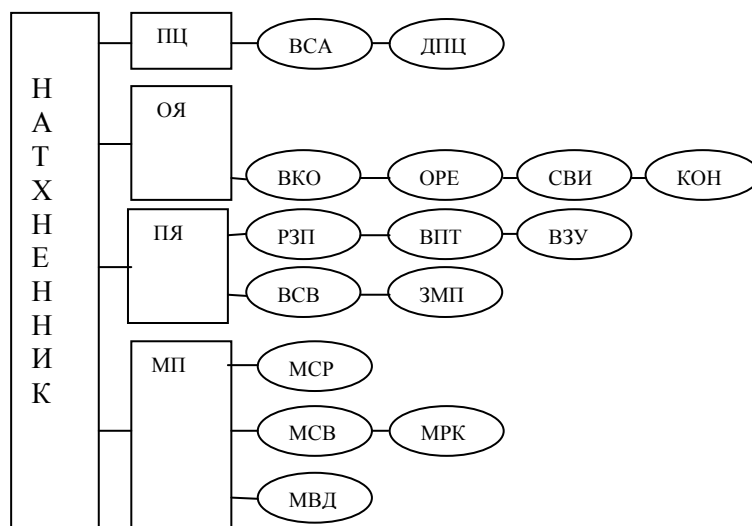

Рис. 2. Портрет поведінкового типу «натхненник»

Джерело: сформовано автором

Абревіатури на рис. 2 означають: ПЦ – підсистема цінностей; ОЯ – особисті якості; ПЯ – професійні якості; МП – мотиви поведінки; ВСА – влада і самоствердження; ДПЦ – досягнення поставлених цілей; ВКО – ввічливість і комунікабельність; ОРЕ – орієнтованість на результат; СВИ – стресостійкість і витривалість; КОН – конгруентність; РЗП – розуміння змісту процесу продажу; ВПТ – вміння презентації товару і компанії виробника; ВЗУ – вміння завершити угоду; ВСВ – вміння справити перше враження і встановити контакт; ЗМП – знання методів і способів переконання покупців; МСП – мотив самовираження і роста кваліфікації та майстерності; МСВ – мотив високого статусу і влади; МРК – мотив розвитку кар’єри; МВД – мотив визнання досягнень.

Таким чином, поведінковий портрет продавця-консультанта типу «натхненник» показує:

- основним є цінності влада і самоствердження (ВСА) та досягнення поставлених цілей (ДПЦ).
- характерні такі особисті якості, як ввічливість і комунікабельність (ВКО), орієнтованість на результат (ОРЕ), стресостійкість і витривалість (СВИ), конгруентність (КОН) (розміщені на першому рівні підсистеми (ОЯ)). Так як всі інші особисті якості не зустрічаються в характеристиці даного поведінкового типу, то на другому рівні підсистеми особистих якостей (ОЯ) не представлено нічого.
- характерні такі професійні якості, як вміння справити перше враження і встановити контакт (ВСВ), знання методів і способів переконання покупців (ЗМП) (розміщені на першому рівні підсистеми (ПЯ)). Зустрічаються такі професійні якості як розуміння змісту процесу продажу (РЗП), вміння презентації товару і компанії виробника (ВПТ), вміння завершити угоду (розміщені на другому рівні підсистеми (ПЯ)).
- базовим є мотив визнання досягнень (МВД) (розміщений на першому рівні підсистеми (МП)). Характерними є мотиви високого статусу і влади (МСВ) і розвитку кар’єри (МРК) (розміщені на другому рівні підсистеми (МП)). Зустрічається мотив самовираження і росту кваліфікації і майстерності (МСП) (розміщений на третьому рівні (МП)).

Матеріальні мотиви, які вважалися домінуючими у визначенні поведінки персоналу, на сьогоднішній день не в змозі повністю розкрити потенціал працівників. Складна система потреб, інтересів і цінностей персоналу змушує шукати резерви їх мотивування. Такими резервом стає нематеріальна мотивація і відповідно стимулювання.

Із сукупності класифікацій стимулів персоналу запропоновано нематеріальні стимули поділяти на ті, що потребують інвестицій, ті, що не вимагають інвестицій та морально-психологічні.

В дослідженні розглянуто 6 груп стимулів: забезпечення комфортних умов праці та відчуття стабільності і впевненості (ЗКС); заохочення професійного зростання працівників (ЗПЗ); проведення заходів, які не є частиною роботи (ПЗА); зміна статусу (ЗСТ); вираження вдячності від керівництва (ВБК); просування працівників по кар’єрній драбині (ПКД).

Використовуючи дані Поведінкових портретів формуються піраміди важливості мотивів і відповідності стимулів для кожного поведінкового типу з метою підбору їх для працівників підприємства. Піраміда важливості мотивів та відповідних стимулів для поведінкового типу «натхненник» представлено на рис. 3.

Піраміда (рис. 3) дозволяє прослідкувати ієрархію мотивів для поведінкового типу «натхненник» та відповідність стимулів. Вона показує:

- базовим мотивом для даного поведінкового типу є мотив визнання досягнень (МВД). Для актуалізації даного мотиву використовують стимул вираження вдячності від керівництва (ВБК);
- характерними є мотиви високого статусу та влади (МСВ) і розвитку кар’єри (МРК), що розміщені в Піраміді на одному рівні. Це означає їх рівну важливість для працівників поведінкового типу «натхненник».

Для актуалізації даних мотивів застосовують стимули зміна статусу (ЗСТ) та просування працівника кар'єрною драбиною (ПКД).

– зустрічається мотив росту кваліфікації і майстерності. Актуалізація проходить через застосування стимулу заохочення професійного зростання працівників (ЗПЗ). Даний мотив, розташовуючись на вершині піраміди має найменшу важливість.

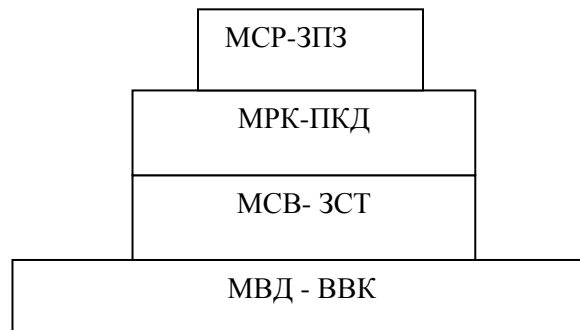

Рис. 3. Піраміда важливості мотивів та відповідних стимулів для поведінкового типу «натхненник»

Зважаючи на слабку конструктивність, розпливчастість причинно-наслідкових зв'язків, неоднозначність реакції на зовнішні фактори систем мотивації їх моделі будуються на основі методів нечіткої логіки і, так званих, «м'яких обчислень».

Термін «м'які обчислення» був введений у 1994 р. засновником теорії нечітких множин Л. Заде. Після цього, традиційний термін «штучний інтелект» стали пов'язувати з «жорсткими», точними обчисленнями, в основі яких лежать або символічні перетворення, або булева логіка. Термін «обчислювальний інтелект» пов'язують з концепцією «м'яких» обчислень і «м'яких» знань про поставлену проблему [8].

Основна відмінність «м'яких обчислень» від традиційних «жорстких», точних обчислень полягає у пристосованості до роботи з неточними, невизначеними або частково істинними знаннями, що виражається у прийнятті інколи неточних, невизначених і частково істинних результатів для досягнення зручності вільного вибору, маніпулювання результатами, низькій вартості рішення і кращого узгодження з конкретною реальною задачею [2]. «М'які обчислення» не гарантують, що знайдене рішення є оптимальним або буде досягнутий глобальний екстремум за прийнятний час. Вони націлені для пошуку «досить прийнятний» рішення задачі за «досить короткий час».

У роботах А.С. Семенова [4–7] вводиться новий різновид «м'яких обчислень» - фрактальні обчислення на основі фрактоїдів. Фрактоїд - це структура алгебри, що включає фрактальну алгебру над самоподібними множинами (графами). Ця структура є динамічною системою, яка складається з елементів:

- початкового графа;
- базового набору правил, що породжують самоподібну множину;
- логічної функції придатності.

При роботі фрактоїда для кожного графа, починаючи з початкового, обчислюється значення функції придатності, яка перевіряє виконання заданих критеріїв. Якщо критерії не виконуються, то формується наступний граф. Процес розвитку відображається ланцюжком фрактоїдів, тобто послідовністю послідовностей подібних фрактальних графів.

Фрактальний алгоритм - це математичний алгоритм, що перетворює, за допомогою засобів фрактальної алгебри, самоподібну дискретну множину індивідуальних помічених математичних об'єктів, представлених у вигляді коду, встановленої довжини, в нову самоподібну множину з поміченими об'єктами перетворення. А фрактальний пошук з математичної точки зору - це послідовне перетворення однієї скінченної самоподібної множини проміжних рішень в інше. Цільова функція для фрактального алгоритму задається в термінах коду Грея як максимальний (або мінімальний) код заданої розмірності початкового

фрактоїда S .

Отже, процес розвитку фрактоїдів можна подати загальним виразом виду:

$$Q^n = Q^{n-1} + P^{n-1}, (1)$$

де - $P^{n-1} \equiv Q^{n-1}$ є прототипом Q^{n-1} , отриманий шляхом копіювання.

Використовуючи запропонований апарат, розв'яжемо задачу оптимізації процесу вибору стимулів персоналу підприємств роздрібною торгівлі із низки запропонованих, кожен із яких оцінюється n параметрами. У загальному формальну постановку задачі оптимізації процесу вибору представимо таким чином:

$$\left\{ \begin{array}{l} MF(u) = \sum_1^n \alpha_n u_n \rightarrow \max \\ \sum_1^n \beta_n^t \alpha_n u_n \leq S \\ \forall n : u_n = 1, 2, \dots, n, \end{array} \right. \quad (2)$$

де - перший вираз функція рівня мотивування, другий – обмеження, що накладаються керівниками, виходячи із часового інтервалу задачі,

α_n - коефіцієнт, що визначає важливість того чи іншого стимулу для кожного типу працівника,

$$\alpha_1 + \alpha_2 \dots + \alpha_n u_n = 1,$$

u_n - вектор параметрів стимулювання,

β_n^t - кореляційний коефіцієнт, що визначається можливостями тобто керівництва у певному часовому проміжку,

S - формальне обмеження, яке визначається із фінансових, кадрових або інших можливостей керівництва.

n - кількість стимулів, що можуть враховуватись для заохочення рівня мотивування певного поведінкового типу працівника.

Необхідно знайти вектор $u = (u_1, u_2, u_3, \dots, u_n)$ оптимальної комбінації стимулів для розв'язання цієї задачі.

Конкретизуючи модель для поведінкового типу працівників «натхненник», у дослідженні виділено такі групи стимулів (табл. 2).

Таблиця 2

Стимули працівників – представників поведінкового типу «натхненник»

Групи стимулів	Стимули, що потребують інвестицій	Стимули, що не вимагають інвестицій / Морально-психологічні стимули
Вираження вдячності від керівництва	Знижки на товари, що реалізує гіпермаркет (магазин)	Публічна похвала
Зміна статусу	Оплата мобільного зв'язку	Можливість частково обирати графік роботи
Просування працівника по кар'єрній драбині	Надання нових обов'язків працівнику (з доплатою)	Наставництво, адаптація нових співробітників
Заохочення професійного зростання працівника	Оплата домашнього інтернету	Ротація працівників з одного відділу в інший

Джерело: сформовано автором на основі [1], [3]

За допомогою фрактальних обчислень знайдемо комбінацію із чотирьох стимулів при якій рівень мотивування певного типу працівника буде найвищим.

Тоді формальна постановка оптимізаційної моделі рівня мотивування працівника поведінкового типу Натхненник конкретизується до виду:

$$\left\{ \begin{array}{l} MF(u) = \alpha_1 u_1 + \alpha_2 u_2 + \alpha_3 u_3 + \alpha_4 u_4 \rightarrow \max \\ \beta_1 \alpha_1 u_1 + \beta_2 \alpha_2 u_2 + \beta_3 \alpha_3 u_3 + \beta_4 \alpha_4 u_4 \leq S \\ \forall n : u_n = 1, 2. \end{array} \right. \quad (3)$$

Параметри u_n можуть набирати двох значень – 2, якщо стимул потребує інвестицій, 1 – якщо стимул не вимагає інвестицій, або є морально-психологічним. Нехай у результаті дослідження важливості мотивів та стимулів для працівників – представників поведінкових типів, важливість стимулу із визначеної

для поведінкових типів групи стимулів буде задана коефіцієнтами α_n . Керівники на даному часовому проміжку вводять кореляційні коефіцієнти: $\beta_1 = 0,8$, $\beta_2 = 0,9$, $\beta_3 = 0,8$, $\beta_4 = 1$. Параметр $S = 1,40$.

Закодуємо вектор параметрів бітовим представленням коду Грея. Оскільки кожен параметр може набувати тільки двох значень – 2 або 1, достатньо використати код Грея розмірністю 2.

Тоді, відповідно вище викладеному, задана цільова функція рівня мотивування, без врахування обмежень, досягне «м'якого» глобального максимуму при досягненні хоча би однієї з вершин синтезованих фрактотидів максимального значення бітового коду $s = k * n = 2 * 4 = 8$, в кодї 11111111, причому Q^n буде мати розмірність 8.

Синтезування фрактотидів за схемою (1) у просторах великої розмірності має певні труднощі як в графічній інтерпретації гіперкубів, так і розмітці вершин гіперкубів та відповідних шим. Тому, автоматична генерація всіх вершин та шим гіперкубів здійснювалась в розробленій програмі, у середовищі Mathcad 15. Програма автоматично визначає розмірність фрактотиду, кількість вершин гіперкуба та коди Грея для кожного елемента синтезованого образу.

Проаналізувавши та декодувавши отримані результати. Дискретний простір розв'язку поставленої задачі є множина векторів виду (табл. 3):

Таблиця 3

Множина векторів дискретного простору розв'язку оптимізаційної моделі

№ п/п	Код Грея	Fitness
1	11010111	1,27
2	11110101	1,39
3	11110111	—∞
4	11011101	1,37
5	11011111	—∞
6	01111101	1,27
7	01111111	1,37
8	11111101	—∞

Джерело: сформовано автором

Таким чином, для покращення мотивації працівників – представників поведінкового типу Натхненник на заданому часовому інтервалі оптимальними є вектор параметрів – 11110101 (2211), що відповідає комбінації стимулів: знижки на товари, що реалізує гіпермаркет (магазин); оплата мобільного зв'язку; наставництво, адаптація нових співробітників; ротація працівників з одного відділу в інший.

ВИСНОВКИ

В роботі запропоновано метод типологізації поведінки персоналу з метою покращення рівня його мотивації. Також розроблено метод вибору оптимальної комбінації стимулів для продавців-консультантів – представників певного поведінкового типу на основі математичної моделі «м'якої оптимізації» при заданих обмеженнях керівниками роздрібно-торговельних підприємств. Запропонований метод дозволяє керівникам підприємств обрати дієві стимули для працівників - представників різних поведінкових типів для досягнення власних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Завялова Е. К. Нематериальное стимулирование в современных системах управления персоналом российских компаний // Вестник С.-Петерб. ун-та. Сер. Менеджмент. - 2007. - Вып. 1. - С.157–184.
2. Koza J. Genetic programming. London: Massachusetts Institute of Tehnology. 1992. – 799 p.
3. Nelson Bob. 1001 ways to energize employees/ New York: Workman Publishing Company Ltd, 1997, –224 p.

4. Семенов А. С. Фрактальная алгебра как основа фрактальной парадигмы программирования // Информационные технологии и Вычислительные системы. – М.: №2, 2006. – С.64 - 70.
5. Семенов А. С. Построение класса фрактальных систем по шаблону на примере дерева Фибоначчи // Информационные технологии и Вычислительные системы. – М.: №2, 2005. - С. 10-17.
6. Семенов А. С. Фрактальное построение n-мерных гипер-кубовых архитектур в структурном пространстве // Информационные технологии и Вычислительные системы. – 2007. – №2. – С. 42–50.
7. Семенов А. С. Архитектурно-ориентированный подход к моделированию информационных систем // Приборы и системы. Управление, контроль, диагностика. – 2006. – №11. – С. 91 – 103.
8. Ярушкина Н. Г. Прикладные интеллектуальные системы, основанные на мягких вычислениях. – Ульяновск: УлГТУ, 2004. – 139 с.

СОЛЯЧНА ЕНЕРГЕТИКА В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Гайдаєнко Ігор Васильович

Державний вищий навчальний заклад "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди", аспірант кафедри історії та культури України (Україна)

e-mail: gaidaenko_igor@ukr.net

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена історії становлення сонячної енергетики як галузі господарства в Україні в контексті суспільно-економічних факторів. Сонячна енергетика – один із найперспективніших напрямків використання відновлюваних джерел, адже вона є найбільш ємним і доступним природнім енергоресурсом, а також щодо її використання накопичено багатомісячний історичний досвід. Вагомий внесок українських науковців в галузь сонячної енергетики повинен спонукати сучасників до активних дій в напрямку підвищення використання Сонця як джерела енергії не тільки для побутових цілей, а й в промисловості країни в цілому. Дослідження історії розвитку даної галузі допоможе зрозуміти фактори, що впливають на неї, а також перспективи та напрями її подальшого розвитку в Україні.

Ключові слова: відновлювані джерела енергії, історія розвитку сонячної енергетики, енергія Сонця.

ABSTRACT

The article is about the history of the development of solar energy as an industry branch in Ukraine in the context of social and economic factors. Solar energy is one of the most promising source of renewable energy. It is the most capacious and affordable natural energy source, as well as its applying has profound historical experience. An important contribution of Ukrainian scientists in the field of solar energy should encourage the contemporaries to proceed increasing the appliance of the sun as an energy source not only for home use but also in industry as well. Researching in the history of the development of the solar energy could help us to understand the factors affecting on it, as well as the prospects and directions of it's further development in Ukraine.

Keywords: renewable energy, the history of the solar energy, solar energy.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена истории становления солнечной энергетики как отрасли хозяйства в Украине в контексте общественно-экономических факторов. Солнечная энергетика - один из наиболее перспективных направлений использования возобновляемых источников, ведь она является наиболее емким и доступным естественным энергоресурсом, а также о ее использования накоплен многовековой исторический опыт. Весомый вклад украинских ученых в отрасль солнечной энергетики должен побудить современников к активным действиям в направлении повышения использования Солнца как источника энергии не только для бытовых целей, но и в промышленности страны в целом. Исследование истории развития данной отрасли поможет понять факторы, влияющие на нее, а также перспективы и направления дальнейшего развития в Украине.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, история развития солнечной энергетики, энергия Солнца.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стрімкий розвиток суспільства, науки і техніки, що спостерігається протягом останніх десятиліть, зумовив небачений до цього часу попит на енергоресурси. Забезпеченість країни енергоносіями є запорукою розвитку не лише її економіки, а й усіх суспільних сфер її життєдіяльності. На даному етапі розвитку енергетики все більш значуще місце посідає відновлювана енергетика (і сонячна, зокрема), яка в подальшому взагалі може витіснити традиційну енергетику.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наявність енергоресурсів, їх доступність є найбільш вагомими факторами розвитку як економіки окремо взятої країни, так і всього людства загалом. Стрімкий розвиток науки, техніки та виробництва за останні 50 років спричинив потужне збільшення споживання ресурсів та поставив перед науковцями всього світу непросту задачу – пошук альтернативних та відновлюваних джерел енергії.

Серед відновлюваних джерел енергії вагому роль відіграє енергія Сонця. Сонячна енергетика – один із найперспективніших напрямків використання відновлюваних джерел, адже вона є найбільш ємним і доступним природнім енергоресурсом, а також щодо її використання накопичено багатомісячний історичний досвід. На сучасному етапі розвитку сонячної енергетики на перше місце виходять проблеми ефективного використання енергії сонячної радіації за рахунок застосування передових технологій. Про важливість і актуальність цієї галузі енергетики в нашій країні свідчить створення Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України 22 лютого 2012 року [1, с. 1]. Переваги практично невичерпного джерела енергії сонячної радіації при її використанні у якості первинного місцевого

енергоресурсу полягають у можливості використання джерела теплової енергії на більшості ділянок поверхні Землі та можливості безпосереднього перетворення енергії сонячної радіації в електричну енергію [2, с. 128].

Сонячне світло не потребує видобутку і транспортування, воно невагоме, безшумне і, як правило, нешкідливе, а його утилізація не створює прямих відходів і не порушує теплової рівноваги планети. Тому принципово відмінністю сонячної енергії від усіх традиційних енергоносіїв, які використовуються, є її бездоганність з точки зору хімічного, теплового й інших видів забруднення навколишнього середовища. Уже перераховані властивості роблять її унікальним кандидатом на головну роль в енергетичній стратегії нового тисячоліття.

Ця стратегія орієнтується на створення могутніх сонячних енергостанцій як наземного, так і космічного базування, а також на повсюдне будівництво малих сонячних модулів, які децентралізують виробництво тепла та електроенергії. Практичні кроки, які починаються успішно в більшості розвинутих країн, підтверджують її оптимальність, а тенденції сучасного розвитку світу припускають майже десятикратне збільшення масштабів використання сонячної енергії протягом кожного наступного десятиліття [3, с. 210].

Густина сонячного потоку в космосі приблизно дорівнює $1,35 \text{ кВт/м}^2$. Максимальна інтенсивність сонячного випромінювання на поверхні Землі дорівнює 1 кВт/м^2 . Середня інтенсивність сонячного випромінювання в більшості районів земної кулі становить $200\text{-}250 \text{ кВт/м}^2$ [4, с. 18].

Сумарне річне надходження сонячної радіації на територію України оцінюється на рівні $720\text{-}10 \text{ кВт}\cdot\text{год}$, що є еквівалентом $88,4 \text{ млрд. т у.п.}$ [5, с. 56]. Технічно-досяжний потенціал сонячної енергії на території України складає відповідно $60,0 \text{ млрд. т у.п.}$ [6; 7]. Тому даний вид енергії можна розглядати як перспективний для забезпечення енергетичних потреб України.

Розглянемо деякі історичні аспекти, що призвели до масового використання енергії Сонця по всьому світу.

Перший сонячний двигун, що працював на нагрітому повітрі, був побудований у Франції в 1600 р. Його використовували для перекачування води.

Наприкінці XVIII століття видатний французький учений А. Лавуазьє (1743–1794) створив першу сонячну піч, в якій досягалася температура у 1780°C та нагрівалися зразки матеріалів у вакуумі для вивчення властивостей вуглецю і платини. Швейцарський учений Горацій де Соссюр одержав визнання за винайдений ним у 1767 р. перший у світі сонячний колектор. Відомий астроном Джон Гершель використовував його для готування їжі під час експедиції в Південну Африку в 1830-х роках.

У США розвиток сонячної енергетики почався після громадянської війни. У час свого знаменитого просування на Захід американські першопрохідці залишали воду в чорних посудинах на весь день, і наприкінці дня у них була гаряча вода для готування вечері. Першим американським вченим в галузі сонячної енергетики вважається інженер Джон Еріксон. У 1833 р. у США він побудував сонячний повітряний двигун з параболоциліндричним концентратором розміром $4,8 \text{ на } 3,3 \text{ м}$.

У 1866 р. француз А. Мушо побудував в Алжирі кілька великих сонячних концентраторів і використовував їх для дистиляції води і приводу насосів.

Перша великомасштабна установка для дистиляції води була побудована в Чилі в 1871 р. американським інженером Ч. Уілсоном. Вона експлуатувалася протягом 30 років, постачаючи питну воду працівникам рудника.

На всесвітній виставці в Парижі в 1878 р. А. Мушо продемонстрував сонячну піч для готування їжі, в якій $0,5 \text{ кг}$ м'яса можна було приготувати за 20 хвилин. Француз А. Піфф побудував паровий двигун потужністю 500 Вт з концентратором площею біля 10 м^2 , що приводив у дію друкарський верстат у друкарні, де видавалася газета «Ле Солей» («Сонце»).

Перший плоский колектор сонячної енергії був побудований французом Ш.А. Тельєром. Він мав площу 20 м^2 і використовувався в тепловому двигуні, що працював на аміаку. У 1885 р. було запропоновано схему сонячної установки з плоским колектором для подачі води, причому він був змонтований на даху прибудови до будинку.

Англійський винахідник А.Г. Інеас побудував в штаті Арізона (США) великі сонячні концентратори для виробництва водяного пару тиском 10 бар , що використовувався для перекачування води з витратою до $320 \text{ м}^3/\text{год}$. Концентратор параболічної форми мав діаметр $10,2 \text{ м}$ у верхній частині і $4,5 \text{ м}$ унизу, 1788 дзеркал направляли промені на котел, розташований у фокусі концентратора [3, с. 212–215].

Вітчизняна наука також активно обговорювала та досліджувала сонячну енергетику і шукала технології для можливості залучення даного практично невичерпного ресурсу для потреб народного господарства.

Основними науковцями, які працювали в даній галузі були: Ю.В. Кондратюк, М. К. Тихонравов, В.К. Цераський тощо.

У 1890 р. професор В.К. Цераський (1849–1925) у Москві здійснив процес плавлення металів сонячною енергією, сфокусованою параболоїдним дзеркалом, у фокусі якого температура перевищувала 3000°C .

На практичну можливість використання людьми величезної енергії Сонця вказував засновник «небесної» космічної філософії К.Е. Цюлковський у 1912 р. у другій частині своєї книги «Дослідження світових просторів реактивними приладами». Він писав: «Реактивні прилади завоюють людям безмежні простори і дадуть сонячну енергію, у два мільярди разів більшу, чим та, яку людство має на Землі».

Ю.В. Кондратюк (1897–1941) запропонував використовувати сонячну енергію за допомогою легких дзеркал (Рис.1), які варто розгортати біля «моделі, що запускається» (ракети). Сконцентрована

дзеркалами невичерпна енергія Сонця, на думку автора, могла б розкласти звичайну воду на водень і кисень (пальне й окислювач для ракетного двигуна), використовуватися для потреб «моделі» і навіть Землі.

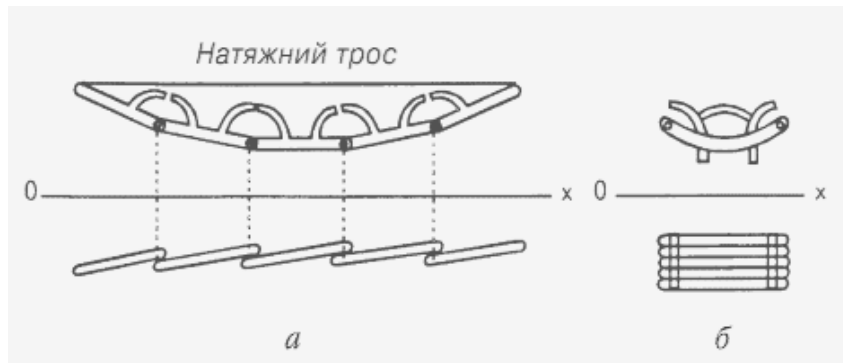

Рис. 1. Схема Ю.В. Кондратюка

Перспективи використання дзеркал були викладені Ю.В. Кондратюком у книзі «Тим, хто буде читати, щоб будувати» (1918—1919).

М. К. Тихонравов (1900–1974) – радянський конструктор в галузі ракетно-космічної техніки, керівник розробки радянської ракети з ЖРД (1933), учасник створення перших радянських штучних супутників Землі, космічних кораблів, автоматичних міжпланетних станцій, – у творчій спадщині залишив міркування щодо використання сонячної енергії як додаткового джерела енергії для міжпланетних польотів.

У своїй праці «Шляхи використання променевої енергії для космічного польоту» (1936) він запропонував променісту енергію космічного простору трансформувати за допомогою фотоелементів в електричну, котра потім перетворюється в теплову нагріванням газу в камері ракети. Газ під тиском, викидаючись з камери через сопло, створює необхідну для руху ракети силу тяги.

Найбільш раціональним способом перетворення електричної енергії в кінетичну енергію речовини, що викидається, Михайло Клавдійович вважав розкладання молекули водню на атоми за допомогою вольтової дуги. Отриманий таким способом атомарний водень надзвичайно нестійкий і, виходячи з полю дії вольтової дуги, знову рекомбінує в молекули водню з виділенням того тепла, яке було надане йому при розкладанні. Ідеальна швидкість витікання при цьому одержується рівною 20 540 м/с. Це набагато більше, ніж при згорянні водню в кисні, з'єднанні фтору з бором, реакції водню з озоном, а ці реакції вважаються сьогодні найбільш активними.

Тихонравов робить висновок, що для міжпланетних польотів необхідно також базуватися на сторонньому джерелі енергії, яким є радіація Сонця і космічна. «Першою, без сумніву, доводиться поставити проблему фотоелемента, дозволяючого нам використовувати енергію сонячної і космічної радіації», – закінчує Михайло Клавдійович.

Цю проблему вже вирішено: сонячні батареї стали невід'ємним джерелом енергії сучасних космічних апаратів. Вперше сонячні батареї були встановлені на третьому штучному супутнику Землі. У згаданій вище праці Тихонравов провів докладний теоретичний аналіз можливості одержання електричного струму при дії сонячних променів на фотоелемент. Займався він цією проблемою і на початку 50-х років, коли з групою співробітників виконав роботу з практичного одержання електроенергії від кремнієвих елементів.

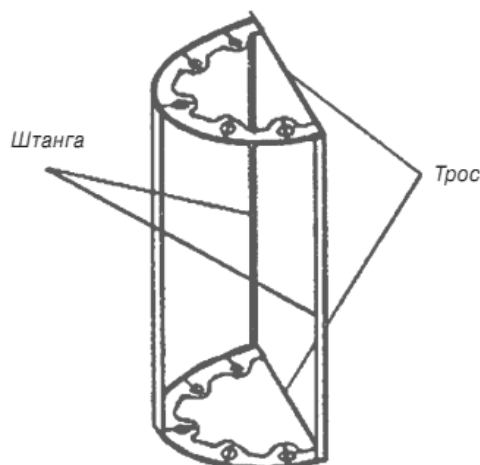

Рис. 2. Схема М. К. Тихонравова

Двигун, запропонований Тихонравовим, ґрунтується на частковому використанні зовнішніх ресурсів – променистої енергії космічного простору. Водень передбачається брати на борт із Землі. Таким чином, Михайло Клавдійович Тихонравов на багато років випередив тогочасну науку та заклав теоретичні основи для подальшого освоєння енергії сонця [3, с. 217-219].

Стосовно промислового використання сонячних станцій в Україні, слід зазначити, що 1986 в Криму була побудована та введена в дію сонячна електростанція СЕС-5, потужністю 5 Мвт, яка експлуатувалася до 1993 року. Однак, через старіння обладнання показники станції, починаючи з 1990 року почали погіршуватися. У зв'язку з цим, продовження експлуатації електростанції в незмінному вигляді стало недоцільним і з 1993 року станція законсервована.

При усуненні всіх недоліків, які були допущені при проектуванні, спорудженні та експлуатації СЕС-5 в Криму та при проведенні додаткових наукових досліджень з урахуванням набутого досвіду, можна говорити про перспективу застосування сонячних електростанцій в Україні [2, с. 162].

На сьогоднішній день, сонячна енергія в основному використовується як джерело в системах сонячного гарячого теплопостачання та опалення. Першим вдалим експериментом в даному напрямі слід вважати сонячну установку, встановлену в 1976 році в підмосковному таборі відпочинку для гарячого водопостачання спального корпусу на 100 чоловік. Зони відпочинку в Україні і до цього часу є основними місцями, де використовуються дані системи (м. Севастополь, смт. Місхор, смт. Алушка) [2, с. 178-190].

На сучасному етапі в Україні чудові стартові умови для розвитку сонячної енергетики населенням. Зокрема, це і закон, який зобов'язує купувати у приватних домогосподарств вироблену ними з сонячної енергії електроенергію, та досить високий «зелений» тариф на неї, встановлений до 2030 року. І все це на тлі різкого падіння цін на сонячні панелі. Згідно новим положенням закону «Про електроенергетику» [8], зокрема, ст. 15 передбачає, що електрична енергія, вироблена з енергії сонячного випромінювання генеруючими установками приватних домогосподарств, величина встановленої потужності яких не перевищує 10 кВт, купується енергопостачальниками за «зеленим» тарифом. Об'єм закупівлі повинен перевищувати місячне споживання електроенергії такими приватними домогосподарствами. Виробництво електроенергії з енергії сонячного випромінювання приватними домогосподарствами здійснюється без відповідної ліцензії. Порядок продажу та обліку такої електроенергії, а також розрахунків за неї затверджується Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (НКРЕ) [9].

ВИСНОВКИ

Отже, сонячна енергетика пройшла нелегкий шлях – від перших експериментальних розробок видатного французького науковця А. Лавуазьє до сучасних сонячних панелей із складною автоматичною системою керування. Історію розвитку української сонячної енергетики не можливо тісно пов'язана зі світовою, адже їх поєднують спільні глобальні процеси в науці, техніці, економіці, суспільстві тощо. Першим і досить серйозним поштовхом у розвитку сонячної енергетики була енергетична криза 1973 року, коли країни ОПЕК різко знизили обсяги видобутку нафти, що призвело до підвищення її вартості в чотири рази з 3-х до 12 доларів США за барель. Даний імпульс призвів до бурхливого розвитку і впровадження сонячної енергетики у велику кількість сфер діяльності людини (від машинобудування до побутових приладів). На сучасному етапі, сонячна енергетика в Україні перебуває на стадії активного розвитку, але потребує значних коштів для продовження досліджень та розробку вітчизняних систем, однак, кошти затрачені в цій галузі швидко повернуться завдяки «безкоштовності» джерела енергії. Вагомий внесок українських науковців в галузь сонячної енергетики повинен спонукати сучасників до активних дій в напрямку підвищення використання Сонця як джерела енергії не тільки для побутових цілей, а й в промисловості країни вцілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Указ Президента України № 134/2012 від 22.02.2012.
2. Кудря С.О. Нетрадиційні та відновлювані джерела енергії: Підручник / С.О. Кудря. – К.: НТУУ «КПІ», 2012. – 492 с.
3. Энергетика: история, настоящее и будущее. От огня и воды к электричеству. Книга 1: Монография / [Бондаренко В.И., Варламов Г.Б., Вольчин И.А. и др.]. – К., 2011. – 264 с.
4. Шиндловський А.К. Энергоэффективность та відновлювані джерела енергії / А.К. Шиндловський. – К., 2007. – 559 с.
5. Програма державної підтримки розвитку нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії та малої гідро- і теплоенергетики. Київ, 1997.
6. Атлас енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії України. К., – 2008. – 55 с.
7. Дослідження, визначення та обґрунтування по видам джерел базових прогнозних показників до проекту програми розвитку відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива // Звіт про виконання науково-дослідної роботи ІВЕ НАНУ. Реєстр. № 0110U006388. Київ. 2010 – 214 с.
8. Електронний ресурс: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/575/97-вр>
9. Електронний ресурс: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/11111111-36885>

PECULIARITIES OF ECONOMICAL REFORM IN POST-SOVIET GEORGIA: CHALLENGES AND PROGNOSIS

Iasha Meskhia

Professor of Tbilisi Ivane Javakhishvili State University, Manager of International Business Department
(Georgia)

e-mail: iasha.meskhia@tsu.ge

ABSTRACT

Purpose of present research is diagnosis-evaluation of strong and weak sides of economical reforms implemented and provided in post-soviet Georgia on the basis of SWOT-analysis, as well as sectoral evaluation of main economical challenges, processing prognosis scenario and recommendations in direction to the preventing and softening economical and financial risks (The research is based on the official statistic data of National Service of Statistics of Georgia, and ministries and agencies of Georgia).

Reforms provided in Post-soviet Georgia and, relatively, economical transformations implemented in the economy of the country, may be divided into four stages with the criteria of changes of managing government.

Key words: stages of reforms, SWOT-analysis, external and internal factors, strong and weak sides of reforms, challenges, employment, GEL exchange rate, prognosis, recommendations.

The first stage includes the period after restoration of state independence and before adoption of the Constitution (1991-1995). With the influence of internal armed conflict, weak governmental management, inexperience and other unfavorable objective and subjective factors currently taking place in the country, deep economical crisis has been commenced. Industrial manufacturing was significantly fallen. The volume of Gross Domestic Product was decreased 70 percents, and export for 90%. Multiple field of economy in fact stopped existence; large factories and plants were closed, industrial and transport infrastructure was destructed. We may say that during this period the country was leaving without budget, incomes covered only 17 percents of expenses. Subsidies on bread, natural air, electricity and transport made more than half of the budgetary expenses. The government used to borrow from national and commercial banks, giving significant rise to the internal debt of the country and created the problem of insolvency. Transitive national currency – the coupon soon lost trust among population and for this reason, trade-economical transactions were provided in US Dollars or Russian Rubles. The Country was sunk into the inflation, which transferred into hyperinflation. Rapid devaluation of the new currency (coupon) impoverished people. In 1994, volume of the Gross Domestic Product of the country fell in 70% compared with the level of 1970 [see details: 1, 2, 3, 4, 5, 6].

Coming out of the created hard economical crisis required rapid and clever actions of the Government. At the end of 1994, the Government, with the help of International Monetary Fund (IMF), affected numbers of activities in direction of economical recovery of the Country [5]. Bodies of local governments were prohibited to raise loans of any kind from the banks. National Bank started monitoring of banking system of the country and established supervision on it. State budgetary resources were accumulated in National Bank. Administration of regulated prices was strengthened; electricity tariff was essentially increased; free privatization of residential houses and agricultural lands was started. Notwithstanding this, we may say, that this stage of reforms appeared to be unsuccessful.

At the second stage of reforms (1995-2003) they started the process of taking the country out of the economical crisis. With the help of the credits of International Monetary Fund and the World Bank, economical situation was gradually stabilized in the Country; hyperinflation was reduced; new monetary item (Lari) was established, more comprehended and scientifically argued macro-economical policy was adopted [3]. National Bank became independent from the Government; governmental expenses were significantly reduced; tax system became simpler; numbers of restrictions on inflow of foreign investments and foreign commercial operations were removed; prices on grains and bread and flour products were released; agreement was signed on construction of oil-pipeline passing the territory of Georgia; law was adopted on commercial banks, taxation and land; the process of privatization of small and middle enterprises was accelerated; trading became more liberalized; the reforms of other social-economical nature were implemented, with the help of which the process of gradual economical growth and taking the Country out of the crisis situation was started. According to the official statistic data, in 1996 economical growth reached peak index and, compared to the previous years, it made 11.2%, and in 1997 – 10.2%. For this period, incomes, salaries, pension of population was increased, compared with the data of previous years; small and middle business was gradually activated; the level of unemployment was insignificantly reduced.

Though, from 1998 rate of economical growth started decreasing, which was significantly influenced by the currency crisis taking place in Russia and Turkey. Only from 2001, the economy started gradual growth, which was assisted by the inflow of direct foreign investment to the territory of the Country, related with the construction of main transit pipeline. Foreign financial assistance was also increased related with construction of Baku-Supsa and Baku-Jeihan pipelines.

Weak side of the second stage of economical reforms shall be considered pursuing inconsistent macro economical policy, incompleteness of structural reforms and lack of transparency of the financial system of the country. These gave rise to the corruption at every level of management. The Government was unable to provide economy with the required financial resources. During entire period, the Country was under budgetary crisis; the

level of "Dollarization" of economy was being increased; energy crisis could not be overcome; the volume of nonpayment of salaries and pensions was being increased. Implemented reforms could not provide growth of employment and essential raise of living standards of population [3, 4, 7, 8, 9].

Third stage of economical reforms includes 2004-2012, when the Country was governed by the Government of Rose Revolution. New Government provided numbers of effective reforms in many fields of economy with the assistance of international financial and economical organization and foreign partner states. Only in 2004-2006, the volume of foreign assistance was more than 1 billion US Dollars, and in 2008, for alleviation of damage inflicted with the Global Economical Crisis and Russian-Georgian War, Government of Georgia received 4.5 billion US Dollars from the Commonwealth States and international organization. The assistance included 2.5 billion US Dollars of low-interest loan and 2 billion US Dollars in the form of the Grant. Economical reforms implemented in the years 2004-2012 in Georgia became the subject of discussions of public and researchers, which is being continued till today [10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17]. Evaluations of the implemented reforms are inhomogeneous and in many cases, they are essentially different [18, 19, 20, 21]. Outcomes of economical reforms implemented at the said stage, are given in the Table 1 below.

Table 1

The Dynamics of Principle Macro-Economical Data of Georgia (the Years 2004-2012)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
GDP current price (billion US Dollars)	9,9	11,6	13,7	16,9	19,1	17,9	20,7	24,3	26,1
GDP real growth (%)	5,9	9,6	9,4	12,3	2,3	-3,8	6,3	7,2	6,1
GDP per capita (GEL)	1187,6	1483,5	1763,6	3866,9	4352,9	4101,3	4675,3	5447,1	5811,7
Inflation (%)	103,6	110,6	114,5	109,2	109,2	110,0	107,1	108,5	99,1
Direct foreign investments (million US Dollars)	499,1	449,8	1190,4	2014,8	1564,0	658,4	814,5	1117,2	912,2
The level of unemployment (%)	12,6	13,8	13,6	13,3	16,5	16,9	16,3	15,1	15,0

On the basis of SWOT-analyze of activities implemented at the third stage of economical reforms we may distinguish following strong and weak lines:

Strong sides of the economical reforms implemented at this stage are: structural and public transformation of government (reducing amount of ministries and halving the number of the employed); increasing salaries of public officials; reducing corruption in lower and middle ranges; implementing wide-scaled, aggressive privatization; reducing taxes from 22 to 7; reducing tax rate; improvement of tax administration; privatization of agricultural lands being under the ownership of the government; minimizing licenses and permissions and simplifying the process of their obtaining; involving liberal labor code; recovery of the state budget (improvement of tax administration); admission of foreigners to the real estate market; increasing direct foreign investment; liberalization of financial and banking sector; state support of tourism (tax and infrastructural preferences); rehabilitation and construction of infrastructure; liberalization of foreign trade; signing free trade agreement with some foreign countries; improvement of energy management and minimization of energy crisis.

Weak sides of this stage of economical reforms are: violation of human rights and private ownership rights (illegal seizure of private ownership); spontaneity and inconsistency of reforms (absence of long-term strategy of the country development); ignoring real sector, destruction of processing industry; negligence of agricultural field by the government; construction of large expensive non-economical; increasing foreign debt and dependence of the Country on foreign financing (grants, humanitarian aid, preferential credits); allowing monopolization of market (canceling anti-monopoly law); transactions with "malinvestors"; wasteful disposal of state resources and neglecting financial monitoring; increasing elite corruption; selective assistance of business on party basis; implementing ineffective programs of assistance of entrepreneurship and employment; development of unsymmetrical market sector (dictatorship of banking sector on the economy); increasing negative balance of foreign trade; deepening misbalance of regional development; social tension and political instability; deepening polarization of public incomes.

The most important positive outcome of the third stage of economical reforms was growth with high rates of economy and healing state budget. However, besides this, similarly rapid growth of living conditions of population was not achieved. This was conditioned with incorrect distribution of incomes and wasting financial resources on non-priority projects. With final accounts, at this stage of reforms such important challenges, as low level of employment, poverty and social inconformity remained to be important issues of the agenda. Great negative impact of economical reforms implemented during this period was performed by illegal restriction of ownership and human rights, which became main reason for coming of opposition coalition to the head of the government at following elections. After restoration of state independence of Georgia, every change of government was attended by the attempts of recovering economical reforms, new methods and methods of

approaches of economical regulation. The government of Georgian Dream came with quite ambitious political program, economical part of which was directed towards assistance of business and development of real sector; as well as recovery of illegalities made by previous government in relations of private ownership. Practical realization of these complex and multi-profile, and overly optimistic promises was time-consuming and requiring deliberate method of approach. However, expectation of the society appeared to be unexpected and immediate that right after coming of the new Government there appeared categorical demand for immediate fulfillment of pre-election promises. Former managing political group moving to the opposition used this moment for getting political grades. Clear examples of this is artificial strikes, manifestations and other civil activities, which took place in almost every field and sector of economy, requiring from new government immediate recovery of legality and rapid improvement of social conditions [25].

Political-Economical Preconditions of Current Reforms

Georgian economy was being based on the ideology of managing national government during nine years, expressed in illegal encroachment of human rights and private property. This accumulated negative charge in public and gave rise to their replacement with coalition government by means of the elections. Created situation required from the new government moving of the established practice of managing with sole dictation to the democratic rails, which, in its turn, needed legislative changes, improvement of personnel policy and implementing other multiple activities of methodology-organizational nature. However, due to the legislative defects, duality of power took place in the Country, which lasted more than a year and this time was completely dedicated to the opposition of new and old governments. Political opposition harmful to the country was not balanced neither after presidential, nor – local elections. Revenge policy of opposition, which often went beyond good faith; blaming of with the mistakes made in the past and making inert, and often unbalanced and analytical-prognostic grounds, are important inhibiting factor of present economical reforms.

At current stage, economical reforms, generally, are of passive nature, which is conditioned by multiple subjective and objective factors, among which following shall be noted: the economy turned into the object of acute party opposition and political cohabitation; inexperienced government could not express respective braveness and promptness, could not form new reformist-innovative visions; social-economical development strategy of the country – Georgia-2020 – was not followed by processing of respective particular action plan, due to which numbers of economical decisions are detached from reality; declared pseudo-cohabitation gave rise to nihilism in public and weakened entrepreneurial activity; no healthy, working and transparency coordination could be established between different branches of government, and moreover, covered and open opposition took place between them, which scared domestic and foreign investors; pre-term leaving of the position by the Prime Minister, influenced negatively upon the economy, as it extended expectation regime to the entrepreneurs; military opposition of the Ukraine and Russia gave negative impact upon business, as the Ukraine occupies the third, and Russia – the fourth place of trade partners of Georgia. The Government had no respective skill and experience of making rapid decision. Due to timely nonperformance of numbers of components, decreased the quality of public trust in the government.

The opposition, towards which the most part of the society had negative attitude, gradually became stronger and widened operation area. They, standing behind governmental-national interests, using different information facilities conveniently, create public opinion about spinelessness and incompetence of current government. For this purpose, they use widely international meetings and forums, organizational provisions of which are provided by large lobbyist organizations financed by them earlier. Current government, towards which the critics of the opposition is often fair, often is to require excuses and pedaling defaults of previous government, which is negatively reflected on their ratings. The Opposition uses in its favor the environment of democracy and freedom of speech created by new government. By using electronic and printing media, which is free from state intervention, there take place discussions among political parties not based on democratic basis, but cruel and merciless battle, contentiousness, defamation, ambush and revenge for realization of personal interests of the Parties. It is yet very difficult to proof it, but we may assume that supporting devaluation of Georgian currency with the actions or omission of opposition team left in the monetary government, significantly lowered rating of the Government and undermined faith towards economical reforms in the society. It shall also be noted that the fact that the leaders of National Movement being in opposition today are appointed on the high governmental positions in the Ukraine, in the first place is disrespect of the friend state to the current government of Georgia and, on the other hand, such approach looses the faith among greater part of the Society in implementing reforms in Georgia and the Ukraine.

Present government of Georgia can not bring information to the public clearly and confidently regarding implemented economical reforms and objective challenged created in this direction. The Opposition being experience in PR campaigns uses this fact in its own favor effectively. Created political uncertainty and deepening opposition prevent provision of economical reforms, especially disturbing local and foreign investors.

As seen from the last activities of the Government, it gained special experience of management, which is confirmed with the fact of activation of their attempts in direction of the reforms and making relatively positive decisions. Though the opposition responds to this with creative approaches and activation of forces and transfers battle field to different regions, where population is less informed regarding implemented reforms and those to be implemented in the future. Such political polarization is probably to be more deepened until new parliament elections, which will be serious disturbing reason phenomenon on the way of economical development of the Country.

Today scientific research of economical reforms implemented during last 2 years is provided as in the context of previous reforms [22, 23], so – from the point of evaluation of the first economical outcomes of the said reforms [24, 25, 26, 27, 28].

First Outcomes of Current Economical Reforms

Current stages of reforms in their length are so short that they give no opportunity for elimination of expressed regularities and trends, though it is possible to make particular evaluations and conclusions.

Outcomes of economical reforms are measured with the totality of economical indicators, with which economical challenges facing the country are evaluated. Under current conditions of Georgia, such indicators include the rates of economical growth, foreign trade relations, direct foreign investment, employment, state budget, stability of national currency and, the main thing is, characteristic of the living conditions of people. Find quantitative characteristics of the said above, are given in the Table 2 below.

Table 2

Principle Macro Economical Indexes of Georgia in the Years 2012-2014

	2012	2013	2014
Real growth of GDP (%)	6,4	3,3	4,8
Average annual of inflation (%)	-0,9	-0,5	3,1
Level of unemployment (%)	15,0	14,6	12,4
Direct foreign investments (million US Dollars)	911,6	941,9	1272,5
Foreign trade turnover (million US Dollars)	10425	10934	11457
Export of goods (million US Dollars)	2375	2908	2861
Import of goods (million US Dollars)	8048	8026	8596
Incomes of state budget (million Georgian Lari)	7058,2	6839,5	7377,2
Exchange rate (million US Dollars/Georgian Lari) at the end of year	1,66	1,73	1,86
Money supply (M3) (million Georgian Lari)	7903,7	9855,3	11189,8
Average monthly incomes per capita (Georgian Lari)	218,4	246,6	273,1

Subject to the analyses of official statistics, outcomes of economical reforms implemented during last 2 years in Georgia may be characterized briefly as follows:

- prognosis of economical growth could not be performed, instead of 5%, in 2013 made 3.3%; in 2014 – 4.8% and in the first quarter of 2015 – 3.2%. With these synthetic characteristics, economical reforms yet appeared to be unsuccessful;
- challenges existed in foreign trade could not be overcome. In 2013 situation was improved in export and the growth made 20.1%. In 2014, some negative trends in circulation of foreign trade was maintained and worsened. In the first part of 2015, the trend of reducing foreign-trading circulation was detected;
- In 2013, state budget was not fulfilled. The Plan lacked up to 700 million Georgian Laris. State budget of 2014 was fulfilled, and incomes of state budget of the 1st quarter of 2015 were increased in 14.6%. In the first half of 2015, the plan of budgetary incomes was not endangered;
- In 2013, direct foreign investments were insignificantly (1.1%) increased, in relation with the previous year, and in 2014 the growth made 27.1%;
- Compared with previous year, in 2012 the level of unemployment was reduced in 0.4% and made 14.6%; however, subject to the social studies, more than 60% of work power of the country consider themselves unemployed;
- The highest figure – 9.8% growth was reached in the agriculture and made 10.6% in 2012 in the structure of GDP. Industry was increased in 6.9%. In 2013, appeared to be unsuccessful to the construction, as, compared to the previous year, it was reduced in 10.6%. Almost 30% lacked implementation of construction of projects. It is noteworthy that growth of investments in 2013 was quite high in construction (28%), which should be followed with the important development of this field on the following year. In fact, this took place and in 2014 field of construction was increased together with the agriculture.

– At the end of 2013 and in the 4th quarter of 2014 fall of exchange rate of Georgian currency – Lari was fixed, which is being continued till now. This phenomenon gave essential negative impact upon living conditions of people.

Herewith, economical reforms implemented by the Government of Georgia during last period could not be evaluated unilaterally, as particular fields were successful, and some components of reforms, subject to their economical outcomes, deserve negative evaluation.

Strong and Weak Sides of Economical Reforms

At current stage (from the end of 2013 till today) SWOT-analyse of social-economical reforms implemented by the Government identified following strong and weak lines:

Strong sides of current reforms are: releasing of business from party-political pressure; signing association agreement with EU; attempts to protect private property rights; orientation towards inclusive economical growth and social development; universal insurance of public, the program Georgia without C-Hepatitis; strengthening targeted social assistance (increasing pensions and assistance of the vulnerable); increasing salaries of teachers and scientists; providing school children with school manuals free of charge; creation of the Demographic Development Fund and involving levers stimulating births; partial returning of export market of Russia (wine, alcoholic spirits, mineral water, ferroalloys); announcing agriculture for priority and strengthening governmental assistance to it (creation of agricultural development fund, distribution of vouchers, adoption of law on cooperation, three-tier program of preferential agro-credit, subsidies, agro-insurance and etc.); activation of work from the point of energy security (rehabilitation of small energy-plants and orientation towards end constructions), processing the Strategy of Social-Economical Development of the Country – “Georgia-2020”; amendment of Tax Code (reduction of penalties, involving untaxed minimum, undergoing small tax amnesty and etc). Starting local self-government reforms; starting governmental project “Produce in Georgia” (transferring property for GEL 1, state assistance in pledge, financing part of interest on the loans); allocation of incidental assets and etc.

At this stage of reforms, making positive changes in tax legislation shall be considered to be special achievement. In the first place, the improvement of the procedures of administration from the point of protection of ownership shall be noted. Namely, different from the operating regulations, when upon starting tax dispute the government was eligible to transfer the property under its ownership and sell it (which was used effectively by previous government in relation with political opponents and businesses unacceptable to it), changing owner of property with new edition, owner of the property may be changed only by passing all three instances of the court. Besides this, the period of tax limitation shall be decreased from 6 to 5 years, and in the following years reduction to 3 years is foreseen. We shall consider releasing agriculture from the right of including VAT to be progressive decision, as well as releasing from the income tax of the persons with disabilities having up to 6 thousand Georgian Laris.

Releasing import of book paper from VAT is of great importance from the point of development of publishing industry of the country, as tax code had released only book import, which gave rise to publishing books abroad and than its import. Additional phenomenon also is releasing the sum accepted for medical treatment from charity foundation from income tax. To out mind, business development is definitely assisted with exemption of the tax liability up to almost billion Georgian Laris and this process shall be continued in the future. It would influence positively upon construction business development to determine tax benefits on the constructions commenced several years ago. Besides the said above, it is intended to replace 20% taxation of income made from renting apartment, or selling apartment and car with 5%. New tax initiatives – cancelling profit tax directed to reinvestment, involving tax stimulation for provision of economical and social development in highland region are to be noted as well. The Entrepreneurs starting business in the mountain region will be released from profit and property tax. Among the reforms implemented from taxation point of view, agreements on double taxation concluded with Belarus, Cyprus, Island and Lichtenstein are to be noted. It shall be noted that inadequate recommendation rendered given by the International Monetary Fund, about increasing taxation rates, has not been shared fairly and reasonably by the fiscal government.

To our mind, the project “Produce in Georgia” initiated in 2014 oriented to the economical growth in the close future, which is one of the most important economical reforms, which are together implemented by the Ministry of Economy and the Ministry of Sustainable Development and the Ministry of Agriculture of Georgia, The Program is based on the three principle components: financial availability, availability of infrastructure (real estate) and consulting service.

According to the practice, special interest of entrepreneurs is provoked by the component of financial availability, which was expected due to the fact that today business, and especially trust business suffers financial shortage, which is mostly conditioned with high interest rates on bank loans. Subject to the said practice, the entrepreneur working with industrial profile, in case of taking bank loan, is to pay 1-3% during the first two years, and its greater part (10%) is covered by the government. Farmers in the agriculture received more benefits, as they pay less (1-2%) on the loans. Business sector met transfer of state property to the starting entrepreneurs for GEL 1 with great interest, as well as activation of the project (20 million Georgian Laris) assisting micro and small entrepreneurship, which foresaw issuance of grant in the amount of 5 thousand Georgian Laris on the projects implemented in the villages. The Projects - Preferential Agro-Credit and Co-Financing of Enterprises Processing Agricultural Products shall be considered to be interesting component of the Reform. The Project of preferential agro-credit is implemented by the Agency of management of agricultural projects. 13 banks, 2 micro-finance organizations and 2 leasing companies are included in it. The Project, which initially included 3 components, was increased up to 7 (interest free commodity credit (credit purchase for small

farmers; preferential agro credit for middle and large farmers; preferential agro credit citrus exporter and processing companies; preferential agro credit for the enterprises processing agricultural products financed with the concurring grants). Financial provision of the Project is provided by the Agency of Agricultural Development, which, in its turn, is financed by the legal entities – International Charity Foundation of Agricultural Development and international charity fund Kartu. Above projects are accompanied with the defects (capriciousness of banking sector, privileges of relatives and persons related with the government and etc), and for this small farmers and agricultural workers express fair dissatisfaction.

Weak sides of current reforms are: weakness of legislation in recovery of property rights impaired illegally by previous government; non-coordinated activity of the branches of government; weakness of economical analyze and prognoses; ineffectiveness, prompt regulations (changing in regulation of visa regime, rapid adoption of moratorium on selling land to foreigners); revision of large infrastructure projects and procrastination of construction (Karsi-Akhalkalaki railway, Tbilisi bypass road) low competitiveness of private sector (non-development of small and middle business); non-implementation of structural reforms; weakening activities in direction of privatization; procrastination of creation of anti-monopoly service and its inactivity (maintenance of monopolies in oil, medication and other fields); non-regulation of the problem of unemployment and passiveness in this direction; instability of monetary environment (deflation, inflation, high level of “dollarization”, uncertainty in creation of state bank); deepening regional distinction of the level of living, increasing inequality of incomes between city and village; deficit of state budget, abundance of funds, lack of control of expenditures, targeted performance of budget; willful legalization of the system of premiums and salary additives in governmental structures; uncertainty in creation of different investment funds; maintenance of stagnation and inertia in development of education and science; retardation in realization of infrastructure construction projects; reduction of the volume of export of goods and money transfers; significant fall of exchange rate of Georgian Lari; slowing rates of development of tourist business; weak communication with public.

Such grouping of strong and weak sides of reforms are approximate and disputed, but until their final economical outcomes of their practical implementation occur. Though, there is doubtless fact that at this stage the government shall refuse PR-economy established during previous period and took course to the economy, which come into opposition to the principles of economy. Of course, maintenance of human life and its provision at minimal material level is the first task of the country, but it is required to have particular moderation and foreseeing long-term perspective. Universal state social assistance is purposeful in terms of critical, force-majeure situating, when natural disasters and other objective circumstances beyond human control, which touches upon every layer of population. As for the public social assistance to the vulnerable people and those with disabilities – this is accepted in every democratic country. But purchasing agricultural instruments, organization plowing and seeding and annual rendering of services of other kind, notwithstanding social conditions of beneficiary, are ineffective and lost. It, in the one hand, is heavy burden to the public budget, large part of which is filled with foreign and domestic loans, and, on the other hand, permanent assistance gives rise to relaxation of entrepreneurial stimulation, moving it to the regime of expectation of systemic assistance from the site of the government. To our mind, at the initial stage, such social preferences may be justified, though maintenance for long period of time is not purposeful and the government shall change economical policy in this direction. It is required to find golden mean between social conformity and market principles, to build economy in the way the government could maximally manage the attempts for regulation of long-term challenges and at the same time to provide satisfaction of the people with low-incomes and of living requirements of the socially vulnerable groups.

Main Economical Challenges

At every stage of economical reforms in Georgia, the Problem No. 1 is employment of working force and it remains to be main challenge. Today, majority of Georgian population (subject to the different sociology researches) considers unemployment to be main problem. In 2013, compared with previous year, the level of unemployment was reduced in 0.4%, which was provoked by reduction of the amount of economically active population 1.2 and the level of activity in 0.7 percent points and by creating up to 30 thousand work places in business sector. In fact, the level of employment was not increased, but it was reduced in 0.2 percents. According to the National Service of Statistics of Georgia, in 2013, compared to previous year, reduction of the levels of activity of population and their employment was provoked in the settlements of municipal type by reducing of these indexes, and the level of activity of population of villages remained unchanged and level of unemployment was increased. During last 8-years of retrospective period, the trend of growth of the level of activity and employment of Georgian population was identified; exception was the period from 2008 and 2013 subject to the official statistics. Level of unemployment in Georgia in 2014, compared with 2103, was reduced in 2.2 percents and made 12.4 percents. During 11 years, this index reached the lowest marking. The statistics of economically active population (work power) is unreal, due to the fact that the number of population, on the basis of which this index is determined, is inaccurate. Preliminary data of Census of Population of 2014 published by National Service of Statistics of Georgia, amount of population is 3.729 million persons, which is less than the Census of 2002 for 14.7%. Subject to this, official statistic data published till now do not reflect real situation and it becomes necessary to reconsideration and processing of program documents based on official statistics, as well as analyze-research materials, plans, concepts, prognosis and etc. On the other hand, for determination of the amount of unemployment, they use international organization of labor and UN recommendations, which are inadequate for the reality of Georgia and it doesn't reflect real image. Therefore, distinction between real and official statistics of unemployment is 4-5 times more. This is the reason for the distrust of public to the state statistics. Subject to the provided studies of 2015 conducted by the Institute of National Democracy No.1, 66% of

the population of Georgia is worried of unemployment [29]. To our mind, to decrease the level of unemployment in 2014 was mostly conditioned by following factors: Census of Population and election of local self-government took place in this year, which gave rise to the temporarily employed persons. Beside this, the amount of persons employed in public structures was increased; and finally, the government could partially activate the programs of business assistance, which also provoked growth of employment. In the following 2015, first two of these factor will not operate, which doubt the fact of maintenance of achieved results, if no additional effective activities are carried out by the government in this regard.

At current stage, among main economical challenges of Georgia, devaluation of exchange rate of national currency – Lari shall be noted. At the end of 2013, exchange rate of Georgian Lari against US Dollars was reduced from 1.65 to 1.75. The process of devaluation of Georgian Lari was completed in January of 2014. This was preceded with the selling of about 400 million US Dollars from the international reserves by the National Bank. After finding new balance by Georgian currency, in December 2014, the process of its devaluation was started and the fall was continued in higher rate including April of 2015. Its rate against US Dollars fell in 32%. Opinions of the government, and Georgian and foreign experts and scientific economists about main reason provoking devaluation of Georgian Lari during last period are inhomogeneous. They basically name following factors and conditions: foreign factors (strengthening US Dollars, falling prices on oil, Russian-Ukraine war, devaluation of national currency of foreign countries); low rate of economical growth; restriction of alienation of land to foreigners by the Government; making migration law stricter; pursuing inadequate monetary policy by national bank; uneconomical wasting of budgetary resources and wasting costs at the end of the year; worsening investment environment; reduction of the volume of money transfers from foreign countries; reduction of net income from foreign tourism; reduction of incomes from international transportation; low rate of privatization of governmental property; secret transaction of national bank and government on devaluation of Georgian Lari for the purpose of planned index of inflation and prognosis of budgetary incomes; illegal outflow of capital out of the country; banking speculations, panic and commotions. In this regard, there is discussion in media and social networks by participation of representatives of the government, experts and scientific-economist, though, they are not mostly free from political party load and they do not reflect real condition. Unbiased and deep academy research of the problem is not yet performed.

Quantitative determination of the share of each actor influencing upon exchange rate of Georgian Lari is, in fact, impossible. This process is not subject to mathematical modeling, as cause-and-effect relation are not formalized. Statistic and logic analyze of the set versions shows that following factors and conditions participate in the fall of exchange rate of Georgian Lari:

1. appreciation of US dollar. During last period the US dollar was appreciated against every national currency of European and other countries of the Region (commercial partner of Georgia). This was provided high rate of economical development compared with other developed countries. It is evident that national currencies of the developed countries, as well as Euro and national currencies of the largest commercial partner countries of Georgia (Ruble, Hryvnia, Dram, Manat, Lira and etc) were significantly devaluated against US Dollars by influence of global objective factors. This is the fact the Georgian currency is not the exception.

2. Reduction of export and increasing import. According to the data of GeoStat, negative balance of foreign trade turnover in 2014 (11218 million US Dollars) in relation with 2013 (1140 million US Dollars), was increased in 6.8%. On the same year, export was increased in 3.2% and import – in 13.2%. In turnover of foreign trade, compared with the previous years, no essential changes were made. For example, in 2012, compared to 2011, deficit of foreign trade turnover was increased in 22.5%. On the same year, export was increased in 15.2%, and import – in 20.3%. Consequently, to our mind, it is not correct to recognize reduction of export to be main factor of devaluation of Georgian Lari in 2014. Of course, more rapid growth of import in comparison with the export increased demand on US Dollars, though, this factor influenced upon devaluation of the exchange rate of GEL only partially. This is confirmed with the fact that in the first part of 2015 decreasing of the foreign-trade turnover was not followed by appreciation of GEL.

3. Reduction of money transfers. According to the data of the national Bank of Georgia, money transfers from abroad to Georgia in 2014 was reduced in 2.45% (compared with 2013) and it made 1.44 billion US Dollars, which is less than 8.7% of GDP of the Country. Reduction was provided by reduction of money transfers from Russia in 11.5%. Share of Russia made almost half of money transfers to Georgia. In 2014, money transfers were reduced from Ukraine. On the same year, growth in 3.4% of money transfer from Greece was identified (compared with the previous year). Greece is the second largest source. Accrual of money from Italy was increased in 121.4 million US Dollars (growth in 10.2%); from the USA – 82 million US Dollars (growth in 9.6%); from Turkey – 64.3 million US Dollars (growth in 54.1%). Reduction of money transfers from Russia and the Ukraine is continued in 2015. In March of 2015, the volume of money transfers enters to Georgia made 91.2 US Dollars, which is less in 30.8% compared with the similar data of March of 2014. We may say that reduction of the money transfers, under the conditions of reduction of other foreign currency incomes, influences negatively upon fall of exchange rate of Georgian Lari.

4. Reduction of the volume of foreign loans and grants. New government could not foresee in its pre-election program necessity of inflow of foreign currency for appreciation of national currency and refused growth of foreign loans, which gave negative impact at the modern stage. It is noteworthy that main factor of appreciation of exchange rate of Georgian Lari from 2009 through 2012 was allocation of 4.5 billion US Dollars by Commonwealth Countries of the world in 2008 for alleviation of the damage inflicted by Global Crisis and Russia-Georgian War; it included gift in the amount of 2 billion US Dollars and long-term preferential credit in the amount of 2.5 billion US Dollars. In 2013 the inflow of the currency in this channel was stopped.

5. Outflow of the capital from the country. Coming of new government created expectation of danger to illegal capital, which accelerated its secret outflow from the country. This was added with the immigration of public officials being suspected in different illegal actions, who are probable to take great amount of foreign currency with them through close banking and other channels.

6. Malfunction of monetary policy. National Bank could not use financial instruments at its hands for regulation of exchange rate of Georgian Lari. According to the President of National Bank of Georgia, "our task is not monitoring of exchange rate. Our task is monitoring prices and maintaining inflation. Fluctuation of exchange rate is an ordinary phenomenon and, based on the sufficient reserves, Georgian economy and national currency are not under threat" [30]. However, it is widely spread that changing of the exchange rate is in direct relation with inflation processes. Such risk is much higher to the countries depending on import, such as Georgia. One of the tasks of the National Bank is prognosis of expected risks and providing preventive actions in direction of its leveling. National Bank new that stability of exchange rate of Georgian Lari in the past was conditioned by "Assistance of Brushless", received by the country in tranches during multiple years (another case is how and what it was spent for). At the same time, it could not address respective volume of US Dollar in timely and proper manner and removal of access GEL from circulation, required for maintenance of stability of exchange rate. It is enough to note that, subject to the official statistics, National Bank removed (purchased) 550 million US Dollars from circulation and sold only 200 millions in 2014.

Economical wasting of international reserves by the National Bank, on the one hand, is welcomed, though, on the other hand, one of the functions international reserve is provision of stability of currency, parallel to the maintenance of international reserves, at the critical moment National Bank should strengthen monetary-credit policy, even temporarily; it should increase basic rate, and interest rate of refinancing and to remove access mass of Georgian Lari from the monetary market, which would stop fall of the exchange rate of Georgian Lari in the period following operation of fundamental factors. It is evident that neither National Bank, nor – Government could provide preparation of the economy for softening of potential internal and external shocks. According to the final report, these shocks were expropriated by the exchange rate, for which entire burden was distributed upon population, especially its part, which took loan in US Dollars or they are to perform other transactions in US Dollars. As for the devaluation of Georgian Lari in the period following leveling of the fundamental factors, and appreciation of exchange rate of Georgian Lari after strengthening of the parliamentary and public criticism of monetary policy of National Bank, these give birth to the hypothesis in two directions: one is that important role in devaluation of Georgian Lari in February of 2015 was played by deepening of commotions and speculation and, on the other hand, by speculative transactions of commercial banks, which take place very often in multiple countries of the world and this factor may not be ignored in Georgia as well. Recently, 5 largest banks (JPMorgan, Citigroup, Barclays, Royal Bank of Scotland, UBS) were charged in 5.7 billion US Dollars for manipulation of interest rates at the monetary market [31].

Out of the multiple versions of devaluation of Georgian Lari, which gave rise to the fierce discussions during last period, following may be excluded with simple logic analyze. For example, at the current stage in Georgia no direct foreign investments may be named for one of the factors of devaluation of Georgian Lari, as, according to the official statistics, no reduction is confirmed compared with previous years according to the official statistics. In 2014, direct foreign investments made 1273 thousand US Dollars, while their annual volume in 2012 and 2013 respectively made 911.2 and 941.9 thousand US Dollars. Herewith, statistical analyzes show that in 2014, no negative fiscal pressure over exchange rate of Georgian Lari took place. On the contrary, spending sources from the budget was provided more consistently, than during last years, and at the end of the year insufficient growth of expenditures, due to objective reasons, always took place and it will take place in the future. The versions about stability of exchange rate of Georgian Lari regarding procedures of alienation of land and important influence of strengthening migration law is unreasoned. During previous years, in terms of existence of more liberal regulations, amount of alienated lands and incomes made from it was insignificant and it had minor influence over the volume of foreign currency brought to the Country. As for the changes made in regulations of migration, it didn't give rise to the reduction of net income from tourism. According to the official data, in 2014, amount of visitors entering the Country was increased in 1%, compared with the previous year. Herewith, net income made from tourism was also increased from 1.425 million US Dollars to 1.489 million US Dollars. Distributed opinion regarding the fact that during last two years amount of visitors was decreased in Georgia is incorrect. Amount of visitors was not reduced, but, in fact, increased, though not in the similarly high rates, as in previous years. In fact, growth of visitors during last four years averaged 20-25% and it is clear that during last 2 years no serious growth has been detected in this regard. We shall not exclude the fact that the achieved level will be maintained for long period of time (temporary peak) and in the close future, no sharp rise of the amount of visitor will take place in the close future in Georgia.

Herewith, we may assume that devaluation of the National Currency was influenced by the complex of factors, including external factors – appreciation of US Dollars, difficulties created in global economy and the war between main commercial partners of Georgia (Russia and the Ukraine). Out of the domestic factors following shall be noted: weakening attempts of the government in direction of inflow of sufficient amount of foreign currency, involving new regulations on management of land and migration, which scared foreign investors and tourists though insignificantly; herewith, confusion, omission and delays of the National Bank. Specially negative role was played by extended political opposition, fluctuating international image of the Country and scared foreign and local investors.

For the purpose of appreciation of Georgian Lari, Government of Georgia determined the activities to be provided in the first place: accelerated realization of privatization objects, promotion of tourist business, activation of attempts in attraction of additional direct foreign investment, reduction of administrative expenditures,

implementation of large infrastructure projects, searching for the alternate trade ties, implementation of tax and other legislative changes stimulating business. We may say that activation of the governmental activities in this direction is evident, making grounds to optimism in the close future.

Hypothesis and prognosis of economical development

Subject to the short-term inertial prognosis of economical development of Georgia, no essential positive changes are expected in the economy of the Country in the close future. Achievement of little – 5-percent growth planned for current and future years, will be related in multiple difficulties. Though, in case of continuance of the process of devaluation of exchange rate of Georgian Lari or maintenance of current rate, it is not strange to achieve planned indexes of economical growth, budgetary incomes and inflation, which, of course, doesn't speak of successful economical development. At the same time, to our mind, 5% growth of GDP in 2015 will become problematic, if no stabilization of global political environment takes place and if not finding compromise in oppositions arising at the international level; also if not providing radical operations for attraction of foreign currency in Georgia. According to the inertial prognosis, GDP will be increased in 3.0-3.5% in 2015 and according to the actual prognosis – there will be the growth of 4.0-4.5%. Prognosis of the international financial institutions, as always, is contradictory, fluctuating and unreal, having its objective reasons.

There is the probability of escalating domestic political confrontations in Georgia, which will definitely have essential factor delaying economical growth in the future, similar to the previous years. Enclosure of pre-election period may escalate domestic political balance of the Country, due to which no essential growth of direct foreign investments is expected in the close future, though the Government has quite optimistic prognosis in this regard. At the background of expected pre-election political confrontation, the vector of foreign investments may transfer to another direction, and local investments will avoid placement of resources into business and they will be transferred to the banking sector form making relatively less, but guaranteed profit.

In the close future, no growth will take place in foreign trade, which, on the one hand, will be considered with the expected stagnation or crisis of economical status of foreign commercial partner countries (especially the Ukraine and Russia), and, on the other hand, resource (especially financial) growth of the volume of manufacturing export products inside the country. The problems will be maintained in this regard in the future and there are the grounds of confrontation in the future. They expect reduction of export in Russia and the Ukraine due to confrontation of the monetary and economical crisis (Russia-Ukrainian is probable to be extended in time). Due to membership of Armenia in the Eurasian Customs Union and, respectively, amendment of customs regulation, no foreign commercial turnover will be increased with this country. Export to the EU countries will be increased insignificantly, which will be assisted with the signature of agreement about association, though, due to the height of dents on the standards of products, activation of this agreement in full regard will require time.

Bank sector will maintain prevailing condition, though its growth is not expected in today high rates. Exchange rate of Georgian Lari will be expressed in turbulent trajectory, though, in the close future it will find new balance 1:2.2 – 1:2.3 closeness, which will be temporary, if no leveling of principle factors of negative influence takes place.

Energy, construction and agricultural sectors are expected to be developed in high rates, compared with the real sector, and growth of tourism will be reduced in the close future.

It is easy to forecast that devaluation of Georgian Lari in import-dependent Georgia will definitely be followed with inflation expectation, rising prices (inflation) on goods and services. According to the logic prognosis, in fact, we shall not expect for strong inflation explosion, taking into account two principle factors. In the first place, using financial instrument at its hands, National Bank of Georgia will try not to allow growth of prices above planned 5-percent index. And second, devaluation of national currency also took place in principle commercial partner countries of Georgia, for the reason of which the price of export goods are reduced in US Dollars. Briefly saying, universal process of appreciation of US dollar will be the factor restricting important growth of prices on the imported goods. However, subject to the complex political and economical processes taking place in the world, we shall not exclude the prognosis of cheapening US Dollar and making price on oil higher.

In the close future and even perspective, non-suspension of devaluation process of Georgian Lari will make undesired effect upon social=economical status of the country and living conditions of population. Under such conditions, present level of dollarization in the economy of the country (about 70%) will be increased. Consequently, due to the reduction of trust in GEL, the population prefers saving of US Dollar. The volume of deposits in US Dollars will be increased, reaching 70% today. In case of non-appreciation of Georgian Laris, raising credits in US Dollars, will be insignificantly reduced. The volume of foreign debt will be significantly increased in relation with the Gross Domestic Products, as it is nominated in US Dollars.

In the close 2-3 years we shall not expect economical profit of essential nature from the Associated Agreement signed with European Union. Full activation of the agreement of deep and comprehensive free trade, manufacturing competitive products of high standards for reaching 500-million markets of the Europe required time and investments. Consequently, in the close future foreign trade orienteer with the European Union will be mostly directed to the markets of CIS and neighboring countries.

Subject to the above, to our mind, it is necessary to pursue following activities in the close future: 1. harmonic and balanced work of every branch of government, including elimination of existed open and covered contradiction; 2. further liberalization of economy, taking into account prognosis of expected outcomes in perspective; 3. minimization of administrate expenditures from state budget; 4. stronger purposeful governmental support of business (taken direction is promising, notwithstanding particular defects); 5. creation of maximally advantageous political, economical, social and infrastructural environment for attraction of foreign direct investments (orientation towards fair investors); 6. meeting principles of moderations in social orientation of state

budget; 7. rapidness and promptness in making governmental decisions but also their practical realization; 8. meeting the principle of teamwork in governmental operation and making implemented projects and those to be implemented in the future understandable to public; 9. certification of current and expected economical threads of the country and processing governmental programs of their overcoming; 10. amendment of organic law about National Bank to allow provision of stability of exchange rate of Georgian Lari to become its direct competence, as well as practical implementation of legal regime for only means of paying Georgian Lari for the purpose of dedollarization of economy; 11. strict monitoring of principle directions of monetary-credit policy of National Bank by the Parliament of Georgia and providing strict supervision of its implementation; 12. creation of analytical-prognostic and scientific-research standing center staffed with high-qualified experts and scientific economists, to inspect, evaluate and predict expected social-economical risks and prepare particular offers and recommendations for the government to make respective decisions; 13. achievement of political balance, positioning state interests above party interests, requiring high political culture.

In the future, challenges of every kind existed in the country will be deepened and more complex new problems will appear if not reaching internal political stability, for which, in the first place, it is necessary to eliminate open or covered confrontation existed between branches of the government, as well as positioning governmental interests above personal and party interest of political forces of different ideologies.

BIBLIOGRAPHY

- Asatiani R., 2014; Where Georgia is Going (conceptual analysis of social-economical development) Publishing House Siakhle; Tbilisi
- Gogokhia R., 1993; Until Complete Economical Catastrophe Happens, Magazine the Economy. No. 10.
- Meskhia I., Murjikneli M., 1996. Economical Reform in Georgia (Analyze, Directions, Problems), TSU Publishing; Tbilisi.
- Chitanava N., 1997; Social Economical Problems of Transitive Period; Tbilisi.
- Papava V., 1995. The Georgian Economy: Problems of Reform // Eurasian Studies. Vol. 2. No. 2.
- Папава В., Беридзе Т., 1998. Экономические реформы в Грузии // Российский экономический журнал, № 3. In Russian
- Basilia T., Silagadze A., Chikvaidze T., 2001. Post Socialistic Transformation: Georgian Economy at the Edge of the 21st Century. Tbilisi
- Papava V., 2005. Micro-Economics. The Political Economy of Post-Communist Capitalism (Lessons from Georgia). N.-Y.
- Khaduri N., 2005. Mistakes Made in Conducting Economic Reforms in Post-Communist Georgia // Problems of Economic Transition, Vol. 48. No.,4.
- Abesadze R., 2009. Economy of Georgia at the Edge of 20-21st Centuries. Ekonomisti, No. 1.
- Papava V., 2008. Pathology Anatomy of Economical Reforms Implemented in Post-Revolutionary Georgia, the Academy of Economic Sciences of Georgia, Works; Vol. 6, Tbilisi; Siakhle.
- Malashkhia G., 2008. Economical Vector of Country; The Academy of Economical Sciences of Georgia; Works, Vol. 6; Tbilisi, Siakhle.
- Mekvabishvili E., 2012. The Strategy of Decreasing Development and Economical Future of Georgia. Ekonomika da Biznesi, No. 1.
- Jibuti M., 2013. Modern Social and Economical Challenges of Georgia and the Draft of the Sample Program of Their Overcoming, the Academy of Economical Sciences of Georgia; Works, Vol. 11; Tbilisi, Siakhle.
- Meskhia I., 2009. Modern Threads and New Challenges of Georgian Economy; the Academy of Economical Sciences of Georgia; Works, Vol. 7; Tbilisi, Siakhle.
- Papava V., 2008. The Essence of Economic Reforms in Post-Revolution Georgia: What about the European Choice? "Georgian International Journal of Science and Technology". Vol. 1, Issue 1.
- Silagadze A., Tokmazishvili M., 2009. Challenges of The Post-Communist Financial-Currency Policy. NY.
- Григорьев Г., Кондратьев С., Салихов М., 2008. Трудный выход из трансформационного кризиса (случай Грузии), Ж., Вопросы экономики, № 10. In Russian.
- Буракова Л. А., 2011. Почему у Грузии получилось.- М. : ООО "Юнайтед Пресс". In Russian.
- Мендкович Н. А., 2012. Цена реформ, или почему у Грузии не получилось?, Рос. ин-т стратег. исслед. – М. : РИСИ. In Russian.
- Мендкович Н. А., Реформы М. Саакашвили: неолиберальный эксперимент и его результаты, In Russian
- http://www.perspektivy.info/oykumena/krug/reformy_m_saakashvili_neoliberalnyj_eksperiment_i_jego_rezultaty_2012-05-22.htm
- Papava V., 2013. Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years After. NewYork: Nova Science Publishers.
- Papava V., (with participation of T. Tafladze and A. Gegeshidze), 2015. Georgian Economy, Reforms and Pseudo-Reforms; Tbilisi, Publishing House Inteleqti.
- Meskhia I., 2015. Social-Economical Reforms in Georgia: Reality and Challenges, Works, Vol. 12; The Academy of Economical Sciences of Georgia; Publishing House Universali.
- Meskhia I. 2013. Economical Challenges of the Failed Political Cohabitation. Magazine "Biznesi da Kanonmdebloba", No. 3. <<http://b-k.ge/arqivi.html>>
- Meskhia I., 2013. Political Instability and Economic Turbulence in Georgia, Journal "Economics and Business", №5.

28. Meskhia I., Shaburishvili Sh., 2014. Major Threats to Economic Stability in the Post-communist Georgia: Reality and Prognosis, "Organization in changing environment", Warsaw.
29. Месхия Я., 2014. Сильные и слабые стороны экономических реформ в посткоммунистической Грузии, Ж., „The Caucasus“, №2. In Russian.
30. 66% of the Ppulation of Georgia Is Worried of Unemployment – Results of NNI Research, <http://newposts.ge/?l=G&id=74560-NDI>
31. <http://tabulaweb.tulix.tv/ge/story/78626-qadagidze-laris-kursi-saqartvelos-ekonomikashi-mimdinare-procesesbs-asaxavs>
32. Six Banks Pay \$5.8 Billion, Five Guilty of Market Rigging, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-05-20/six-banks-pay-5-8-billion-five-plead-guilty-to-market-rigging>

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ОВОЛОДІННЯ ЛЕКСИКОЮ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Палецька-Юкало Антоніна Володимирівна
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, аспірантка (Україна)
e-mail: antonina_pal@ukr.net

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто проблеми формування мотивації до оволодіння німецькомовною лексикою. Висвітлено особливості та структура мотиваційної сфери. Обґрунтовано доцільність використання автентичного художнього твору у процесі вивчення лексики німецької мови. У результаті дослідження автором запропоновано комплекс методичних стратегій і тактик використання автентичного художнього твору як засобу мотивації навчання лексики німецької мови.

Ключові слова: лексична компетентність, автентичний художній твір, мотиваційна сфера, функції художнього твору, методичні стратегії, підвищення мотивації

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены проблемы формирования мотивации к овладению немецкоязычной лексикой. Освещены особенности и структура мотивационной сферы. Обоснована целесообразность использования аутентичного художественного произведения как средства мотивации при изучении лексики немецкого языка. В результате изучения проблемы автором предложен комплекс методических стратегий и тактик использования аутентичного художественного произведения как средства мотивации обучения лексики немецкого языка.

Ключевые слова: лексическая компетентность, аутентичное художественное произведение, мотивационная сфера, функции художественного произведения, методические стратегии, повышение мотивации.

ABSTRACT

The article deals with the problem of forming motivation in the German vocabulary learning. The specific features and structure of motivational sphere have been defined. The advisability of using authentic literary work as a motivation tool for German vocabulary learning was studied. As a result of investigation the complex of methodological strategies and tactics of using authentic literary work as a motivation tool for German vocabulary learning was created and suggested by author.

Keywords: lexical competence, authentic literary work, motivational sphere, literary work functions, methodological strategies, increasing motivation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування лексичної компетентності (ЛК) відіграє важливу роль у підготовці майбутніх учителів німецької мови, адже вона є важливою складовою іншомовної комунікативної компетентності, забезпечує здатність студентів коректно формувати свої висловлювання, а також є передумовою навчання усіх видів мовленнєвої діяльності.

Важливу роль у формуванні компетентної особистості фахівця відіграє врахування психологічних чинників успішної навчальної діяльності, зокрема проблема формування позитивної мотивації студентів до навчання. Її актуальність зумовлена забезпеченням продуктивності та успішності, емоційності та інтенсифікації навчальної діяльності, створенням позитивного психологічного клімату, а також активізацією мовленнєво-розумової активності студента. Все вищезазначене пояснює наш інтерес до проблеми дослідження мотиваційної сфери особистості як фактора успішного засвоєння лексики німецької мови. З метою розв'язання цього завдання визначимо поняття мотивації, охарактеризуємо її види, які актуалізуються у процесі виконання діяльності. Значну увагу варто приділити домінуючим мотивам студентів, а також структурі мотиваційної сфери, компоненти якої визначають готовність особистості до здійснення навчальних операцій. У ході дослідження охарактеризуємо автентичний художній твір як засіб мотивації до оволодіння лексикою німецької мови.

Питання мотивації широко досліджувалося у психологічній науці (Л. І. Божович, Д. Б. Ельконін, М. М. Заброцький, Є. П. Ильїн, Я. Л. Коломінський В. С. Мерлін, А. Н. Леонтьєв, А. А. Реан, С. Л. Рубінштейн, В. І. Селіванов, С. Н. Южакова тощо). У загальній психології мотивація є єдиним стимулом, єдиною причиною діяльності. І. О. Зимня визначає мотивацію як «запускний механізм» будь-якої діяльності людини, чи то праці, спілкування чи пізнання. На думку І. О. Зимньої, «...мотивацію живить і підтримує відчутний, реальний, поетапний та кінцевий результат» [8, с. 124]. За відсутності успіху мотивація згасає, і це негативно позначається на виконанні навчальної діяльності. Діяльність здійснюється завдяки сукупності дій. Здійснення кожної дії супроводжується співвіднесенням дій людини із її власним мотиваційним станом. Тобто, дія повинна набути особистісного смислу, створити цільову установку [5, с. 392].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мотивація – це психологічна характеристика, внутрішній стан особистості, який свідчить про готовність проявляти активність у тій чи іншій сфері діяльності. За Р. С. Немовим, мотивація навчальної діяльності виявляється поведінкою студента в процесі навчання, його спрямованістю на різні сторони навчальної діяльності [12, с. 461]. Мотивація навчання визначається як внутрішнім ставленням особистості до навчальної роботи, так і зовнішніми факторами. Умовно, внутрішня та зовнішня мотивація визначається функціонуванням двох механізмів: «хочеться» і «потрібно» [18].

У процесі навчальної діяльності провідними вважаються навчально-пізнавальні мотиви [11, с. 11]. Певним поштовхом до навчальної діяльності можна вважати пізнавальну мотивацію, яка визначається постійним прагненням людини розширити знання, досвід, систематизувати їх за допомогою розумових дій. Саме з пізнавальною мотивацією пов'язана творча активність особистості в навчальному процесі [7, с. 291]. Тому навчання лексики німецької мови необхідно організувати таким чином, щоб відбувалася неперервна актуалізація та задоволення потреби в пізнанні.

Однак, індивідуальні та вікові характеристики студентів впливають на організацію діяльності таким чином, що самої пізнавальної мотивації стає не достатньо. Услід за А. А. Реан та Я. Л. Коломінським, ми вважаємо, що доповненням до пізнавальної мотивації є професійна спрямованість студентів, їх спрямованість на майбутнє. Позитивне ставлення до професії, яке, у поєднанні з компетентним уявленням про неї детермінує формування також інших більш значущих мотивів [14, с. 295].

Різновидом пізнавальної мотивації (за Г. В. Роговою) є комунікативна, лінгвопізнавальна та інструментальна мотивація. Основою комунікативної мотивації є бажання учнів спілкуватися іноземною мовою, прагнення використовувати її у власних цілях; лінгвопізнавальної – позитивне ставлення до самої мовної матерії та вивчення основних якостей мови, можна визначити два шляхи її формування: опосередкований (через професійні мотиви) та безпосередній (шляхом стимулювання пошукової діяльності студентів у мовному матеріалі); інструментальної – позитивне сприйняття учнями конкретних форм роботи, зацікавлене використання нестандартних навчальних засобів [15, с. 85].

Оскільки мотивацію розглядають як складну багаторівневу ієрархічну систему спонукань, яка включає в себе сукупність стійких мотивів, потреби, інтереси, устремління, ідеали, установки, емоції, норми та цінності [12, с. 466], то вважаємо доцільним коротко проаналізувати кожен із компонентів мотиваційної сфери. Мотив – один із важливих факторів, який визначає силу мотивації певної діяльності, чинник, який спонукає діяти. Дослідники (Я. Л. Коломінський, С. С. Занюк, А. К. Маркова, Т. А. Матис, Г. С. Немов, А. А. Реан тощо) розглядають мотив як сукупність диспозицій. Найважливішою диспозицією є потреба, що пов'язана із відчуттям незадоволення, викликаного дефіцитом того чи іншого явища/предмету. Основними характеристиками людських потреб є сила, періодичність та спосіб задоволення.

Крім потреб, мотивів та цілей, в якості спонукачів поведінки людини розглядають також інтереси, бажання і наміри [12, с. 65]. У контексті мотивації навчальної діяльності важливого значення набуває пізнавальний інтерес. «Якщо фізичний світ підпорядкований закону руху, то світ духовний щонайменше підпорядкований закону інтересу» [10, с. 283]. Інтерес – це засіб учителя, яким він впливає на почуття тих, кого навчає, і цим сприяє виникненню позитивного настрою на навчання та готовності до активної розумової діяльності [5, с. 37]. Мотив активніше спрямовує діяльність, якщо він опирається на стійкі вміння та навички, швидкість і міцність яких, у свою чергу, визначається силою мотиву [3, с. 35]. Отже, інтерес, до навчання, який виникає без опори на сформовані вміння та навички, швидко згасає. З цього випливає, що часто чинником негативного ставлення до засвоєння лексики є відсутність вміння вживати ЛО у всіх властивих їм формах і функціях. Недостатньо сформована навичка коректної сполучуваності лексичних одиниць, відсутніх у попередньому мовленнєвому досвіді, послаблює інтерес до розширення словникового запасу німецької мови. Для уникнення цього провідним принципом навчання повинно бути вивчення слова з урахуванням всіх його можливих мовних аспектів. Здатність створювати нові словосполучення, які не зустрічалися до того, вміння доцільно їх реалізовувати у мовних та мовленнєвих актах, правильно поєднувати їх між собою, здатність проникати в ідейний зміст лексичної одиниці являються необхідними складовими лексичної компетентності, а їх сформованість та реалізація здатна підвищувати інтерес до вивчення іноземної мови.

Для підтримання інтересу до іншомовної діяльності важливою умовою є використання таких засобів навчання, які б були засобом повторення засвоєної лексики, демонстрували б лінгвостилістичні особливості мови, яка вивчається, а головне, які були б особистісно значущими для майбутніх учителів. Для того, щоб навчальні матеріали стали позитивним мотивом-стимулом, вони повинні мати вплив на студентів, відповідати їхнім інтересам, віковим та індивідуальним особливостям, враховувати їхній досвід, рівень сформованості мовних та мовленнєвих навичок.

Визначаючи структуру мотиваційної сфери суб'єкта учіння, дослідники підкреслюють значення домінуючих мотивів, які повинні визначатися за певними критеріями. Серед таких критеріїв виділяють: 1) дієвість мотиву (здатність ініціювати діяльність); 2) відповідність мотиву провідній діяльності та віковим особливостям суб'єкта учіння; 3) зв'язок з позитивними емоційними переживаннями [9, с. 12], адже людину завжди емоційно хвилює те, чого вона прагне; емоції виступають так званим індикатором потреб, значущості об'єктів, умов, які забезпечують задоволення потреби і тому являються регулятивним компонентом, забезпечуючи енергетичну мобілізацію організму. Студенти є найбільш мотивованими та відкритими до знань, якщо задіяні їхні емоції, почуття та ставлення [1, с. 56].

Сформована емоційна сфера людини стає мотиваційною базою її поведінки [5, с. 341]. Навчальна діяльність супроводжується інтелектуальними емоціями, серед яких найважливішими є сумнів, впевненість, здогадка, здивування.

Невід'ємними для діяльності людини є вищі емоції – почуття – емоційна форма відображення соціально-значущих явищ. Вони пов'язані з особистісними, соціально-значущими цінностями. Ієрархія почуттів визначає мотиваційну сферу особистості. Серед таких почуттів варто згадати естетичні почуття – чутливість та сприйняття прекрасного, надання йому ціннісного значення. Естетичні почуття формуються, за словами психологів, засобами мистецтва, які стають стимулом. Мистецтво, яке здатне викликати естетичну реакцію, збагачує духовне життя людини, сприяє формуванню цілісної та гармонійної особистості [5, с. 370]. Тому актуальним для навчання лексики німецької мови є використання автентичних художніх творів, які, крім реалізації освітньої та виховної мети, знаходять емоційний відгук у процесі навчання.

Проаналізувавши низку наукових та науково-практичних праць з проблем формування мотивації (Я. Л. Коломінський, О. О. Заболотня, С. С. Занюк, А. К. Маркова, Т. А. Матис, Г. С. Немов, А. А. Реан), вивчивши та узагальнивши їхній досвід, обґрунтуємо використання автентичного художнього твору як засобу мотивації навчання лексики німецької мови.

Автентичний художній твір (АХТ) – головна сфера розвитку та вдосконалення літературної мови, відображення культури та життя народу, його вербального менталітету та національного світогляду. Художня література характеризується наявністю соціокультурної інформації, еталонної мовної норми, виступає джерелом мовних знань, є матеріалом для удосконалення рецептивних навичок читання, а також продуктивних навичок говоріння на основі прочитаного. Такі властивості художньої мови впливають на інтелект, емоції та духовну сферу людини.

У процесі читання художнього твору виникають наступні потреби (за Л. П. Смеляковою):

- 1) потреба студентів у новій, цікавій, емоційній інформації,
- 2) потреба в емоційному переживанні,
- 3) потреба у відчутті задоволення від здатності розуміти оригінальну художню літературу.

Зазначені потреби зумовлюють мотиваційну готовність студентів до роботи з автентичними художніми творами, а реалізація дидактичних функцій, серед яких: **мотиваційно-стимулююча, інформаційно-комунікативна, виховно-впливова та навчально-керуюча**, сприяє підвищенню ефективності вивчення лексики німецької мови [16, с. 19].

Проаналізувавши та узагальнивши дослідження мотиваційної сфери, вважаємо доцільним запропонувати комплекс методичних стратегій і тактик використання АХТ як засобу мотивації навчання лексики німецької мови:

1) **Забезпечення на заняттях емоційного та естетичного впливу на студента, що активізуватиме лексичну діяльність.**

Перш за все, зосереджуємо нашу увагу на мотиваційно-стимулюючій функції АХТ, яка актуалізується в **естетичному потенціалі** автентичного художнього твору і тісно переплітається із виховно-впливовою функцією. Приналежність художнього твору до словесного мистецтва означає його приналежність до естетичної реальності [4, с. 96]. Вчені стверджують, що «основна функція художнього твору – емоційний і вольовий вплив на почуття реципієнта шляхом створення особливих ефектів, вражень, передача різноманітних емоційно-експресивно оціночних конотацій, що накладаються на саму інформацію і мають на меті естетичний вплив на читача» [13, с. 23]. Л. П. Смелякова зазначає, що естетичний потенціал ХТ є ведучою стимулюючою потенцією виховного впливу на студента, на його світосприйняття [16, с. 101]. Емоції позитивного переживання створюють сприятливий психологічний клімат, а пізнавальний інтерес активізує психічні процеси мислення та сприйняття, пам'яті та уяви. [4, с. 69, 72].

2) **Створення на заняттях умов, наближених до автентичного мовленнєвого середовища.**

Автентичний художній твір «певною мірою реконструює мовне середовище» [1, с.46]. Специфіка автентичного твору дозволяє студенту оволодіти емоційно-ціннісним досвідом спілкування, оскільки автентичний твір створює на занятті мовленнєву атмосферу та психологічний комфорт [1, с.53]. У процесі роботи з автентичними художніми творами відбувається ознайомлення студентів з культурою народу, мова якого вивчається, із сучасністю та історією країни, зі способом життя та особливостями менталітету. Актуалізуючи свою **інформаційно-комунікативну функцію**, художній твір є джерелом лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації, в умовах відсутності мовного середовища автентичний художній твір стає джерелом і засобом удосконалення лексикону, тезаурусу та прагматикону; необхідно врахувати також факт, що інформація, закладена в творі, не є однорідною, оскільки в творі переплітаються його зовнішня (формальна) та внутрішня (сміслова) організація [18]. **Навчально-керуюча функція** АХТ виступає регулятором використання автентичного художнього твору як засобу розширення мовних та країнознавчих знань. [4, с. 121]. Реалізуючи свій соціокультурний потенціал, художній твір здатний викликати у студента естетичну/емоційну реакцію і, як наслідок, забезпечити запуск механізму думки-мовлення. А. І. Подосинникова підкреслює роль автентичного художнього твору як каналу зв'язку між світом та читачем, як місток між студентом та мовним досвідом носіїв мови, як засіб відчутти іншокультурну мовну реальність «зсередины» [13, с. 101].

Вербальне наповнення автентичного художнього твору створює відчуття мови не лише як набору вдало поєднаних лексичних одиниць, а і як цілісного явища іноземної культури.

3) **Забезпечення сприятливих умов для комплексного вивчення лінгвистичних особливостей німецької лексики:**

- системний характер художнього твору обумовлює значимість всіх компонентів тексту у їх взаємозв'язку;
- полісемантичність, варіативність тлумачень смислу лексичних одиниць передбачає проникнення у глибинний зміст твору;
- наявність контекстуальних синонімів та антонімів збагачує словниковий запас та розкриває зв'язки між словами: *der Intimus – der Freund* (друг), *elend – erbärmlich* (жалюгідний), *der Schädel – der Kopf* (голова), *ruhig – still – leise* (спокійний, тихий), *aufeinander drücken – aufeinanderpressen* (спиратися один на одного), *schwätzen – plaudern – reden* (говорити, базікати) та ін. (на матеріалі німецького оповідання «Hans Amstein» Германа Гессе [19]).
- широкий спектр емоційно-експресивної лексики і фразеології обумовлюється живим мовленням персонажів твору: «*nicht aufs Maul gefallen sein*» (не лізти за словом до кишені), «*die Augen ausweichen*» (уникати погляду), «*laß gut sein!*» (досить! Заспокойся!), «*sich (D.) alle Mühe geben*» (старатися з усіх сил), «*j-n ins Gebet zu nehmen*» (взятися за когось), «*j-n in Ruhe lassen*» (залишити когось у спокої), та ін. (на матеріалі німецького оповідання «Hans Amstein» Германа Гессе[19]).
- багатогранність художніх засобів, варіативність форм та особливості їх порушення сприяють формуванню мовного багатства студента;
- різноманітне стильове навантаження АХТ охоплює загальноживану лексику як основу будь-якого стилю, елементи побутового та розмовного стилю; залежно від тематики твору, у ньому може бути представлена лексика наукового, офіційно-ділового стилів, професійна та діалектна лексика, жаргонізми, неологізми, архаїзми;
- наявність неоднотипної тематичної лексики в одному творі є передумовою розширення словникового запасу студента у межах представлених тем. Відповідно до програми інститутів / університетів [17] виділено чотири блоки тем: «Людина», «Сучасне життя», «Німецькомовний світ та Україна», «Професійно-педагогічна діяльність». Проаналізувавши мовний аспект німецького оповідання «Hans Amstein» лауреата Нобелівської премії (1946) Германа Гессе [19], ми здійснили тематичну класифікацію лексики. Таким чином, у творі представлені наступні теми: «Familie», «Personalien, Informationen zur Person», «Berufe», «Menschliche Beziehungen», «Liebe», «Natur», «Freizeit». Найчисельнішою лексичною категорією у творі є категорія «Ознаки та властивості» («Eigenschaften»), а також тема людських стосунків.

4) Створення особистісно-значущого змісту навчання як передумова ефективного засвоєння лексичного матеріалу. Відомо, що студент розпочинає діяльність з певними очікуваннями, мотивацією та наміром, тому, якщо зміст запропонованого автентичного художнього твору відповідає пізнавальним потребам студента, передбачається збільшення позитивної мотивації. У такому випадку студент поповнює свій інформаційний дефіцит, задовольняє естетичні потреби. Іншим, не менш важливим аспектом є вербальне наповнення автентичної літератури. Мовне, мовленнєве та стилістичне оформлення повинне бути неоднотипним, а їх складність повинна відповідати рівню володіння іноземною мовою. Надто легкий матеріал, що не потребує активної розумової діяльності, не викликає інтересу до читання. А складність навчального матеріалу та навчального завдання підвищує особистий інтерес лише в тому випадку, коли ця складність посилює. Важливою специфікою використання АХТ є новизна; при чому пізнання нового повинне опиратися на вже наявні лінгвістичні та екстралінгвістичні знання [18]. Якщо автентичний художній твір підібраний вдало, то можна говорити про внутрішньо мотивоване навчання та про процесуальну мотивацію, коли студенти отримують задоволення від самого процесу діяльності [1, с. 57]. Варто також зазначити, що студентам старших курсів властиві мотиви розвитку особистості [18], серед них найбільш питомо вагу мають «прагнення розширити кругозір та ерудицію», «потреба у постійному інтелектуальному та духовному зростанні», «орієнтація на нові знання».

5) Забезпечення передумов для мимовільного та довільного запам'ятовування лексики.

Існують закономірності запам'ятовування лінгвістичних структур: найлегше запам'ятовуються лінгвістичні структури, які безпосередньо пов'язані з особистим досвідом; часто вживані слова та словосполучення; емоційні вислови; лексичні одиниці у «сприятливому» мовному контексті [18]. Також встановлено, що найлегше слова запам'ятовуються під час читання. Це пояснюється тим, що лексична одиниця запам'ятовується не механічно, навпаки, у контексті слово можна побачити, відчути його візуально, зрозуміти його природу та значення. Таким чином реалізується принцип логічного запам'ятовування «спочатку зрозуміти – потім заучити».

Обов'язковою умовою успішного опанування рецептивної та репродуктивної лексики є повторення вивченого матеріалу, за якого повторюватися будуть не окремі слова, а лексичні групи або лексичні одиниці у відомому контексті. У процесі читання мимовільно запам'ятовується 50% часто повторюваних слів, відомих з контексту [9, с. 21]. Наприклад, у німецькому оповіданні «Hans Amstein» Германа Гессе [19] спостерігаємо таку повторюваність лексичних одиниць: «*der Oberförster*» зустрічається у творі 12 разів, «*angeln*» – 8 разів, «*sich verlieben*» – 7 разів, які зустрічаються у неоднаковому мовному оточенні, проте у знайомому контексті.

6) Усвідомлення студентами цілей засвоєння іншомовної лексики.

Як вже зазначалося, мотивація тісно пов'язана з цілями людини. З точки зору економії психічних сил, часових та енергозатрат, люди мотивують себе тільки значимими цілями [6, с. 3]. Для студентів старших курсів одним з пріоритетних завдань є становлення висококваліфікованого фахівця. Систематичне накопичення та розширення словникового запасу – одне з основних завдань при вивченні

іноземної мови. Засвоєння нової лексики передбачає цілі, поетапне досягнення яких забезпечує формування іншомовної лексичної компетентності. Серед таких завдань варто зазначити:

- 1) створення мобільного словникового запасу;
- 2) запобігання його забуванню;
- 3) використання лексичних одиниць в усному мовленні [2, с. 46];
- 4) розуміння значення слів у висловлюваннях, які сприймаються на слух;
- 5) розпізнавання слова в письмовому контексті в процесі читання;
- 6) використання нових ЛО при письмовому викладі своїх думок [15, с. 91].

Головною метою засвоєння іноземної лексики, є рецептивне та репродуктивне оволодіння словами, сталими виразами, стійкими словосполученнями та мовними кліше в процесі формування їх реального та розширеного потенційного словникового запасу [15, с. 162].

У процесі роботи з АХТ у студента виникають позитивні інтелектуальні емоції задоволення від того, що він розуміє автентичне мовлення на метасеміотичному рівні. Тобто, сприймає фонетико-графічні, лексичні, граматичні особливості художньої форми тексту в їх логічному взаємозв'язку із залученням операцій аналізу, порівняння, виявлення смислових опорних пунктів [4, с. 122].

7) Створення позитивного зворотного зв'язку.

Зворотний зв'язок має значний вплив на розвиток внутрішньої мотивації, оскільки надає студентам інформацію про успішність їх навчальної діяльності з оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю. Така інформація сприяє самооцінці досягнень студентів, аналізу власної навчальної діяльності та планування подальших навчальних цілей [11, с. 156]. Услід за І. О. Зимньою вважаємо, що внутрішня дія того, хто навчається, "контролюється за численними „петлями" зворотного зв'язку і передбачає основні три ланки: модель бажаного результату дії; процес порівняння даної моделі та реальної дії; прийняття рішення про продовження або корекцію дії" [8, с. 213-214]. Працюючи систематично з АХТ як із засобом навчання лексики німецької мови, студенти мають можливість спостерігати власний прогрес та отримувати задоволення від того, що вони розуміють не лише «програмне», але й автентичне, не адаптоване німецьке мовлення. **Метод вільної імпровізації** [18], під яким розуміють непередбачене спонтанне мовлення, виклад думок та вражень, дозволяє студентам здійснити контроль власних сформованих навичок та набутих знань. Досягнення студентами такого рівня імпровізації позначає досягнення високого рівня вільної та творчої комунікації.

Відчуття майбутніми вчителями власної компетентності значно посилює їхню внутрішню мотивацію. С. С. Занюк зазначає, що відомості про те, які саме навички людини покращились і як це допоможе їй в майбутньому – дуже важливі [7, с. 81]. Тому необхідно порівнювати нові досягнення студентів з їхніми попередніми результатами, використовувати на заняттях нестандартні методи роботи з літературними творами, що передбачають активну діяльність студента, вдосконалення його мовленнєвих компетентностей, розвиток самостійного мислення та саморефлексії.

Проаналізувавши проблему мотивації навчання лексики німецької мови майбутніх учителів, можна зробити висновок про надзвичайну актуальність формування зовнішньої та внутрішньої мотивації, зокрема пізнавальної, професійної та лінгвопізнавальної. Процес формування і розвитку мотивів учіння повинен бути спрямований не тільки на підвищення загального показника інтенсивності мотиваційного синдрому. Це повинен бути процес формування не одного мотиву, а їх тріади: мотивів професійного досягнення, комунікативних та пізнавальних, та водночас зменшення впливу внутрішніх негативних мотивів – мотивів уникнення негативного емоційного досвіду [9, с. 11].

ВИСНОВКИ

Одним із засобів досягнення цієї мети є автентичний художній твір, оскільки він здійснює прямий вплив на компоненти мотиваційної сфери: мотиви, потреби, емоції (інтелектуальні та вищі), інтерес (пізнавальний), цілі (навчальні та особисті). Реалізація дидактичних функцій автентичного художнього твору сприяє підвищенню мотивації до оволодіння лексикою німецької мови. художній твір сприяє вдосконаленню лексичних навичок, характеризується багатою лексикою, наявністю лінгвосоціокультурної інформації, сприяє формуванню тезаурусу, лексику та прагматикону студента; забезпечує емоційний вплив на студента, активізує психічні процеси мислення та сприйняття, пам'яті та уваги; виступає стимулом для вербального вираження отриманої інформації, а головне – використання автентичного художнього твору як засобу мотивації навчання лексики німецької мови передбачає реалізацію методичних стратегій і тактик:

- 1) забезпечення на заняттях емоційного та естетичного впливу на студента;
- 2) створення на заняттях умов наближених до автентичного мовленнєвого середовища;
- 3) забезпечення сприятливих умов для комплексного вивчення лінгвостилістичних особливостей німецької мови;
- 4) створення особистісно-значущого змісту навчання як передумови ефективного засвоєння лексичного матеріалу;
- 5) забезпечення передумов для мимовільного та довільного запам'ятовування лексики;
- 6) усвідомлення студентами цілей засвоєння іншомовної лексики;
- 7) створення позитивного зворотного зв'язку; використання нестандартних методів роботи з літературними творами, зокрема методу вільної імпровізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андронік Н. П. Навчання майбутніх учителів англomовної дискусії на основі автентичних поетичних творів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. П. Андронік. – К. КНЛУ, 2003. – 293 с.
2. Бим И. Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. – М. : Русский язык, 1977. – 288 с.
3. Богушевич Н. В. Формування мотивації навчання групового англomовного спілкування у студентів мовних спеціальностей // Вісник КНЛУ. Серія Педагогіка та психологія. – 2002. – Вип. 5. – С. 33–44.
4. Вдовіна Т. О. Методика навчання майбутніх учителів іноземної мови читання англійських художніх текстів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. О. Вдовіна. – К. КНЛУ, 2003. – 282 с.
5. Еникеев М. И. Общая и социальная психология : Учебник для вузов. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999. – 624 с.
6. Заболотня О. О. Посилення мотивації до вивчення англійської мови // Англійська мова та література. – 2011. – №14 (312). – С. 2–3.
7. Занюк С.С. Психологія мотивації та емоцій : Навч. посібник для студентів гуманіт. факультетів ВНЗ. – Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. – 180 с.
8. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
9. Красногорова І. Б. Формування учіння студентів у процесі викладання англійської мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І. Б. Красногорова; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 20 с.
10. Малькова М. О. Педагогічна парадигма французького філософа К. А. Гельвеція про виховання людини // Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка. Серія Історія педагогіки, 2013. – Вип. 13(272). – Ч. I. – С. 279-288.
11. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика : підручник для студентів класичних пед. і лінгвіст. ун-тів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін.; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
12. Немов Г. С. Психология : Учебник для студентов высш. пед. учебн. Заведений : в 3-х книгах. Книга 1. – Общие основы психологии. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 688 с.
13. Подосинникова А. И. Обучение студентов-филологов идиоматичным предикативным конструкциям английской разговорной речи на материале аутентичных художественных текстов: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / А. И. Подосинникова. – К. КНЛУ, 2002. – 282 с.
14. Реан А. А., Коломінський Я. Л. Социальная педагогическая психология. Учеб. пособие. – СПб. : Питер, 2000. – 416 с.
15. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарова. – М. : Просвещение, 1991. – 288 с.
16. Смелякова Л. П. Художественный текст в обучении иностранным языкам в языковом вузе (теория и практика отбора): монография. – СПб.: Образование, 1992. – 142 с.
17. Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten und pädagogischen Hochschulen / [N. Borisko, W. Gutnik, M. Klimentjewa та ін.]. – К. : Ленвіт, 2004. – 256 с.
18. Gerd Klöck. Über die Lehre in Zeiten des Bachelors. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/studium/hochschule/2011-01/studenten-lernverhalten>
19. Hesse Н. Liebesgeschichten / Герман Гессе; составление, коммент., слов. Т. В. Ряпиной. – М. Айрис-пресс, 2011. – 192 с.

International Advisory and Editorial Board

Azerbaijan

Beykas Seyfulla Xidirov

Azerbaijan State Oil Company. Head of department. Doctor of Economical Sciences

Ibrahim Gabibov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor

Sadagat V. Ibrahimova

Azerbaijan State Oil Academy. Academician Doctor of Economical Sciences. PHD

Tarbiz Nasrulla Aliyev

Innovation Center of National Academy of Azerbaijan Republic. The deputy of director. Doctor of Economical Sciences. Professor

Bangladesh

Muhammad Mahboob Ali

Daffodil International University. Department of Business Administration . Professor.

Belarus

Helena Kallaur

Polesky State University. MD. Associate professor.

Tanua Teterinets

Belarusian State University of Agricultural Technology. Doctor of Economical Sciences. Associate professor.

Egypt

Abdelbadeh Salem

Professor at Faculty of Computer and Information Science, Ain Shams University.

France

Michael Schaefer

L'Association 1901 SEPIKE International, Président at SEPIKE International. PHD Economic Sc.

Georgia

Dali Sologashvili

State University named Akaki Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Eka Avaliani

Professor at International Black Sea University. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Ekaterine Maghlakelidze

The University of Georgia, Associated professor, Business, Economics and Management School.

Enene Menabde-Jobadze

Georgian Technical University. Academic Doctor of Economics

Larisa Korghanashvili

Tbilisi State University (TSU) named Ivane Javakhishvili. Full Professor

Lia Matchavariani

Tbilisi State University (TSU) named Ivane Javakhishvili. Full Professor, Faculty of Exact & Natural Sciences (Geography Dep.)

Nana Shoniya

State University of Kutaisi named Akakhi Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full professor

Vaxtang S. Datashvili

Georgian technical University. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor

Germany

Hans-Juergen Zahorka

Assessor jur., Senior Lecturer (EU and International Law, Institutions and Economy), Chief Editor of "European Union Foreign Affairs Journal", LIBERTAS - European Institute, Rangendingen

Iran

Azadeh Asgari

Asian Economic and Social Society (AESS). Teaching English as a Second Language. PhD

Kazakhstan

Anar Mirazagalieva

Vice-Rector for Teaching and Studies - East Kazakhstan State University named S.Amanzholov

Anna Troeglazova

East Kazakhstan State University named Sarsen Amanjolov. PhD

Niyazbek Kalimov
Kostanay Agricultural Institution. PhD

Lithuania

Loreta (Gedminaitė) Ulvydiene
Professor of Intercultural Communication and Studies of Translation. Vilnius University. PHD.

Russia

Carol Scott Leonard
Presidential Academy of the National Economy and Public Administration. Vice Rector. Ph.D., Russian History

Galina Kolesnikova
Russian Academy of Natural Sciences and International Academy of Natural History. Taganrog Institute of Management and Economics. Philologist, Psychologist, PhD

Irina V. Larina
Federal State Educational Institution of Higher Professional Education. Associate Professor

Klemenova Elena
South Federal University of Russia. Doctor of Pedagogical Sciences. Professor

Kurbatskaya Tatiana
Kamsk State Engineering - Economical Academy. PhD

Larisa Zinovieva
North-Caucasus Federal University. PHD. Pedagogical Science. Associate professor.

Marina Volkova
Research Institute of Pedagogy and Psychology. Doctor of Pedagogical Sciences. Professor.

Natalia Litneva
Orlov State Institute of Economy and Trade. Volga Branch of The Federal State Budget Educational Institution of Higher Professional Education

Nikolay N. Efremov
Institute of Humanitarian Research and the Russian Academy of Sciences. Doctor of Philology. Research Associate

Sergey N. Fedorchenko
Moscow State Regional University of Political Science and Rights. PHD

Svetlana Guzenina
Tambov State University named G.R. Derzhavin. PhD in Sociology

Victor F. Stukach
Omsk State Agrarian University. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Zhanna Glotova
Baltic Federal University named Immanuel Kant, Ph.D., Associate Professor

UK

Christopher Vasillopoulos
Professor of Political Science at Eastern Connecticut State University. Doctor of Philosophy (Ph.D.), Political Science and Government

Ukraine

Bogdan Storokha
Poltava State Pedagogical University. PhD

Goloborodko Stanislav
Doctor of Agricultural Sciences, Senior Researcher. Institute of Agricultural Technologies of Irrigated Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Liana Ptaschenko
Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuk. Doctor of Economical Sciences. Professor

Olga F. Gold
Ukrainian National University named I.I. Mechnikov. PhD

Sergei S. Padalka
Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Department of Contemporary History and Policy at the Institute of History of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine

Stanislav Goloborodko
Doctor of Agricultural Sciences, Senior Researcher. Institute of Agricultural Technologies of Irrigated Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Victoriya Lykova
Zaporizhzhya National University, PhD of History

Yuriy Bilousov
Professor of Department of Civil Law and Procedure

Crimea

Lienara Adzhyieva
Crimean Federal University named V.I. Vernadsky. Yevpatoria Institute of Social Sciences (branch).
PhD of History. Associate Professor

Nelya Gluzman
Crimean Federal University named V.I. Vernadsky. Yevpatoria Institute of Social Sciences (branch).
Doctor of Pedagogical Sciences. Full Professor

Oksana Usatenko

Crimean Federal University named V.I. Vernadsky. Academy of Humanities and Education (branch).
PhD of Psychology. Associate Professor

Tatiana Scriabina

Crimean Federal University named V.I. Vernadsky. Yevpatoria Institute of Social Sciences (branch).
PhD of Pedagogy. Associate Professor

Vladyslav Fadieiev

Crimean Federal University named V.I. Vernadsky. Yevpatoria Institute of Social Sciences (branch).
PhD of Psychology. Associate Professor

United Arab Emirates

Haitham Hobanee

College of Business Administration, Abu Dhabi University, PHD

USA

Carol Scott Leonard

Presidential Academy of the National Economy and Public Administration. National Research University - Higher School of
Economics. Russian Federation

Mikhail Z. Vaynshteyn

Lecturing in informal associations and the publication of scientific articles on the Internet. Participation in research seminars in
the "SLU University" and "Washington University", Saint Louis

Cynthia Buckley

Professor of Sociology at University of Illinois. Urbana-Champaign. Sociological Research.

Yahya Kamalipour

Dept. of Journalism and Mass Communication North Carolina A&T State University Greensboro, North Ca. Professor and Chair
Department of Journalism and Mass Communication North Carolina A&T State University. PhD.

ISSN: 2298-0946, E-ISSN: 1987-6114

©Publisher: Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia.

©Typography : AZCONCO LLC Industrial, Construction & Consulting.

Registered address: Isani Sangory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

©Editorial office : Marneuli municipality. Village Takalo. Georgia.

Questions or comments? E-mail us at gulustan_bssjar@mail.ru, engineer_namik@mail.ru

THE CAUCASUS

ECONOMICAL AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL OF SOUTHERN CAUCASUS

REFERRED JOURNAL

APRIL-JUNE 2015 VOLUME 08 ISSUE 02

ISSN: 1987 - 6521; E - ISSN: 2346 - 7541; DOI: 10.15357

